DRAGI BUGARČIĆ • SLEPI SPOMENIK

DRAGI BUGARČIĆ

SLEPI SPOMENIK

Čigoja STAMPA

Dragi Bugarčić

SLEPI SPOMENIK

Dragi Bugarčić
SLEPI SPOMENIK

Izdavači
ČIGOJA ŠTAMPA
AUTOR

Za izdavače
ŽARKO ČIGOJA
DRAGI BUGARČIĆ

Na koricama
Ulica Stefana Nemanje u Vršcu
Portret Dragog Bugarčića, Venecija 2008.

Štampa
Čigoja
ŠTAMPA
office@cigoja.com
www.chigoja.co.rs

Tiraž
1.000 primeraka

ISBN 978-86-531-0124-4

© 2015. Dragi Bugarčić

DRAGI BUGARČIĆ

SLEPI SPOMENIK

Filosofija nove palanke
ili
Nova filosofija palanke

Roman
o događajima sredine dvadesetog veka
s početka trećeg milenijuma
i u hromom vremenu

Čigoja
ŠTAMPA

Za Beatrix Fixmann i Antona Hocka

Banalan po sebi, duh palanke ne priznaje
sopstvenu banalnost;
za sebe on nije banalan onako kako to uistinu jeste:
po zakonu svoje stroge normiranosti i svog površnog,
zdravo-razumnog empirizma koji odbija svaku misteriju,
sve što je nedostižno i neproverljivo,
već je nosilac banalnosti uvek neko drugi,
odnosno spoljni svet.
Duh, ovaj duh palanke, nije banalan nikada,
već je banalan samo svet.

Radomir Konstantinović *Filosofija palanke*

VRATA

Vršačka ili vrata Vršca su u središtu grada na ulazu u Gradsku kuću na čijoj je poleđini, kada se uđe u senku lepog zdanja, prilepljen plakat sa tekstom štampanim crvenim ćiriličnim slovima „Na jugoistočnom rubu Panonske nizije, Roševo leži pod uglom od 45 stepeni 7' 30'' severne širine i 39 stepeni 57' 30'' istočne dužine što prelazi preko ostrva Fero i Roševska varoš počiva sasvim blizu nekadašnje obale Panonskog mora" što je izvod iz romana jednog vršačkog pisca namenjen strancima i radoznalim turistima kada kroče u Opštinu, i taj natpis je pod narandžastim veštačkim svetlom kao mleko rastočenim po holu zdanja – spolja iz žablje perspektive gledano nalikuje golemom spomeniku ili utvrdi – pažljivo, prisećajući se srpskog jezika koji je postupno zaboravljala dok je godinama živela u Nemačkoj, pažljivo iščitavala Beatriks Fiksman doputovala iz Ludvigshafena na zakazani podnevni sastanak sa predsednikom lokalne uprave pri tom razmišljajući šta će mu reći o masovnim grobnicama hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine i kasnije posejanim na vršačkom lokalitetu Šinteraj, nalik sporednom nebu, na izlazu iz varoši levo od međunarodnog druma za Rumuniju, kako da mu objasni da je krajnje, ne poslednje, vreme da se na tom ubogom sporednom polju obraslom koprivom i pobesnelim divljim biljem, podivljalim rastinjem, podigne kameni spomenik, spomen-krst u znak sećanja na stradale, ubijene

Vrščane i žitelje susednih varošica i sela, ljude koji ne mogu da ispričaju užasnu priču što ih je kao zla pohlepna svirepa

AŽDAJA

davno proždrla progutala i prekrila rastresitom smrdljivom crvljivom zemljom, kako da mu objasni da su ona i njeni prijatelji zemljaci, stari Vrščani koji su u detinjstvu napustili rodnu lepu varoš V, mnogi od njih isterani iz svojih domova, najureni sa svojih kućišta i ognjišta, spremni da plate troškove izgradnje tog obeležja i stave tačku na višedecenijsku nemu priču, ako pripovest može da bude bez jezika, onemelu pripovetku o stočnom i pasjem, pa i ljudskom, groblju na Šinteraju, kako da razjasni zamršenu usmenu istoriju čije su detalje mnogi prećutali a neki i dodali neproverene lažne podatke da na slepoj zapuštenoj poljani, ledini, nisu nađene ljudske kosti kada su vršena arheološka iskopavanja, na koji način da izabranog predsednika ubedi u opravdanost i neminovnost postavljanja spomen-krsta tamo gde su pobijeni i pokopani Nemci, Mađari, Srbi i drugi, sa jednom nogom u varoši a s drugom u neobeleženim grobnicama što su ih prekrile travuljinom i sakrile dokumenta i ostale papire o njihovoj zlehudoj sudbini, mislila je kod teških vrata koja je s naporom otvorila i činilo joj se da senka ili seni idu za njom, miču se kao da su iskoračile iz šinterajskih rupetina, i dok su je prozirne siluete, kao na slikama velikog formata umetnika Roberta Hamerštila Vrščanina više od pola veka nastanjenog u Austriji, u Potčahu kod Ternica šezdeset kilometara južno od Beča, sledile uz široko i zavojito kameno stepenište do hodnika gde se nalazila predsednička kancelarija, ured na čijim je tamnožutim vratima od punog drveta bila pričvr-

šćena sjajna, uglačana, blistava pravougaona mesingana pločica sa imenom predsednika opštine i sekretarice, ili šefa kabineta, koja je ukočenim osmehom dočekala Beatriks i uvela je u prostranu sobu, veliku poput blistavih sala u bečkom letnjem dvorcu Šenbrun, gde je, kod prozora njemu i svetlosti leđima okrenut, stajao zdepasti prvi čovek Vršca sa osmejkom urezanim u poširoko kameno lice osušeno od panonskog poljskog vetra, i kao da je čekao trenutak kada će žena zakoračiti u kabinet pošao joj je u susret s podignutom desnom rukom kojom je hteo da pozdravi pridošlicu, a kada je izgovorila svoje ime „Beatriks Fiksman, rođena Soro“ ponudio je da sedne u dvosed na koji bi uvek smestio ugledne ličnosti, strance dobrodošle u Vršac lepu varoš, kada bi došle u posetu, i pre no što je predsednik stigao da je pita hoće li kafu, sok za osveženje kazala je da je pre dolaska u Magistrat bila kod poznatog vršačkog advokata G.R.-a koji će nju pred sudom zastupati u postupku rehabilitacije njenog oca Ladislava Sora u Vršcu ubijenog 1944. u jednoj školi, verovatno onoj sa imenom Vuka Karadžića reformatora srpskog jezika, izgovorila je zadihana blago povijene glave pa se činilo da domaćina gleda ispod oka, i dodala da je prošlo više od šest decenija kako je bio podvrgnut mučkom užasnom ispitivanju, teškim batinama i premlaćen izdahnuo je a samozvani istražitelji su ga izbacili kroz prozor učionice na ulicu kao otrcanu vreću kako su na sudu izjavili svedoci neophodni da bi Beatriksina mati dokazala da je njen muž Laci mrtav i time se olakša briga o deci, odgajanje kćerke i sina, njoj udovici koja je teško dolazila do posla pošto je prokažena kao žena ratnog zločinca, vojnika-izdajnika i kakve sve pogrdne nazive Vrščani i žitelji Velike Grede nisu

prilepili nesrećnom i ubijenom čoveka mada nije moglo, bez svedoka pred sudom, da se potvrdi da više nije živ, ironija od života, brzala je posetiteljka drhtavim glasom uverena, kazala je, da će G.R. pred Okružnim sudom u Pančevu dokazati da je Ladislav Soro nevin i bez dokazane krivice likvidiran, a pošto ju je predsednik ponudio kafom, ona se nekoliko časaka netremice zagledala u njegove uljane bezbojne oči koje samo što nisu iskliznule iz očnih duplji ispod namreškanih obrva i kazala

SPOMENIK

treba podići ne samo njenom ocu pokopanom na stočnom i pasjem i ljudskom groblju Šinteraj u jednoj od brojnih masovnih grobnica posejanih po zapuštenom zagađenom rošavom zemljištu obraslom koprivom i kukutom, ponovila je „koprivom i kukutom“, koje su nadletale i nad njim zunzarale muve, insekti i senke i seni, rekla je da ih je videla kada je prethodnog dana bila na Šinteraju i po makadamu pokrivenom sasušenim blatom tražila mesto gde je približno trebalo da bude masovna grobnica u kojoj je među ostalim telesima bilo bačeno i telo oca Ladislava i dok je govorila o zapuštenom grobištu predsednik je podigao ruku da bi zaustavio bujicu njenih reči što su se u njoj nakupljale dok je iz hotela „Srbija“ gegavo koračala prema Većnici, zakašljao se i dlanom pokrio usta da mu ne bi videla zube, pa joj se učinilo da će zagristi svoju šaku kako bi vratio glasove u njena usta, da je prinudi, privoli da ih proguta i izgrize, pomislila je i gotovo se pokajala što je spomenula masovne zatrte grobnice na Šinteraju čim se umorno spustila na dvosed umesto da je krenula sa blagim uvodom, uvertirom mekih reči i lake pevljive muzike, pričom kako je u Nemačkoj danima padala kiša pre no što se

autom zaputila u Vršac kojeg je u Ludvigshafenu često snivala i po njemu u snu hodala ili nad njim lebdela, nadletala ga baš kao muvetine sumorni Šinteraj, i ponovila je ime groblja Šinteraj, pomenula i ime Miši Šinter kada je predsednik širokih ramena i zategnutih četvrtastih vilica, kockastog tela, ruku prineo licu i vrhovima prstiju prešao preko naboranog čela, uzdahnuo je, uzdahnula je duboko i ona i u tom času bili jedno od drugog udaljeni miljama mada ih je delio jedan zemaljski metar između dvoseda i troseda, mogli su da se dodirnu, Beatriks bi se u tom času povukla ali nije htela da prizna poraz uprkos neumoljivom oštrom pogledu vršačkog glavešine što ju je više posmatrao, mislila je „skrozirao“, nego gledao ispod oka, skupila je ruke u krilu dok je govorio da će u Vršcu uskoro biti podignut spomenik Bori Kostiću prvom jugoslovenskom i srpskom šahovskom velemajstor, znamenitom Vrščaninu koji je proputovao ceo svet sa šahovskom tablom, ona je bila njegov globus, karta sveta globtroterova, kako je viskoparnim glasom izustio predsednik u grčevitim pokušajima, drskim nastojanjima da skrene priču sa glavne teme što mu je gošća iz Nemačke i Austrije donela, naprezao se da zakopa njenu pripovest o Šinteraju grozničavo govoreći, gotovo u birokratskom bunilu, da se baš u tom velikom času značajnom za lepu varoš i njenu budućnost u praznom magacinu kod železničke stanice izrađuje monumentalni spomenik velemajstoru čiji je autor ugledni vajar Zvonimir Santrač čije je ime za kratko vreme zahvaljujući jednom balkanskom vozu proletelo delom regiona i Evrope, pa je njemu povereno da izvaja spomenik cele Kostićeve figure u sedećem položaju, govorio je ni ne sluteći da se tog julskog vrelog prepodneva Santrač preznojavao dok je u

užarenom magacinu pod usijanim crepovima i iza širom otvorenih metalnih zrđalih dvokrilnih vrata vodio pravu borbu sa glinom koju je njegova žena Bosa polivala vodom dok je model punački Steva pokorno sedeo na stolici mirnim, čak tupim, izrazom lica dopuštajući kiparu da po položaju njegovog tela oblikuje veličanstvenog Boru sa šahovskom tablom u krilu koju je držao nagnut i zamišljen nad njom i desetak figura u nju ukopanim, preko Santračevog lica prelivao se

ZNOJ

dok je brzo nanosio glinu na kip, ubrzano da se ne osuši, uzalud je Bosa vodom prskala i polivala čvrstu glinu koja je u usijanom prinudnom ateljeu pod golim crepovima pucala a preko njenih dubokih napuklina Zvonimir je prevlačio šaku i kao dete što se blatom igra glinastom smešom zatvarao rupe pa mu se u jednom času učinilo da se nalazi u čamcu što se, probušen, puni vodom i dok jednu rupu zatvori druga se otvara i pušta vodu u plovilo, ali ovog puta je vrelina što je kapala sa usijanog krova usecala rezove po začetoj figuri koja se sporo povećavala mada je model Steva, prividno pribran, bio željan da Santrač uspe u svom naumu i savlada otvrdnulu glinu i nemilosrdnu jaru dok je u zasenčenom uglu magacina na gajbi sedeo vajarev prijatelj romanopisac sa pivom i smišljao priču ili roman pijući pivo iz dvolitarske plastične flaše, ćutao je mada je dolazio u iskušenje da sabratu kaže da se pričuva, svima četvoro činilo se da su u paklu dok je raslo beživotno telo veštog majstora šaha i velikog šalca preminulog u bedi 1963, primakao se vajar glini gotovo se priljubivši uz nju kao da će se u tu materiju uvući u očajnom naporu da tamnožuto blato oživi i od blata stvori čoveka

ili priliku ljudskoj nalik, teško je disao, a za to vreme u svom prostranom kabinetu rashlađivanom hladnim vazduhom iz klima-uređaja predsednik Opštine je brbljao da će se i Bora Kostić, zapravo njegova skulptura naći u jezgru varoši u Ruskom parku gde su biste narodnog heroja Žarka Zrenjanina, tamo će biti i poprsja slikara Paje Jovanovića, pesnika Vaska Pope, političara Jaše Tomića, možda oca srpske drame Jovana Sterije Popovića, i drugih vršačkih velikana, znamenitih ljudi, gorostasa bez kojih istorija našega grada, naše opštine, govorio je ubrzano čovek, nije zamisliva, oni su stvarali raskošnu istoriju Vršca i širili lepu sliku o njemu, ne samo u Jugoslaviji i Srbiji, nego i po Evropi i diljem planete kao veliki čika Bora, na šta je posle minuta kanonade rečima svog domaćina Beatriks od milja zvana Triksi upitala predsednika da li je dobio pisma od Andreasa Šnura iz Minhena i Helmuta Friša iz Beča a htela je još nešto da kaže kada je on potvrdio da je dobio dva pisma pre nekoliko dana a da je i ranije primao pisma i dopise o ideji, o zamisli spomen-krsta na vršačkom lokalitetu Šinteraj kod međunarodnog puta za Rumuniju, ali da još nije vreme da se oni predoče opštinskim organima što se bave međunarodnom i spomeničkom delatnošću, ili nečemu sličnom tome, a i pisma nisu baš dobro sročena na srpskom jeziku iako je njemu jasno o čemu je reč ali opštinski organi još nisu u stanju da o tome raspravljaju, možda će se osnovati posebna komisija na kojoj će se ozbiljno diskutovati i sve dobro razmotriti i pojasniti ono što još nije kristalno i do kraja jasno a prekriveno je mutnim velom vremena, da se nađe zajednički jezik, trtljao je, trtljao je i gošća je izgubila strpljenje i shvatila da tvrdoglavost

nije moguće savladati kada se izgovaraju samo tvrde reči, pomislila je da je vreme za

IZLAZAK

iz Gradske kuće u koju je ušla sa nadom, doduše prigušenom, da će privoleti lokalnu, malo uobraženu, vlast da dozvoli podizanje krsta na mestu po kojem su posejane masovne grobnice hiljadu devetsto četrdeset četvrte i kasnije a iz nje će beznadežno, malo pokunjeno, izaći i vratiti se istim putem kojim je došla, a bilo bi bolje da se našla u zakulisanom lavirintu jer bi se u zamršenim putevima lakše snašla nego u ušorenim ulicama pod pravim uglom i zavojitim grada svog detinjstva i devojaštva, i žmireći ustala je, zahvalila se predsedniku na kafi i soku, dragocenom vremenu, i otežalih koraka izašla iz gradonačelničke sale, prošla osmehnuvši se kroz kancelariju sekretarice koja je stajala za pisaćim stolom zagledana u monitor kompjutera sa prstima na tastaturi, sišla niz stepenice nadajući se da će naići na poznato lice da s njim razmeni reči, ali nikog poznatog nije srela, oni što su se uspinjali stepeništem na nju nisu obraćali pažnju jer je u njihovim iskošenim pogledima bila obična stranka što svakog dana dolaze u Kuću po pomoć ili savet poput senki što iz tela izlaze i vijore kao duhovi prema vitražu po kojem se rasipa i guši spoljno svetlo, pa se, osećajući umor i laku utrnulost u listovima nogu i oteklim člancima usporeno zaputila Vardarskoj ulici kroz krivi sokak Đure Jakšića, nekada zvan Sunčani, kući Zore Ananijev, vršnjakinji sa kojom je pohađala istu školu i delila uspomene, i još se nije oslobodila velikog trga a pomislila je kakav je utisak ostavila na predsednikovu plavokosu šeficu kabineta i upitala se zbog čega je on govorio o umetniku Santraču i vajanju spomenika šahovskom

velemajstoru Kostiću i bronzanim poprsjima upokojenih vršačkih velikana a nijednom rečju nije spomenuo spomen-krst na stočno-pseće-ljudskom groblju na kojem nije bilo nikakvih oznaka osim divljeg bilja i nekoliko iskrivljenih onižih zakržljalih stabala čije je korenje trulo rastresito zemljište držalo na okupu poput vezivnog tkiva i pretvaralo ga u grumenje obraslo sasušenom travom, da li je predsednik ozbiljno shvatio poruke koje je ponela iz Beča od Gerharda Šmita koji je detinjstvo proveo u ulici Stefana Nemanje nekada Guduričkoj i Turnberggase u koju se privremeno, na dan dva, vratio bolje rečeno svratio pola veka posle napuštanja rodnog Vršca, da li je gradonačelnik rekao nešto potvrdno kada ga je pitala da li će se nadgrobni

KRST

postaviti na jednoj od masovnih grobnica i time sva ostala grobna mesta širom Šinteraja na divljoj razuđenoj poljani ili nepočin-polju obeleži kao ljudsko stratiše, gledala ga je u oči i nije mogla da se priseti da li je rekao „da“ ili samo „još nije vreme“ ili „videćemo, pa ćemo nešto preduzeti“, šta li joj je rekao kada je spomenula Gerhardovo i svoje pitanje, počela je da zaboravlja šta se dogodilo desetak minuta ranije a pamtila je jučerašnju šetnju po ubogim divljim i izbrisanim stazama Šinteraja pa i šetnju do Balate i oko jezera hiljadu devetsto pedeset i neke godine kada se vratila sa višegodišnjeg robijanja na ostrvu Sveti Grgur i Golom otoku, upamtila je stabljiku koprive koja se nakrivila kao da će poleći po nabubreloj zemlji uspravnoj humci sličnoj po kojoj je biljka spustila slomljenu senku, i bila je primorana da zažmuri na trgu kao u lavirintu neobeleženih masovnih grobnica a kada je dlanom zaklonila oči i otvorila ih, videla je u

betonskoj četvrtastoj žardinjeri posađenu malu stabljiku koprive čiji su žeženi listovi nabujali kao da im je žega pogodovala a ne sušila ih kao ostalo bilje i cveće zasađeno između klupa na kojima niko nije sedeo da se žena uplašila pri pomisli da je sama u varoši, nema ni žive duše osim onih pretvorenih u prozirne seni što nadleću betonske ploče na tlu i spuštaju se na njih, obigravaju oko usamljene koprive i njenih zmijski palacavih listića, gledala je Beatriks u koprivu kao što se u detinjstvu u Velikoj Gredi na ulici suočila sa njom dok je prolazila pored jarka u kojem je divljakuša narasla kao dete i devojčica je pomislila da je biljka ogledalo, ista zrcalo, samo se u nju treba pažljivo zagledati, što joj se dogodilo, kao da sanja ili se samo toga seća, i kod žardinjere u kojoj se kopriva kao zaštitnicima, gradskim stražarima okružila opušcima i zgužvanim kutijama od cigareta i plastičnim flašicama iz kojih je ispijena rakiještina i papirnim kesicama, to je ogledalo, pomislila je, ogledalce mojih zemljaka, ovih varošana a to se ne može videti u nemačkom Ludvigshafenu, zbog čega je Beatriks kada je otputovala tamo u početku bila nostalgična jer je kopriva obeležila ceo njen život s vremena na vreme ulazeći u njen životni tok pa i dan pre ulaska u Gradsku kuću kada se odvezla do Šinteraja da bi našla grob oca Ladislava Sora koji je tamo pred kraja rata pokopan pošto je u jednoj vršačkoj školi od previše revnosnih crvenih nazoviislednika premlaćen do smrti i kroz prozor izbačen na ulicu odakle je njegovo beživotno telo taljigama odveženo na periferiju varoši prema drumu za Rumuniju a ljudi su okretali glave da ne vide kako zaprega promiče, više se vukla, Temišvarskom ulicom, nisu hteli da gledaju telesa ubijenih čiji su samo udovi štrkljali ispod poderanih će-

badi, rasparanih džakova i izmašćene otrcane pohabane cirade, skretali su pogled u stranu i izbegavali da pogledaju konje i taljige (dobro skrojena i smišljena

najiskrenije se očitava u skretanju pogleda da se ništa ne vidi, da se to prikrije i sačuva lažni prividni mir, bude se slep i mirno ujednačeno diše, da se izravnaju svetlost i senka, izjednače voda i vatra, ravno misli, ništa ne uskomeša i da čovek palanački mudrijaš, duboko zagledan u sebe i zureću u dno na kojem ne stoji, ne vidi ni ono što se u njemu jasno nazire i ne krije a što sebičan čuva, prikriva, osećanja prituljuje i neće ni po koju cenu da prizna da je u divljoj panici, uvek ima crne islednike u slepoj glavi, obuzima ga podli panični univerzalni strah čaršije ne spora i uravnotežena strepnja, buntovni strah razara labavi duh što vijori nad njegovom glavom umesto senke i čuva ga od ostalih planačkih novofilosofa, varoških pametnjakovića, bolje rečeno sjedinjuje ih sa njima i uvodi u veliki hipnotisani čopor koji se valja uzanim varoškim ulicama i po jezgru kasabe, obeleženi), i prolazeći pored koprive nije prestajala da misli o razgovoru u Gradskoj kući, a predsednik je bio rekao da čovek iz senke, siva eminencija, ponovio je dvaput a ime senke nijednom, sve planove koči, ne odobrava i neće da čuje ni za kakav krst u varoši, ali da li je čula predsednikove reči ili joj se, sada na trgu, to čini, svetlost je počela da joj smeta i ubrzala je korake koliko joj je dopuštala starost što ju je obujmila jer joj je bilo osamdeset godina, izgledalo je da joj je ona bila ogrtač prebačen preko ramena kojeg nije umela da se oslobodi, blago se zakašljala i misleći o ocu i školskom prozoru u Glavnoj ulici i drndavim taljigama prošetala u tesnim sandalama kroz

krivi Sunčani sokak tražeći senku da se u njoj skloni od pripeke što je topila smolu, i teško dišući, gotovo hripajući zazvonila je na kapiji doma gimnazijske drugarice i kada se jedno krilo dveri otvorilo u grču je, kao da beži iz plamena, ušla u jednospratnu kuću, a u dnevnoj sobi dočekala ju je Zora oslonjena o zid, sa štakom pod pazuhom, u dugoj domaćoj haljini koja se zanela kada je krenula u susret zadihanoj i oznojenoj Triksi, tako je od milja zvala prijateljicu, i obe su istovremeno glasno govorile, podizale glas, skoro graktale poput ptičurina koje ne stižu od uzbuđenja jedna drugoj da saopšte misli, zagrlile su se, Triksi je nešto govorila na uvo, jedva čujno, a Zora se odmakla i nekoliko časaka gledala je ćutke pa rekla „zar ti je stvarno rekao da čovek u senci, lik iz senke ne dopušta spomen-krst na Šinteraju“, „tako je rekao, mada nisam sigurna da je on kao predsednik opštine voljan da se krst postavi i da se jedino on pita“, na šta je Zora štaku oslonila o zastakljenu vitrinu u kojoj su bile knjige plavih korica i izgovorila u jednom dahu „i pored toga što je u ’Danasu’ objavljen Apel javnosti da se spomen-krst podigne, osveštaju masovne grobnice da bi se smirili i pokojnici i njihovi dželati, i svedoci“, štaku je oslonila o vitrinu i uz pomoć prijateljice dovukla se do stola i jednom rukom držeći se za

NASLON

stolice sela, ukrstila stopala i, kao da se ukočila, stegla je vilice i grizući reči iscedila „stvarno su dunsteri ti opštinari i njihovi asistenti kao i ljudi u senci“, a gospođa Fiskman se osmehnula „tako je u našem zavičaju, tvom rodnom gradu i varoši mog detinjstva“, i mislila je da doda „u kojem su pokopane i moje uspomene i moji najmiliji“, ali se suzdržala i sela za ovalni sto i čekala da

Zorin muž, pognut u raskopčanom pouloveru mada je bilo leto, donese kafu čiji se miris rasplinuo u zasenčenoj trpezariji (daroviti lokalni novofilosofi zdravog razuma se plaše da piju vrelu kafu da ne bi opekli jezik koji izgovori, ponekad, ono što nisu želeli čak ni naumili reći, o čemu potajno razmišljaju, pa i u san im se uvuče, ali ne usuđuju se da iskažu da ne bi poremetili ravnotežu, nakrivljeni sklad, odnos između sebe i drugih varošana koji takođe svoje misli drže duboko u glavi, zabijene pod kostima lobanje u mulju moždane kore, i pre će videti muljevito žitko blato po asfaltu i betonskim kockama na Gradskom trgu nego po grimasama, grču na licu i tikovima sagovornika naslutiti, bar pokušati da otkriju, njegove misli jer bi time, čvrsto veruju kao da su sujeverni, svoje pomisli pred drugim razastrli kao belu zastavu i poraženi i postiđeni bacili im pred noge, ne daju da im se misli dodirnu, ideje ukrste, te strasno vode banalne razgovore „kako je“, „šta ima novo“, „da li se desilo i kako se to desilo“, „možda se govno obesilo“ čime se u očaju odgovara na dosadna, česta i uporna, žilava pitanja i zapitkivanja, govore kao da pevuše ili cvile i šušketaju, cede reči i glasove iz usta sa proređenim zubima o koje se reči češu i dobijaju poseban ton, znak srdačnosti, paze da se iz usne duplje ne iskrade mali krik što bi sve razotkrio, pre svega paničan strah duboko ukorenjen u njima koji plamti, plamičak straha, zaplamsa čim iz kuće izađu na ulicu i njome krenu ka središtu grada, da u varoškom gnezdu vide je li njihova senka na mestu, tamo kod sata čije su skazaljke danima mrtve, nepokretne u vremenu, nepromenljivoj satnici jedanaest i trideset, oko podneva ili ponoći ne razaznaje se, kazaljke su pod staklom zaštićene od kiše i vetra, od svetla i tame, ali beskorisne

su kao i ljudi-prolaznici, palančani što oko njih poput gladnih provincijskih zveri, hijena iskeženih zuba, kruže, puštaju korak i beže od vremena, osećaju sigurnost pod gradskim satom koji jasno kazuje da vreme stoji, u centru Vršca, ili neke druge palanke, ine kasabe), i dok dve bivše gimnazijalke, u dubokim godinama ali sa kristalnim sećanjem na školske dane, čekaju kafu Zorinog muža koji drhtavom rukom podiže džezvu sa šištavog plinskog plamena i prinosi je belim porcelanskim šoljicama na tanjirićima, nalakćuju se na sto obema rukama i dodiruju se malim prstima, gledaju se netremice u oči, osmehuju se kao što su činile u V. posle oslobođenja i pokušavaju da se, glasno, sete

PROŠLOSTI

da se sećaju događaja iz prošlosti koja se neće ponoviti ali koju mogu u svojim pričama da ponavljaju, da govore o njoj bez ustezanja kao da je besprekorna, da je balsamuju kao telo, cementiraju po svojiim željama, oblikuju prema skamenjenim zamislima kako umeju Vrščani da se na pravi način sećaju i onoga što se nije dogodilo ali pripada prošlom i davnoprošlom vremenu u kojem se odigralo prema nečijoj zamisli, jer dovoljno je reći da se zbilo određenog dana u sedmici a u večernjim satima dok je suton padao na grad i brisao ulice od periferije premu srcu Vršca gde se senka varoška zgrudvala i usnila, do prvog svetla u zoru, dogodilo se tvrdi ubedljivo jedna osoba dok se druga, nesigurna i kolebljiva, ne seća pomenutog događaja mada se iskreno napreže da se priseti dešavanja o kojem se priča, „sve je priča, od svega je ostala samo priča, i mi možemo da govorimo, a ništa da promenimo, i sve ćemo zaboraviti“, govorila je Triksi a Zorka „upamtićemo neki detalj, onaj koji drugi nisu

uočili kao da su slepi i gluvi bili i kada se odista zbio jer na to niko nije obratio pažnju, i svako pamti samo najupečatljivije čega drugi ne žele da se prisete, izbrisali su ga u svom pamćenju, pa se to nije ni zbilo, to je mala filozofija“, rekla je, a njena vršnjakinja prinoseći malu šolju ustima „to je prava filozofija, da se setiš onoga što si zaboravila, ili onoga što se nije dogodilo a drugi pokušavaju da te ubede da se odigralo, kao da je reč o filmu koji smo odgledali u bioskopu kao da se ništa nije desilo, i grickali semenke, a niko ne može da se priseti naslova njegovog, nego samo bleštave iskrzane iskričave sekvence filmske koja kao svici svetluca pred očima, vide se fragmenti filma“, „ne ceo film“, rekao je Zorin muž i „vi ste baš zagazile u vode prošlosti i ne znate kako da pređete preko reke davnine, pazite da se ne utopite, nije reč samo o ironiji“, zasmejao se „drage moje dame, sve je bilo davno, i zaboravlja se“, govorio je i pogledao dve stare žene koje su klimale glavama i nadnosile se nad šoljicama, Beatriks je rekla da je u hotelu „Srbija“ zakazala sastanak sa novinarkom da joj govori o svom životopisu, vrletnom životnom putu u Velikoj Gredi, Vršcu, Beogradu, Svetom Grguru, Golom otoku, od rođenja pa do odlaska, vozom, u Nemačku u drugi zavičaj, jer publicistkinja piše knjigu o vojvođanskim Donaušvabicama i njihovom preživljavanju velikog Drugog rata i zlo doba stradanja tih žena posle grozomornog rata kada su one i njihovi najbliži izgnani iz svojih kuća, oterani sa svojih imanja i iz vinograda i smešteni u logore, radne i sabirne za bolesne i nesposobne za rad, nemoćne, pričaće joj o svemu čega se priseća, a nada se da mnogo toga nije zaboravila i možda bi bolje bilo da je tu priču, prisećanja, ispripovedala ranije dok su sećanja bila sve-

tla, uspomene jarke, jer sada već polako tamne, preko njih se prevlači skrama, siva zavesa, i bledi i smračuje se istovremeno, novinarka je doputovala iz Beograda gde su se i dogovorile o intervjuu i tada joj je Triksi kazala da je razložno da o svemu govori u Vršcu ili Velikoj Gredi gde je provela veći deo života, a ne u velegradu B. u kojem je rođena, davno, davno, pradavno, zasmejala se i rukom pokazala prema delu varoši u kojoj se nalazio hotel poput orijaša nadgledajući srce grada i po njemu pružajući svoju veliku senku sunčanih dana kada se senketina izvlači iz prozora zgradurine i iz grdosije se opruža po razmekšanom asfaltu i automobilima što puze po centralnoj ulici ispred Gradske kuće nalik puževima što kruže oko trga sa žardinjerama i uvelim, sasušenim cvećem u čijem je središtu mlada kopriva, a gledajući tu biljčicu što žeže vreo vazduh a ne ljude pošto joj se oni ne približavaju, valjda u strahu da će ih ožariti, i posmatrajući divlju biljku, prividno mirnu, bezopasnu, umilnu, setila se da je pri proputovanju kroz Austriju kola zaustavila kada je stigla u

BEČ

i srela sa Gerhardom Šmitom i Terezijom Veber, sa njima provela sat u kafeu „Galerija Hajnrih“ gde je predahnula od vožnje folksvagenovog „pasata“, a oni su joj savetovali da u razgovoru sa predsednikom opštine Vršac i savetnicima, pomoćnicima, saradnicima i ostalima iz bratije uprave vodi oprezan uravnotežen razgovor, da ih ne izazove svojim zahtevima, ne isprovocira bezrazložno teškim uslovima, jer oni su kao kutija šibica, samo jedno palidrvce treba kresnuti da se upale i raspomame, bure baruta što može da eksplodira i sruši mudar i odmeren miroljubiv dijalog, da ga razbije u pa-

ramparčad ako žustro, sa žestinom, opravdanom, bude govorila o Šinteraju i masovnim grobnicama po njemu rasejanim a neobeleženim kao da je to na kraju sveta a ne na periferiji evropske banatske lepe varoši Vršca u kojoj su njih dvoje, Tereska i Gerd, rođeni jednom zauvek, Gerhard se bio nasmejao, pa joj se na pustom varoškom trgu među praznim klupama pričinilo da se i koprivica smeje nevidljivim žeženim zubima grizući treperavi vazduh poput psetanceta, razbesnelog kučeta, rekla je to Zori a Zora, nameštajući naočari, upitala je da li su vršačke Bečlije odlučile da grupno dođu u Vršac jednog lepog dana, kao učenici na školskoj ekskurziji, kada se spomen-krst bude postavljao na mestu masovnih grobnica Nemaca, Mađara i Srba što su ih ujedinile, „da ne kažem sjedinile u jednu svetsku ljudsku naciju u buđavoj, truloj, mekoj zemlji što je kao đubrište pogodna, idealna za bujanje divljeg, besnog, otrovnog, jetkog, zašiljenog bilja što i ljudske senke, a ne samo seni, guta i pretvara u ništa“, govorila je Zora, ruku odmakla od lica i dodirivala štaku kao da od nje traži savet, vapi za njim, i dodala „treba svi preživeli da dođu i obeleže vršačko ljudsko stratište o kojem se godinama sramno ćutalo, ćuti, i na kojem su nesrećni ljudi, žrtve, i po drugi put bezdušno pokopani ali ne i zaboravljeni“, rekla je dok je levom rukom milovala štaku a desnom držala šoljicu iz koje je srkutala zaslađenu kafu i žmurila kao da se zagledala u senku iz prošlosti što se pomaljala pod spuštenim kapcima kada je osetila blagu nesvesticu i uzdržavala se da kaže prijateljici da je vreme da se povuče u spavaću sobu i spusti u krilo postelje u kojoj se osećala bezbedno, samo u njoj sigurna pošto je svaki izlazak iz te zasenčene prostorije

i kuće velik, riskantan izazov, teško iskušenje, zamor od kojeg bi joj zatreperilo

SRCE

kao da se guši, i kada je Beatriks rekla da novinarka sigurno nestrpljivo čeka da počne intervju bio je pravi čas da Zora protrlja čelo, zažmuri i slabašnim glasom, utrnulim samoglasnicima, izusti „vreme je da se sastanemo moj krevet i ja“, i osmehnula se, spuštenih očnih kapaka zagrlila drugaricu koju je gospodin Janković ispratio do kapije i užarene uske ulice odakle su pobegle sve senke ili su se na njoj istopile i uvukle u zemlju ispod betona i ljudskih koraka što su po njoj hodali i raznosili stopala u letnjoj obući, sandalama i papučama, a po ivici pločnika narastao je korov, osušen, kao na Šinteraju i možda su Vardarskom davno koračali oni pokopani u masovnim grobnicama, ne sluteći da će doći do velikog, groznog, stravičnog rata čiji kraj neće dočekati, bolje reći za njih se ukleta ratištna neće završiti, oni će nestati pod rastresitom i plesnivom zemljom, usađeni podzemni svet, u nju uzdignutu i zaobljenu poput humke po kojoj će nepoznati Vrščani povremeno potajno pobosti drvene krstove što bi nekoliko dana posle kriomičnog postavljanja bili uklonjeni kao opasni, kompromitujući, izdajnički verodostojni dokaz neistraženog i decenijama prikrivanog zločina, nepriznatog, kao i jasan znak da su na nepočin-polju pod senkama korova, podivljalih biljaka omalenim sićušnim ljudožderima nalik, masovne grobnice stotine ljudi, novo vršačko groblje, periferijsko, u kojem osim ljudskih telesa počiva i truli zarđali građanski ljudski stid, nestid, prisećala se Bea jučerašnjih oštrih reči novinarke prestoničkog mesečnika Republika za koji je

N.R., tako se zvala publicistkinja i spisateljica, pripremala životopis B. F. kao ilustraciju, prikaz poratnog stradanja žene Nemice u novoj, postmodernoj socijalističkoj Jugoslaviji, kako je glasio podnaslov njenog teksta koji je postojao samo u konceptu, nacrtima što su polako dobijali jasne konture, kao saće u koje pčele polažu med, prethodne večeri telefonom govorila je N.R. Bei i šapatom požalila joj se da je tog prepodneva otišla kod kardiologa zbog manjih srčanih tegoba i otežanog disanja i zamornih uzdaha, u pitanju je bila blaga nervoza srca, rekla je, a lekar je savetovao da nastavi sa dotadašnjom terapijom i više se odmara, ne izlaže se preteranim naporima no ipak je odlučila da putuje u Vršac, severoistočno od Beograda i pozvala prijatelja koji je imao kola ali je on tog dana, julske srede, bio zauzet u redakciji dnevnika „Danas“ i sprečen da vozi N. pa je bila prinuđena da pozove šofera linijskog taksija koji svakodnevno saobraća na relaciji Beograd-Vršac i zakaže vožnju za sutra, a kada je taksista bez premišljanja prihvatio njenu ponudu njoj je laknulo jer joj je mrska bila i pomisao da će se grčiti u zagušljivom ogromnom limenom sanduku mrtvačkom orijaškom kovčegu sličan međugradskog busa, od Pančevačkog mosta do vršačkog hotela „Srbija“ sa tri zvezdice, javila je Beatriksi koja je u vrtoglavu varoš svoje mladosti dan ranije doputovala iz Novog Sada preko Velike Grede, rodnog sela materinog, da pogleda, kratko osmotri, tipičnu nemačku porodičnu kuću u kojoj se mati rodila, da promakne ispod prozora velike bele zgrade koju je na dve skladne polovine delila teška dvokrilna mrka drvena kapija a sa čijih se zidova ljuspao isušeni malter i otpadao izjedeni kreč, njegova nabubrela

pucala je suva i bolesna da je Triksi zasuzila i šakama krijući lice od žene što se na jednom otvorenom prozoru pojavila poput bledunjave aveti usukanih obraza i visokog ispupčenog čela, brzo se vratila u automobil i poterala ga kao decenijama ranije seljani konjsku zapregu kolskim drumom, prema Vršcu, što dalje od bele kućerine koja je zaboravila na njenu majku Anu Birg, izbrisala je iz sećanja kada je primila nove stanare doputovale iz udaljenih krajeva Jugoslavije, kolima je dala ubrzanje i nestala iz vidokruga starice nalakćene na raskriljenom prozoru odakle je usijanim očima zverala po sparnoj ulici, iz koje se gospođa Fiksman čvrsto držeći volan otisnula u Werschetz (Veršec) što je nemački naziv lepe varoši u turističkim vodičima štampanim u banatskom gradiću u kojem je početkom trećeg milenijuma na raznim adresama kao obeležja varoši stanovalo desetak malih štamparija, i preživljavalo kao veći deo stanovništva, žitelja zagledanih u lepšu, slepu sebičnu budućnost, i sastavljali kraj sa krajem, prednju sa zadnjom stranom korica među kojima su se u teskobi gurali odštampani listovi sa istorijskim podacima o petovekovnom naselju, kako je i Bea bez lažnog ponosa govorila prijateljima i poznanicima u Ludvigshafenu a među njima je bilo i onih doseljenih sa istoka i juga Evrope i iz Azije, „ da“, govorila je, „Vršac ima viševekovnu čudesnu priču u sebi koja na prvi pogled nije uočljiva, ali kada se u dušu ili samo u bistre oči grada zagleda, pripovest se oslobađa običnog ružnog memljivog taloga i otkriva svoj sjaj, kao kristalna kugla na okruglom stolu gatalice“, kazivala je ubrzano i vešto i pribrano prikrivala pritajeni osmejak, mirnog lica i nepokretnih ruku što su, na drumu, vodile

automobil ka njemu, čudesnome V. koji je, što mu se više primicala, bivao običan, priprost gradić, mala palanka sa tesnom filosofijom, uskim pravilima svedenim na svakodnevni život, preživljavanje poput štamparija na izdisaju, na prehranjivanje dece koja nisu znala šta je to dvadeseti vek u kojem nisu rođena kao ni značenje reči stoleće, i pošto je ušla u svakidašnji provincijski grad dopeljala se do hotelskog sedmospratnog nebodera, uterala kola u podzemnu garažu punu toplog zadaha benzina i nafte i uselila se u sobu na prvom spratu prozora zagledanog u Gradsku kuću oko koje se varoš vrtela i plesala neodgonetivu igru, neshvatljivu ali zanimljivu strancima pa bi došljaci taj ples smatrali domorodačkim punim zagonetnih simbola – kao da je reč o lavirintu bez izlaza – primitivnih urođenika, naivnih starosedelaca, nađoša koji nisu uspeli da rekonstruišu istoriju varoši sredine prošloga veka pošto su mnogi događaji na prvi pogled nevažni, nebitni bili usmeno i u kratkoj pisanoj formi osuđeni na zaborav nepotrebni građanstvu, suvišni u budućnosti, iz života meštana otperjani u ništa, lepo ništa, kako je skladno i jednostavno, darovito, sročio suvonjavi omaleni mudri slavni vršački pisac u prvoj polovini osamnaestog stoleća, spisatelj sa inicijalima J.S.P. koji je voleo noćne usamljene šetnje po zavojitim i skrovitim varoškim sokacima bez svetla i senki u kojima je smišljao buduću istoriju rodnoga V, i iz te zagušljive garaže, Beatriks Fiksman, puna zapaha zagorelog skučenog podzemlja i pokvarenog vazduha, mirisa trulog mućka kao da je neko otužan i teško razočaran tegobno, s naprezanjem, pustio smrdljivog zmaja iz svog tela, popela se usporenih kratkih koraka, kao da stopala vuče za sobom, u sobu sto jedan pošto je to bio njen srećan

što ju je pratio od onog dana kada je prvi put u životu, kao četvorogodišnja devojčica, anđelak duge raspuštene kose, otvorila knjigu na stranama sto i sto jedan odštampanim na sredini gornje margine knjige, i taj trocifreni broj 101, kolumcifra, sledio ju je kroz život pa je u zrelim godinama, kada bi uzela knjigu, otvarala nju na toj strani, pročitala je od prve do poslednje reči a tek zatim roman ili zbirku priča, pesama, počela da čita iz početka kao savestan čitalac, umorno je zakoračila u malu sobu, sela na krevet i u sedećem položaju zadremala, nakratko, kada je zazvonio mobilni telefon i začuo se glas N.R. koja je javljala da dolazi u Vršac, u „Srbiju“ da sa njom napravi dug sadržajan intervju, da sabere svoja sećanja što će u beogradskoj „Republici“ sledećeg meseca biti doneta na stranama predviđenim za važne članke koji se čitaju bez daha i pamte, kazala je i pričala o kardiologu i linijskom taksiju kojim će se dovesti, a dok je Bea u kabinetu predsednika Opštine vodila razgovor gluvih o spomen-obeležju i spomenicima sa prvom glavom lokalne samouprave i sa njim razmenjivala reči i poglede u podnošljivoj atmosferi zahvaljujući klimi što je omekšavala reči i ublažavala zaoštrene poglede, spisateljica N. je sedela na zadnjem sedištu automobila – osim taksiste i nje u kolima su dve žene raspredale o kontroli u jednoj beogradskoj klinici – i čitala beleške koncepta pripremljenog za Beu sedamdesete godine vozom preko Austrije otperjale u Nemačku gde je svila novo porodično gnezdo sa mužem i troje dece, čitala je beleške ispisane sitnim rukopisom i dopisivala u vožnji drhtave reči koje je smatrala neophodnim, bez njih razgovor ne bi bio moguć, bio bi nemušt, a trebalo je da bude razumljiv svim

ljudima, i onima sa osnovnim obrazovanjem, pa i poučan kao primer u kojem pravcu ljudska istorija ne treba da se odvija, kako da se izbegnu slepi putevi što vode u ništavilo, u smrt, zapisivala je reči 'ništa', 'smrt', 'slepi kraj' i 'odmazda' i podvukla ih dvaput da bi ih naglasila i lako uočila kada bude vodila razgovor sa starijom gospođom čiji je životni put bio blažen i trnovit, i dragocen nauk onima koji intervju uz dve fotografije sagovornice budu pročitali, i bar za neko vreme sačuvali te četiri strane novina ako ne ceo broj „Republike" kao malu lekciju iz života nesalomive žene, smišljala je uvodne rečenice i naslov razgovora u kojem će težište biti na reči 'primer', primer – prava reč oko koje se kao oko zamajca ostale reči okreću za nju zalepljene, njome opčarane – i u tom razmišljanju, polusnu, stigli su na cilj kada je vozač rekao „gospođo, izvolite, ovo je hotel 'Srbija'", na šta je N.R. pošto je isplatila taksistu hitro izašla iz automobila, uputila se recepciji, upitala recepcionera da li je gospođa Beatriks Fiksman odsela u hotelu, koji je broj njene sobe, a mladi čovek zalizane uljane crne kose prilepljene za duguljastu lobanju, možda je to bila perika zapazila je novinarka spremna da tu opasku ubeleži u mali notes za kojim je pružila ruku, na šta je mladić iza pulta rekao da je gospođa Fiksman u sobi sto jedan, očekuje novinarku iz Beograda, odmah će je nazvati što je N.R. pokretom ruke zaustavila i zatražila sobu koju treba pripremiti za dug kompleksan razgovor te je neophodno da se iz nje iznesu krevet i suvišni delovi nameštaja da se ne bi umešali u priču koja bi trebalo spontano da se rasplиće bez upliva bilo čega sa strane uključujući i uramljene neukusne višebojne reprodukcije što sa zidova zevaju u goste i kada oni spavaju a to vreme koriste da se uvuku u njiho-

ve snove i plaše ih dok ih po njima jure i bacaju u jaruge, u tamni bezdan odakle se bude preznojeni i u mraku ne vide odraz slike u tesnoj sobi, kutiji u kojoj teško dišu posle razbijenog sna, sna od stakla, i portir je rekao da će sve želje gošće biti ispunjene ne samo zato što je vlasnik hotela Španac nego i zbog toga što je stari grad

VRŠAC

lepa varoš o kojoj mnogi hotelski gosti sanjaju i teže da se dosele i budu mu žitelji, čak i odani starosedeoci spremni da falsifikuju lične karte i ostala dokumenta, ili promene podatke u njima, svoje rodne listove ili prijave prebivališta, i prava imena zamene novim, bar pseudonimom, verglao je ubrzano suvonjavi visoki mladić kao da mu je hotelski momak bio drugi posao, a prvi, stvarni i jedini koji je voleo, spisateljski, umetnički, pa je u jednom času pošto je telefonom nekog pozvao i preneo mu uputstva N.R. o preuređenju sobe petsto pet kazao da piše roman o provincijskom hotelu „Srbija“ u kojem je i samo hotelsko zdanje, sedmospratna siva aždaja, jedan od glavnih junaka koji umešno, ispitivački, ispovedno razgovara sa zbunjenim gostima i onima što dolaze u restoran ili svraćaju u kafe i bar, baš ih detektivski pomno ispituje pošto će romaneskno štivo imati miris trilera, živog i uzbudljivog, „hotel je živo biće, samo da znate“, obratio se gošći duboko uzdahnuvši, drhtavim glasom koji će se za koji čas ugasiti, a potom uz dug izdah napućenih usta dodao „za pola sata vaša soba će biti spremna“ da je publicistkinji došlo da ga zajedljivo zapita hoće li hotelska soba na petom spratu, s pogledom na ulici ili Breg, biti u stanju da sa njom razgovara, bar da joj poželi dobar dan kada bude ušla u nju, ali se suzdržala i suvo zahvalila ljubaznom domaćinu i sela u fotelju u

foajeu, listala papire po kojima je u taksiju bila ispisivala krive, izvitoperene reči, krivudave repove, kao da je želela, poput iskusne reporterke, da ih nauči napamet za razgovor sa starom gospođom Fiksman i sačuva ga da ne zađe u slepu ulicu, zaluta u prostor u kojem će biti stegnut u mengele i zarobljen a odatle povratka nema, mora da pazi da priča ne zamre, stropošta se u grobnu raku jer bi bila beskorisna i bez mesta u „Republici“ koja je čekala da se pojavi na njenim stranicama, i tako je N.R. sedela u fotelji presvučenoj eko kožom kada ju je recepcioner-pisac obavestio da može ući u lift i otići do petog sprata – stajao je pored vrata dizala i pritiskom na dugme oblika ispupčenog svevidećeg oka otvorio ih i čekao da gošća priđe – i krene na peti sprat, na peti, bez žurbe na taj kat, i tamo je čeka, strpljivo, vrlo strpljivo, njena za dugotrajan poverljiv razgovor spremna

SOBA

broj 505, a to je njegov omiljeni broj, kazao je kroz zagrižen smešak, stisnutih usana i s malim grčem na licu, a N.R. sa torbom u ruci i uz produženi osmejak, kezav, kez, tako je govorila kada je imala deset godina, zahvalila se budućem velikom piscu i oprezno, s blagom strepnjom ušla u metalnu kutiju očiju uprtih u kvadrat stropa kao da će se uskoro naći u kabini vasionskog broda pred fantastični let na Mesec, osetila je, uzdiže se u hotelskom tunelu i približava hodniku sa sobom pet nula pet, ta tri broja bili su i šifra na njenom zaključanom koferu kada je letela za Beč da se vidi sa prijateljicom Marion Fajk što ju je nestrpljivo čekala na Švehatu i taj broj pet nula pet dočekao je nju u užarenom, upaljenom, sparnom Vršcu kao da ju je pratio, uhodio i ni trena je nije ispuštao iz vida a kada je kročila u sobičak, prostorija je bila teskob-

na i više poveći sanduk sa prozorom nego soba hotela, osetila je veliko olakšanje i izdahnula otrovni vazduh što joj se bio sklobučio oko nemirnog srca i podigao se pod bradu odakle ga je istisnula u malu prostoriju sa stolom bez stolnjaka, tri stolice i žutim dvokrilnim ormanom sa ogrebotinama kao da su ga izgrebale kandže orlušina, slepih ptica, do prozora odakle se mogla na malom bregu uočiti Crkva Isusovog križa i Kula nad Vršcem kuda je i N.R. uputila dug pogled turistkinje, i bio bi to dug, iskošen, pogled turistkinje da nešto drugo Nadežda nije naumila, pre no što je Bea ušla u sobu sa svedenim nameštajem pretvarajući se da nije iznenađena što nema kreveta, nahtkasni, stočića pod prozorom i što raspored u toj prostoriji umnogome odudara od one u kojoj je odsela a odakle je sporim ukrštenim hodom došla u ovu, kao u isledničku slepu sobu, i pitala se šta je to ali nije pitala novinarku koja je već sedela za stolom – takvog nije bilo u njenoj hotelskoj ćeliji – da je opatica to bi prihvatila, i ravnodušno, posle dva olinjala razgovora sa predsednikom Opštine i Zorom, ovaj, koji još nije započeo, prihvatila je kao dva prethodna, kao nastavak, deonicu tri, treću epizodu, sa velikim poverenjem u Nadeždu Radović koja joj je predložila da razgovara sa N.R. i poveri joj svoju životnu priču vezanu za mesto rođenja Beograd, potom Veliku Gredu i Vršac u kojem su joj prošle vrtoglave godine, i dva logora na jadranskim ostrvima u kojima je njen jezik zaboravio reči na nemačkom, mađarskom i srpskom jeziku, prinuđena silom, nasilničkom takozvanom politikom ludih maloumnih idiota da zbori ćutanjem kao da je nema i gluva u srcu Vršca četrdeset četvrte godine ali je sećanje nije izdalo i bila je u oskudnoj maloj, polupraznoj, sobi spremna da ih razastre pred

publicistkinjom koja je iz torbe izvadila diktafon, listove i papiriće i hemijsku olovku i svoje uvek spremno verno novinarsko oružje položila na sto uklješten između tri stolice kao da iščekuje četvrtu, od kojih su dve bile zauzete telima Bee i N.R., a treća je čekala kao da će doći, samo što ne dođe, čekala Vrščanina Gerharda Šmita sa kojim je u Beču u trećem becirku uz podršku kamere u isto vreme razgovarao Branislav Lazin uz kameru koje se priučeni vršački kompozitor Brana Santana ni u kojem slučaju ne bi odrekao, i ta treća

STOLICA

bila je upotrebljena, odlukom Bee i N.R., kao stalak za njihove dve ženske torbe, manje starije Beatriks i veće, putničke, novinarke koja je iz svoje pre no što ju je položila na stolicu izvadila diktafon, svežanj papira i dve hemijske olovke, treću je ostavila u nabranoj torbetini nalik naduvanoj žabetini koja hvata vazduh poput meha, i to položila na astal, osmehnula se pomalo zbunjenoj staroj ženi koja se kiselo smeškala i kazala „a sada možemo da započnemo razgovor, draga Triksi, naš veliki razgovor o tvom bogatom životu, pokušaj da se setiš svega za šta misliš da je važno i vredno da se pomene u našoj priči“, „pokušaću, pokušaću“ mirno je kazala Bea a N.R. se nadovezala: „čitaoce ’Republike’ zanimaju poratni događaji Drugog svetskog zlog pobesnelog razornog rata koji je trajao i posle mirovnog sporazuma jer su o njemu, stravičnom bacaču plamena, vatrenom zmaju, slušali, čitali, gledali igrane i dokumentarne filmove u interpretaciji jedne strane i sa njenim jednoumnim, ponekad polusmešnim objašnjenjima, crno-belim tumačenjima kao da je ta jaka strana rodila istinu, porodila celu istoriju ljudsku, životinjsku i biljnu“, rekla je a Bea

uzvratila „znam, dobro znam, i to sam osetila na svojoj koži“, i N.R. joj se zagledala u oči i pitala „gde si danas bila?“, B.F. je odgovorila: “u podne sam imala žučni sastanak sa predsednikom Vršca u ogromnoj kancelariji igralištu nalik, a juče sam bila na Šinteraju i razgledajući korov i šetajući po neugaženim stazama tražila divlje bilje pod kojim je pokopan moj tata Laci, masovnu grobnicu koju deli sa drugim nesrećnicima sa kojima ga je spojila zlehuda sudbina, i što sam više tragala čini mi se da sam više lutala i zalutala među slepe koprive kojima je neobeleženo groblje obraslo i pretvoreno u divlji, ljudski vrt, koprive i njihove senke su prekrile masovne grobnice i, mislim, da sam bilo gde počela da kopam naišla bih na ljudske kosture, ostatke žrtava pod korenom korova što buja i zemlju jede i suši“, kazala je, „a predsedniku sam rekla da je krajnje vreme da se na tom lokalitetu podigne spomenik, krst kao sećanje na ubijene i tamo zakopane ljudi, on se pravio da ne čuje šta govorim i žvakao je o klesanju, ne, o vajanju spomenika šahisti Bori Kostiću, sedećoj figuri sa šahovskom tablom u jednom napuštenom hangaru kod železničke stanice, o spomeniku velemajstoru, zaslužnom građaninu povodom njegovog jubileja koji će Vrščani dostojno da obeleže, samo je verglao o šahu a uvo ga boli za Šinteraj i njegove mrtvace“, iz njenih reči izbijalo je vidno ogorčenje a novinarka ju je smirivala utišanim rečima, prigušenim samoglasnicima „o Šinteraju i njegovim masovnim grobovima biće reči na kraju priče, naše balade, a sada ću da uključim diktafon“, „dobro, spremna sam“, „i počni sa svojim rođenjem, kada i gde, za početak“ i Beatriks je poćutala a onda otegnutim rečima, kao da ih lepi, vidno

uzbuđena, blago uzdrhtalim glasom što je polako isticao između njenih zuba pričala o svom

ROĐENJU

sedmoga januara hiljadu devetsto dvadeset osme godine u Beogradu: „rođena sam sedmog janura na pravoslavni Božić u Beogradu u Železničkoj bolnici, tata mi je bio železničar, i nisam znala, bepče, gde sam ugledala ovaj svet ni da li je tog januarskog dana snežilo, i o tome, i o snegu, kasnije sam čula od majke Ane, Nemice rođene Birg u banatskoj Velikoj Gredi u okrilju brojne bogate seoske porodice, pričala mi je da sam stalno kmečala u tom porodilištu i dok sam sisala majčino mleko, i po dolasku u našu malu kuću na periferiji u Maloj Krsni gde je otac bio zaposlen kao skretničar“ pričala je Bea zagledana u diktafon kao da je u njega htela da utera reči, male životinje u kutijicu, ili je sama htela da se u to sklonište, sabirnik glasova, uvuče, umanjena i bez senke koje u sobi između stolica nije bilo, još je govorila o ocu Ladislavu, a on, mladi otpravnik vozova u Maloj Krsni i još neuk, obožavao je dresinu i vožnju njome na ručni pogon, i čvrsto postavljen na nju poput kamene figure, spomenika iz lapidarijuma jezdio je prugom gvozdeni jahač, pola čovek pola železo, živi kamen, između polja, livada i njiva, pored potleušica i poleglih kućeraka, iscrpljenih isceđenih kornjača, što su se raspadali, napuštenih naherenih staničnih magacina sa čijih su nagorelih drvenih zidova otpadale potamnele, trule, izvitoperene iskrivljene daske, jurio je dresinom dok je ubrzani vazduh, snažni vetar prolazio, strujio kroz njegovu gustu raštrkanu kosu i zanosio je dok se mašina tresući se na šinama probijala zabijajući se u razređeni vazduh, u telo bez mirisa i oblika što se za njom zatvaralo, ponovo

sklapalo u celinu već ohlađeno od razularenog usijanog, ugrejanog čudovišta što je haralo starom izlizanom prugom koja je jedva podnosila teške vozne kompozicije, vagone i lokomotive parnjače, aždaje iz kojih je izbijao tamnocrveni plamen i siva šištava para koja je trovala vazduh i grizla ga, uskovitlano čudovište, pomahnitala drhturava vlažna masa,

PARA

koja je bojila vazduh i podizala nebo svojim čađavim oblačinama i vrtlozima kroz koje je voz jurio i pištao kada se približavao stanici, a na otvorenoj pruzi uz huk i kloparanje dresine, daleko od sveta, činilo mu se na drndavoj mašini, Ladislav je puštao krike, slobodan, zavijao kao vuk, znao da ga niko ne čuje i na šinama po kojima je mašina ubrzano šištala, skretničar se preobražavao u životinju, osećao je kako se napinje, naduvava, širi puštajući urlike iz pluća i razjapljenih usta kao duha iz boce-tela, pokretao je dresinu i mislio je kod Male Krsne na Veliku Gredu, kod malog sela snatrio je o njemu velikom tada nedostižnom, pa je puštao krike verujući da će se čuti i u Banatu, ravnici gde je Ana čekala njega, osećao je da ga očekuje željna i spremna da se sa njim otisne prugom na kraj sveta, kliktao je, kliktao je i vučji urlici su zamrli, i preznojen osetio je zamor pa je iscrpljen dresinu vratio u stanicu na mesto odakle ju je poterao, te se ona smirila i prestala da hukće i trese se, zaustavljena, mrtva na slepom koloseku, mislila je Triksi o vremenu kada nije bila ni začeta, junoša Ladislav Soro je divljao sam dok nije upoznao njenu buduću mater a svet se kretao u svim pravcima ni ne primećujući ga, a na to se i ne obzirući, da se dve osobe upoznaju i zaljubljuju kao da je njihova ljubav jedina na kugli zemaljskoj, izne-

drena iz blistave kristalne kugle o kojoj se s vremena na vreme pričalo u kući Birgovih, o njoj negde sklonjenoj i generacijama skrivanoj u podrumu ili tavanu ili dvorišnom ambaru da ne bi pala u ruke radoznaloj i naivnoj deci, što je Bea prećutala i nije ispričala diktafonu ni hemijskoj olovci N.R. koja je ponavljala „samo pričaj, samo pričaj, nema ni najmanjeg razloga da nešto prećutiš, a kada sve bude bilo gotovo, pročitaćemo razgovor i ono što smatraš nepodobnim uklonićemo iz teksta, jednostavno ćemo izbaciti, samo da znaš“ te je Beatriks uz osmeh uzvratila „znam, znam“ i ništa nije rekla o dresini i vučjem zavijanju njenoga oca, raspamećenog i presrećnog na njoj, dahtavoj, u ludačkom kretanju u vreme kada Bea nije bila ni začeta i za nju svet nije postojao kao što ni svet o njoj nije ni načuo, htela je da izusti reč ’dresina’ ali je i nju prećutala i izgovoriće je kada bude pričala kako su se njome od Velike Grede, njeni roditelji kao budući mladenci, otvorenom prugom, u nežnom i divljem zagrljaju, vozili do sela Samoš gde ih je čekao Lacijev prijatelj, šef stanice, „stigli su dresinom u Samoš a odatle produžili za Malu Krsnu putničkim vozom“ pošto je ispričala šta se zbivalo pre tog romantičnog putovanja banatskom prugom, reč

DRESINA

saopštiće diktafonu kada za to bude bilo vreme, mislila je, i taj čas je došao i tu kratku reč od sedam slova, izustila šištavo, iskliktala ju je, kao zmijski lek, dresina, dresina je kloparala po čeličnim šinama i poskakivala u njenoj glavi, pod čeonom kosti da je u glavi osetila kratak oštar bol, čeličnu usijanu iglu što joj se u lobanju nad očima zabola da su ognjeni svetlaci pred njima bljesnuli i zgasnuli, izgovorila ju je pošto je ispripovedala „moju

mamu familija Birg je htela da uda za bogatoga Nemca da bi se porodična imanja mladinih i mladoženjinih sjedinila, u braku u kojem ljubav ide posle imovine, prati je kao jedva vidljiva senka“, govorila je bez daha, „ljubav je u drugom planu bila jer se od nje ne živi, za nju se postoji ali od nje nema koristi, ne može se jesti, a davno je rečeno da je nju, ljubav, izmislila sirotinja, muška i ženska, jer se vođenje telesne ljubavi među bogatima plaća novcem, zlatom, kućama, voćnjacima, a siromašni su izmislili ljubav da bi u telesnim strastima, seksu, mogli uživati besplatno pošto para i dragulja nemaju, da znaš, draga moja a i ti, diktafonu ćutljivi, ljubav je skupa osim one slepe koja ništa ne vidi, samo oseća miris tela, i gubi razum, voli do bezumlja, jeste nju, ljubav, izmislili su sirotani koji sebi mogu da priušte kupovinu samo jedne ruže ili se snalaze ubirući poljsko cveće od kojeg prave kitu kao poklon dragoj ili dragome, izabraniku svog treperavog zaigranog srca, pa se moja mati čim je ugledala Ladislava iz ne baš imućne familije Soro zaljubila, zatreskala u njega, bila je to ljubav na prvi pogled, zavoleli su se, i mama Ana mi je rekla da ljubav nema cenu a kada sam se zadevojčila savetovala me da jedina mera mog izbora bude ljubav, zaljubljenost je nešto najlepše na svetu, to se čoveku ne može uzeti“, i sama je uvek tvrdila da se

LJUBAV

ne može kupiti, ona se dobija, htela je da kaže i novinarki, i jedina mera ljubavi je ljubav bez mere, to je pročitala u jednom magazinu i upamtila, „mladi zaljubljenici, verenici iz Velike Grede dresinom su stigli u Samoš potom putničkim vozom u Malu Krsnu prvog aprila hiljadu devetsto dvadeset sedme godine, tata je mamu nagovarao

da pobegne od kuće, ubeđivao je, jer je zbog svoje zabranjene ljubavi u rodnoj kući dobila šamar pošto nije htela da se uda za bogatuna da bi se porodično imanje proširilo, Ladislav ju je ubeđivao da pobegne iz porodične kuće što je ona odbijala jer je htela da ode prema uvreženim običajima sela i varoši, ali posle bolnog šamara pozvala je Lacia da dođe po nju, što je on i učinio, a u to vreme punoletstvo se u Srbiji sticalo sa osamnaest a u Vojvodini dvadeset jednom godinom pa su rešili da odbegnu u Srbiju, i pri begu mama je ponela samo krštenicu i trčeći preko bašte stigla do pruge gde ju je čekao njen dragi sa ručnom dresinom drhtureći kao vrbova stabljika, grana, prut, na vetru, šalim se, prihvatio je rukama Anu, podigao na mašinu i postavio je kao kraljicu na presto, poljubio je, i prugom su napustili Gredu, a te godine su majčina baba i deda po majci preminuli, takođe na svoj način napustili ulice Velike Grede, otišli da se ne vrate, a mama Ana je bila uverena da će se jednog dana zajedno sa Ladislavom vratiti u rodno selo da vidi roditeljsku kuću i njih, govorila je o tome i dok su klateći se zagrljeni kao dve ljudske senke na pruzi putovali prema Samošu, vratiće se da se pomire i neslaganja i razmirice zaborave i produže život u zajedništvu, sigurno je govorila plačno, takva je ona uvek bila“, i načas Bea je zaćutala, posrkutala malo vode iz visoke čaše i potom u nju iz staklenog bokala usula još tečnosti dok se N.R. smeškala ne izgovarajući ni reč da ne bi poremetila sklad Beine priče što je polako navirala, te je samo pribeležila poneku sintagmu da bi imala uvid u ispovest i mogla da se orijentiše dok je bude skidala sa trake i glas stare dame pretvarala u pisane rečenice, Bei se grlo osušilo, umalo se nije i zakašljala i predahnuvši uz nekoliko gutljaja vode smišljala šta će da kaže i pu-

tovanje dresinom i vozom potisne u prošlost i ostavi ga tamo i duboko je uzdahnula i nastavila usmeni roman „i tako sam se rodila iduće godine, sedmog januara, devet meseci i sedam dana posle dolaska Ane i Ladislava u Srbiju, malu Malu Krsnu, na kraju svoga sveta gde su svili ljubavno gnezdo, kao dve odbegle laste, i zato je kasnije tata bio tronut kada su lastavice u našoj kući pod strehom ili u ajnfortu od blata i travki i slamki svile gnezdo u kojem su čuvale goluždravu mladunčad, laste i mene prate kroz život, u gradu i selu mada ni varoši niti seocetu kako god da se okreneš i bilo šta da uradiš ne možeš ugoditi, oni su sa svojim žiteljima, muvama, buvama, komarcima, miševima, slepim miševima i pticama, mačkama, psima kao obeleženi ljudi na svoju ruku i ne trpe bilo šta što odudara od njih, da se razlikuje, mora u dlaku da bude isto kao palanka, to je ta njihova filozofija, pamet što steže ljude kao mengele i guši ih, iscedi iz njih radost i smeh, pa život, to su te naše selendre pa i kada se zovu gradovima, da znaš, i tako je to išlo sa mamom i tatom i sa mnom, njihovom bebom, pa se tek dve godine po mom rođenju kada su moji roditelji ponovo živeli u Banatu koji, izgleda, nisu mogli da zaborave i istisnu iz srca, njima javila moja

BAKA

Ana, zapravo mamina maćeha ta mamina imenjakinja koja se bila udala za dedu koji je imao petoro dece, pozvala ih, tako je Ana zamolila Anu i Ladislava da dođu kod njih, pomirili su se, pa su baba i deda jedno vreme brinuli o meni, čuvali me, razgovarali smo nemački i srpski, jer je mama opet bila u drugom stanju i pred porođajem, i uskoro se rodio moj brat, Ladislav mlađi, i živeli smo u Zrenjaninu do hiljadu devetsto trideset treće

godine“, uzdahnula je i držala čašu desnom rukom ali je nije odizala sa stola, držala je kao da je u njoj, staklenoj, tražila oslonac, da se ne pomeri na stolici i udalji od astala za koji je prikovala pogled zagledana u davne godine što su u njenom sećanju promicale i svetlucale poput filmskog treperavog snopa zraka na bioskopskom platnu, blistavi svici, pa je zažmurila i kazala „tada smo se preselili u Suboticu i u Sabatki stanovali do hiljadu devetsto trideset devete jer takav je bio posao železničara, da se sa porodicom često seli kao vojno lice kojem je kasarna dom, a železničaru stanica i pruga su pravi i jedini svet po kojem kruže sa familijom, s kraja na kraj države i bila je sreća da je moj Ladislav kružio samo po Srbiji i Vojvodini, a brat i ja smo pohađali srpsku školu i posle prebivanja u Subotici preselili smo se u Beograd, brat i ja smo opet bili učenici srpske škole, a u prestonici Jugoslavije ostali smo do dvadeset sedmog marta hiljadu devetsto četrdeset prve godine kada je otac shvatio da će i u našu državu doći užasni rat, bio je neizbežan, te beogradske demonstracije su bile jasna njegova najava i nije bilo dvoumljenja i vremena za gubljenje, te je tata odlučio da nas skloni iz Beograda pošto od prvog aprila više nije bilo nastave, a strah je kao crna zloslutna ptičurina prekrilio velegrad i u njemu su se ljudi gušili, gubili i uplašeni brzo prolazili ulicama i još brže nestajali sa njih, uvlačili se u kapije poput životinja u svoje jazbine, krili se u izbama, slepim stanovima kao u pećinama“, govorila je, „bili su to pećinski ljudi, videla sam, i mi smo bili praistorijska ljudska bića, pretvorena u nagon i grčevitu bojazan, u očajnički nagon za opstanak, tako da nas je tata odveo u Vršac kod svoje majke Marije Soro, rođene Varga, koja je stanovala u Srpskom kraju u Ulici

Vojvode Knićanina broj četrdeset šest, ona, Mađarica, bila je stanarka kod starije Švabice prezimena Het koja nije podnosila treskanje kapije pa je nama deci bilo zabranjeno da lupamo njome, morali smo da je otvaramo i zatvaramo kao da se šunjamo, prikradamo poput senki, da netrpeljiva gospođa Julija Het ne čuje kako ulazimo u kuću, prolazimo kroz dvorište do soba baba Marije, šunjali smo se u kući brat Ladislav i ja, jer je gazdarica držala do reda, i stalno je govorila, ponavljala kao pokvarena gramofonska ploča po kojoj igla poskakuje 'ja znam šta je red i svi treba da znaju šta je red i poštuju red, jer red je red' na šta bismo se smejali kada bismo se našli u sobi i imitirali babu staru Julijanu 'red je red, i samo red', i tako smo, u ratu, i kada nam nije bilo do smeha i izmotavanja saznali šta je

RED

i da ga se treba pridržavati, naročito kada zatvaramo tešku škriputavu drvenu kapiju, i kada smo se igrali i šalili", Bea je iz torbe izvukla vlažne maramice i brisala sa čela sjajne graške znoja jer je u hotelskoj sobi, sličnoj isledničkoj u policijskoj stanici, bilo zagušljivo, u jednostavnom rasporedu nameštaja, ogoljenom, redukovanom, bilo je nenametljivog, jedva primetnog reda čiji smisao u prvi mah nije mogao da se uoči, ali kako je njena ispovest diktafonu odmicala, Beatriks je počela da shvata u čemu se ogleda harmoničnost prostorije u kojoj komadi nameštaja, tri stolice i sto, skladan skup u čijem se središtu, kao nevidljivim koncima vezanim za drveni nameštaj, odmotavalo klupko priče o ratu i poraću, i kapljice znoja zasvetlele na licima sagovornica dok su pružale šake prema svojim tašnama kao da proveravaju da li se one, naborane, nalaze jedna do druge na stolici, i

došaptavaju se na njoj ili samo taru jedna o drugu, i Bea je maramicom izvađenom iz svoje protrljala čelo kao što bi svilenom maramom prebrisala kristalnu kuglu „i ceo rat smo proveli u toj nemačkoj kući“, govorila je o godinama provedenim u ulici kojom su prolazili crni kloparavi iskošeni fijakeri do železničke stanice, zato se ulica zvala Banhofštrase, odakle će jednog dana, čeznula je devojčica Bea, vozom otputovati do Beograda, dalje od palanke u kojoj se kapija morala otvarati bez buke, jedva čujno kao kada šišti voda iz česme, kao kada voda curi iz slavine, i dalje od Beograda, nekuda, a kroz razmaknute zavese na prozoru hotelske sobe gledala je kako se letnji ugrejani treperav vazduh lepi za okna, mutan i sparan, prigušuje jarku svetlost što kruži oko hotela i pada po njemu, plavičasta, posmatrala je kako se vazduh raspada i titra na vrelini, gledala je kao što je u isto vreme u Beču Branislav Lazin, novinar i urednik vršačke TV Panovizije, udisao vreli vazduh Vijene, pošto je i u velegradu bilo vruće kao u Vršcu, temperatura vazduha se popela iznad tridesetog stepena Celzijusovog i prijatno je bilo samo u podzemnoj železnici i tramvajima kojima se on s tamnim naočarima na licu vozio na sastanak sa starim Vrščaninom Gerhardom Šmitom koji je decenijama živeo u Beču i bio izdavač „V novina“, na nemačkom „W Zeitung“, da sa njim snimi razgovor za svoju televiziju, nosio je kameru u torbi i tronožni stalak za kameru, na Vestbanhofu izašao iz tunela podzemne železnice i tramvajem se spustio niz Marijahilferštrase prema Šenbrunu gde će u parku letnjeg dvorca snimiti Gerda Šmita, na klupi u senci pod krošnjom hrasta, i u tramvaju je smišljao uvod za priču „Vršac – Vijena – Vršac“ i pitanja kojih bi se Šmit držao kao putokaza da bi govorio o

onome što zanima gledaoce TV Panovizije, čak i kada je prolazio pored monumentalnog spomenika carice Marije Terezije Branislav je u glavi smišljao pitanja, i

POTPITANJA

koja će postaviti gospodinu G.Š., tako bi i zapisao da je imao papir i olovku, „G.Š., da li biste se danas vratili u rodni Vršac?“, pitanje jasno kao dan i vruće kao lepljivi, oznojeni letnji vazduh u podne a pod težinom vreline vazdušnih talasa upitao bi Šmita da li sanja Vršac, kako opet hoda njegovim ulicama i šeta stazama Gradske bašte koja je uspomene ljudi uvukla u krošnje i stabla stogodišnjeg drveća, „da li biste se vratili u Vršac?“ naivno je pitanje, i priglupo, ali pravo, ono se vrti godinama u glavama starih Vrščana Nemaca koji su na volšeban način otišli iz Banata, neobjašnjivo jer o tome nije smelo da se govori javno a sada će Brana da snimi razgovor od kojeg će slobodno, bez ustezanja i bilo kakve zabrane, cenzure ili autocenzure, da montira polusatnu dokumentarnu emisiju koju će emitovati u udarnom terminu, u dvadeset časova, na temu pogled Vršca i Vrščana u Evropu iz ugla, iz perspektive male pogranične varoši, i da li su vrata Evrope otvorena njoj ili samo odškrinuta, i šta treba da se učini da bi se filosofija palanke ako ne suštinski, i ne preko glave, bar donekle promenila i približila evropskim pravilima, evropskim standardima i misli Evrope i njenoj multikulturi, svesti o jednakosti na svim poljima i nivoima, kojoj svaki stoti punoletni Vrščanin teži, kazao je Lazin Šmitu kada je stari seo na drvenu klupu i laktove podigao na naslon zagledan u kameru, Gerhard Šmit srebrnaste guste začešljane duge kose s naočarima u tankom metalnom okviru na licu, smešeći se blagonaklono kao da su reči, koje će izgovoriti,

bombone što se tope u ustima, razmekšavaju rečenice od kojih će neke biti štampane u narednom broju njegovih „Vršačkih novina“, a prva rečenica, kratka i reska, glasila je „Mnogo volim naš Vršac“, a dalje je govorio nemački, što će Brana Lazin za potrebe vršačkog gledateljstva prevesti na srpski i titlovati, pa je Gerhard samo povremeno izgovarao na srpskom, lošim naglaskom, rečenicu-obrazac „mnogo volim

VRŠAC

naš“ posle čega bi predahnuo, rečenica je bila znak za pauzu, i strpljivo čekao sledeće pitanje Lazina koji je žmurio na jedno oko jer je sagnuo glavu i otvoreno oko prineo kameri kao da njome nišani klupu na kojoj je sagovornik sedeo, prekrstio noge i u krilu držao čvrsto spojene šake ali se njihov grčevit zagrljaj nije očitavao na opuštenom licu i usnama razlivenim u osmejak, čime je pokazao da mu je drago što je njegov zemljak iz tada dalekog Vršca ili Podvršca došao u carsku Vijenu da ga vidi i o njemu snimi kratak dokumentarac za lokalnu televiziju, mnogo gledanu po rečima urednika, ali kada je on Šmitu počeo da govori o Evropi i uobličavao pitanje vezanu za nju i Gerhardov prvi zavičaj, ovaj je podigao šake iz krila, odmahnuo rukom i na nemačkom kazao, odlučno, o tome ćemo na kraju a sada samo o našem Vršcu i njegovim ulicama, Gradskoj kući, parku, starom rimokatoličkom groblju, Crkvi svetog Gerharda, železničkoj stanici na zapadu varoši, poljanama i o Šinteraju koji je u V. decenijama zabranjena tema tako da se o masovnim grobnicama na njemu iskopanim nije ni govorilo, ni pisalo, on nije postojao godinama, godinama, osim u našim sećanjima i pričama ponetim u Austriju, Nemačku, Ameriku, Kanadu, a na kraju ćemo o gospo-

đi, ako hoćeš staroj uglednoj dami, Evropi u kojoj smo svi okupljeni i u njoj ostati do svog kraja, kako oni koji su za sva vremena otišli iz Vršca tako i oni što u njemu puštaju korenje, duboko, da niko ne može da ih odatle, iz vršačke zemlje, iščupa, istera iz kuća na ulicu i otera kao krdo u hangare, Gerhard Šmit je spomenuo logor dok se par razigranih živahnih veverica motao oko klupe blizu njegovih cipela kao da su htele da grizu pertle ili ih raspertlaju i sedokosom izuju, skakutale su nad žirom kada je Šmit kazao „rođen sam hiljadu devetsto trideset prve godine, kao i ti u Vršcu, kao i ti, u ulici...“, a Lazin je kažiprstom i palcem trljao bradu i smišljao da se intervju na lokalnoj televiziji objavi sa nadnaslovom „Dodata vrednost“ i špicom velikih crvenih slova, latnicom, „Vršac – Vijena – Vršac“ dok je kamera pratila Gerhardovu pripovest koja je bila odgovor na sasvim obično ranije postavljeno pitanje „kakvo je bilo vaše detinjstvo u Vršcu“, „moja životna priča se može brzo ispričati jer u najranijem detinjstvu nisam doživeo mnogo toga upečatljivog o čemu bih pričao, tako da mi se ništa važno, pamtljivo nije urezalo u

SEĆANJE

pošto sam kao jedinac bio prilično zaštićeno dete, pod strogim pokroviteljstvom majke i oca, pod stalnom paskom i brigom, pa nisam smeo ovo da radim, ono, te prosto nisam mogao da dođem do izražaja a detinjstvo sam proveo u Turnberggase dvadeset preko puta vojničkog igrališta, konjičkog stadiona kao dete koje nije ispoljavalo izuzetne osobine, bio sam neupadljiv a velika žalost me je zadesila, i celu porodicu, jer je moja mama preminula hiljadu devetsto četrdesete kada sam imao devet godina, bila je to velika promena i preselio sam se kod ujne u Turnberggase,

a do tada stanovali smo u mirnoj ulici Stefana Nemanje, ranije Kutricerštrase, u žutoj kući na lakat u kojoj sam se rodio“, Brana je klimao glavom na hrskave reči Gerharda koji se u devetoj godini, posle majčine smrti, doselio u Turnberggase – nazvanoj po nemačkoj pesnikinji Mariji Turnberg rođenoj u Vršcu hiljadu osamsto desete godine a preminuloj u Beču gde je bila i predsednica Društva pesnika – danas Sremsku ulicu kod Konjičkog stadiona, vojnog vežbališta jahanja i igrališta, fudbalskog i rukometnog kasnije, a s kraja dvadesetog veka tu su napravljeni teniski tereni na kojima je ponovo osnovan Teniski klub „Vršac“, napomenuo je Brana Šmitu, i na tom prostoru oko kuće njegovog ujaka mnogo zgrada je porušeno, nestale su sa lica zemlje, i kasarna sa vojnom ambulantom, a mnogo toga se izgradilo, mnogo stambenih višespratnica sa stanovima-golubarnicima da taj kraj nije ličio na onaj u koji se devetogodišnji Gerd bio doselio pa ga sigurno, kada je posle dugo vremena po bekstvu iz logora došao u Vršac, nije prepoznao i nije video prizemnu kuću u čijem se dvorištu igrao sa psom Dunavom, „u pravu si, u pravu si“, rekao je Gerhard, „sada je sve sasvim drugačije, mada parkić nedaleko od kasarne još uvek postoji“, meškoljio se na prečagama klupe kao i Triksi na tvrdoj stolici u hotelskoj sobi, punoj ustajalog vazduha, pa nije pomoglo ni to što je N.R. otvorila prozor jer je talas vrelog vazduha prodro u sobu, rasplinuo se preko stola i stolica, topao, i Bea je osetila blagu nesvesticu, zavrtelo joj se u glavi od toplotnog udara, i okrenuta prozoru odakle je kao iz pećnice kuljao užareni, zadimljeni

VAZDUH

kao da je požar, i vatreni jezici su lizali prozorska okna i okvir na koji se N.R. nalaktila, pogledala dole ulicu i

rekla „ovo je strašno, neverovatno, vrućina“ i zatvorila krila prozora, navukla zavesu a potom nemoćno širila ruke pošto u sobi nije bilo klime, smetnula je sa uma da pita recepcionera da li je pet nula pet klimatizovana prostorija, a sada je bilo kasno jer je soba već bila pripremljena za razgovor koji je dobijao u tempu, postajao ubrzan dok je Beatriks brisala sjajne graške znoja sa lica i uglove usta, pila smlačenu vodu dok novinarka nije telefonom zatražila posudu sa kockama leda da rashladi vodu u staklenom bokalu, a Triksi se pretvarala da joj vrućina ne smeta i da bi dokazala kako ništa ne može da omete njenu priču i pomuti sećanja nastavila priču „u Vršcu, dok smo stanovali kod baba Marije, brat i ja smo pohađali nemačke škole tako da sam od drugog do petog razreda bila učenica nemačke gimnazije, maturirala sam u srpskoj“, govorila je brzo da N.R. to ne bi mogla da zapiše, i intervju bi bio polovičan da nije bilo diktafona kojem nijedna reč, niti uzdah, nisu promakli, „u nemačkoj gimnaziji brat Ladislav i ja smo najbolje znali srpski, a u srpskoj gimnaziji nemački, a tako je to kad učenici imaju različite identitete i ni u jednom času ne znaju koji je pravi, ’ko sam ja’, ni da li se on menja zavisno od jezika kojim govorimo, mi smo se sa bakom u kući sporazumevali na mađarskom jeziku, a na ulici i u školi pričali nemački i srpski, ili kvarni nemačko-srpski jer smo se dogovarali pomoću mešovitih rečenica započetih na jednom a dovršenih na drugom jeziku, jezik je kao vetar, duva sa svih strana i u svaku rupu i svačije uvo se uvuče“, i na to se zakašljala u skupljenu šaku, a u parku Šenbruna veverice su kružile oko klupe na kojoj je sedeo Gerhard, opušteno, dok je sanjivim glasom govorio o kasarni i Konjičkom stadionu u Vršcu na kojem se

on detetom igrao, a na kojem je nekoliko decenija kasnije Branislav Lazin u timu mladih civila, omladinaca iz kraja igrao veliki fudbal protiv sastava od vojnika iz cele države, govorilo se „Jugoslavija u malom“, na sasušenoj sparušenoj polegloj travi i izgaženom neravnom terenu sa malim kraterima, iskošenom kao splav čiju je jednu stranu blago izdigao vodeni talas, Lazin se loptao i trčao po igralištu, jurio sumanuto nizak i zdepast, kratkih nogu koje su u butinama bile spojene i jedva stizao fudbal koji je bežao od njega, utrkivao se sa loptom i nije ni sanjao obuzet nogometom, i ošamućen, da će u Beču sresti Gerda koji se na istom igralištu zabavljao ili sa tribine od cigala nedeljom gledao konjička takmičenja na preponama i galopske trke, obojica su gazila po istoj sparušenoj zemlji i ugaženoj travi a u Vijeni o tome nisu govorili kao da se to nije ni dogodilo, a kuća u kojoj je živela Marija Soro, Beina baba, nalazila se blizu kasarne, pa su Triksi i njen mlađi brat Ladislav odlazili u vojni park i na stadion da gledaju paradu konja i možda prošli pored dečarca Gerharda Šmita i njegove ujne koja se o njemu posle smrti muževljeve sestre brižno starala i volela ga kao svoje rođeno

ČEDO

kao plod utrobe svoje, i ne jednom mu je, sa suznim iskricama u uglovima očiju, rekla da bi volela da je ona njegova biološka, prava mati, a Gerd bi se iskrao iz sobe u šupu gde su bile naslagane cepanice drva među kojima je krio kutiju sa cigaretama i šibice, pa bi zapalio cigaretu, kao što je kasnije pričao Lazinu u Šenbrunskoj bašti, i vukao duge dimove kao iskusni pušač, duboko ih uvlačio dok mu se u glavi nije zavrtelo i tada bi ugasio pola cigarete, vratio je u paklicu, obema rukama oslonjen o stog

cepanica čekao je da zadah dima ispari iz njega, duvao je vazduh, „trajalo je to skoro sat a tetka nije pošla da me traži te nije otkrila moju pušionicu, pušačko pribežište u koje sam bežao od sunčeve toplote i sklanjao se od jarke svetlosti što je usred leta proždirala, kao podivljali plamen, Vršac, ulice, kuće, ljude, kestenove u Turnberggase, mislio sam i krio se u šupetini, a imao sam dvanaest godina kada sam propušio, letnja žega je užasna i decu navodi na ružna dela i nestašluke, tera ih da čine grozne stvari“, Gerhard se nasmejao Branislavu i kameri, zakašljao se pušački mada je odavno prestao da puši, lišio se zatrovanog dima, izbegavao mesta na kojima se puši, i napuštao prostoriju u kojoj bi se zapalila cigareta, pa bi se kratko zadržavao u onoj gde se osećao zaostali miris duvanskog dima i bez reči brzo izlazio, „u šupi sam se osećao slobodnim, niko nije mogao da me nadzire, pravo slobodno dete a ne pod zaštitom bio sam tamo kao i na konjičkom stadionu kada su po njemu kaskali, promicali soptavi konji i zajapureni jahači, suvonjavi džokeji, i pre no što bih ušao u trpezariju da večeram, odlazio bih u šupu da ispušim pola cigarete i miran, smešeći se zbog izvršene zabranjene radnje, ulazio u kuću gde me je blagonaklono nasmejana, sa visokim izraženim jagodicama, čekala ujna, pomilovala me lagano po glavi i pitala da li sam na stadionu ogladneo, otvorio mi se apetit na letnjem vazduhu, pa sam večerao, pospan, i sada mi se spava“, govorio je uz smeh, umorni Gerd, i ćeretao o vrapcima skrivenim u krošnjama bagrema i kestena, i lipe, zasađenim po gradskim ulicama, Lazin je primetio da se Šmit zamorio, intervju mu postaje dosadan, opterećuje ga, govor mu se usporio pa ga je pitao „a koje ste igre tvoji drugovi i ti igrali, možda trule kobile ili uveče

žmurke“ na šta je sedokosi odmahnuo rukom, ništa nije rekao, zažmurio je načas i kada je otvorio oči rekao je da je ujna mada mlada žena već bila seda, i on sam rano je osedeo, gusta kosa mu je postala srebrna kao premazana srebrnastom bojom, a Brana je rekao „vidi se“, Gerhard na to nije obratio pažnju već je nastavio da opisuje ujnu kao da je gleda u času dok priča pri čemu je snimatelj, urednik, isključio kameru jer je epizoda o starijoj rođaki, brižnoj starateljki, bila suvišna i da je snimljena i ostala u montaži verovatno bi izbila u prvi plan i potrla

ŽIVOTOPIS

Gerhardov i zatamnila ga, zasenčila pošto su Vrščani zahtevni ljudi i strasni detaljisti pa uočavaju svaku sitnicu i daju joj prednost, mada to od njih ne zavisi, u odnosu na glavnu stvar, mali na prvi pogled nevažan detalj skrene im pažnju, zaokupi je i odvuče na sporednu stazu, znao je i isključio kameru dok je Šmit raspredao o ujakovoj kući, prizemljuši od pečene cigle sa velikom baštom od koje ju je odvajao niz sporednih, pomoćnih zdanja, šupa od kojih je Gerd jednu, skladište sa ogrevom, izabrao za skrovište cigareta i svoje tajno mesto, „stvarno mi se prispavalo, dok kao dete u Turnberggase nisam voleo da idem na spavanje, radije bih celu noć probdeo, pa sam u svojoj sobi razgrtao zavese na prozorima i gledao ulicu po kojoj se razlivala mlečnobela mesečina kada je pun mesec, a tada mnogi ljudi pate od nesanice i vrte se u posteljama kao mesečari, bio sam budan dok je ujna spavala, bio nevaljalo dete, nestašno, nisam poštovao kućni red mada sam u ujninoj blizini bio poslušan i krotak kao jagnje, pa se rado sećam tog perioda jer u kući u Turnbergovoj ulici ništa mi nije bilo branjeno mada su o meni brinuli kao porodičnom miljeniku, a ja sam tajno

pušio i samo je nedostajalo da pred ukućanima pripalim cigaretu pa da se rastanemo“, uz meketav smeh završio je dugu rečenicu i uzdahnuo, zahripao dok je Lazin žmureći na jedno oko i smešeći se nadnosio glavu nad kameru kao da je hteo da se tare o nju, kamera je bila uperena prema Gerhardu koji je rekao da mu treba kratki predah da ispije limenku soka od jabuka, izvukao je iz džepa sakoa i prineo ustima i popio sladunjav sok, potom je limenku zgužvao i odneo do korpe za otpatke, vratio se do klupe i tromo seo ruku opuštenih niz telo kao da nije imao snage da laktove podigne na naslon klupe i kazao „rado se sećam tog perioda a ne mogu da ga vratim, to radosno doba okončano je drugog oktobra hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine kada je Crvena armija sa partizanima ušla u Vršac, jedni kažu oslobodila grad, a drugi tvrde okupirala, ali nepobitno je da se tada danima i noćima u varoši mnogo vina pilo i crveno prolilo ulicama“, kazao je, a njegova zemljakinja Bea u hotelu „Srbija“ nagnuta nad diktafonom pod pažljivim i ispitivačkim pogledom publicistkinje N. rekla je „kada će ova vrućina da mine, sparina usahne da pohvatam reči što su mi se razmilele po glavi i beže mi sa jezika, iskaču iz usta pre no što ih izgovorim, kao da sam nema“, a N.R. ju je smirivala „samo ti govori, reči i rečenice će naći svoje mesto, pribežište odakle će biti dostupne čitaocima novina, samo da znaš, i nemoj da brineš“, govorila je, „samo pričaj, pričaj, i ništa nećeš da zaboraviš, setićeš se svega, i onoga o čemu nisi ni pomišljala, ono što veruješ da si zaboravila, taj opit sam vršila na sebi, i proba je uspela te dok sam šaputala sebi prisetila sam se mnogih detalja u detinjstvu koji mi decenijama na um nisu padali, kao što je septembarski dan kada sam pošla u prvi razred, kišilo

je pa i zagrmelo i obasjana munjama, svetlim i plamtećim, što su parale nisko potamnelo nebo, kidale oblake i spaljivale vazduh, išla sam u školu, to sam i zapisala u svoju beležnicu a potom kratku priču *Škola* objavila u nedeljnom izdanju beogradske 'Politike', treba samo da pričaš i prave stvari će iz priče pokuljati i izbiti na

VIDELO

i ne treba da zazireš od drugih, znatiželjnih i zavidljivih, zlobnih blejača što nijednu svoju usađenu ili stečenu naviku ne menjaju kao oklop kojeg ne mogu da se oslobode iako ih tišti i stiska, guši, znam ja to, dobro mi je poznato, pa ne mogu da skinu ni sa lica masku zadovoljstva i ravnodušne bezbrižnosti kojom su inficirani, ti uobraženi malovarošani s nosevima kao cepelinima pod oblacima, zdravorazumski okrenuti, napujdani od vođa protiv slobodnog razmišljanja, bez volje da nađu izlaz iz kaveza iz kotla u kojem se dok piju vino krčkaju kao slasna hrana za ljudoždere-narednike, i govori sve što ti padne na pamet, niko to neće cenzurisati jer 'Republika' je slobodna i ne trpi političke pritiske i imuna je na pretnje poluslepih i slepih zagledanih samo u vrhove svojih nosetina kojima kao pramcem čamca paraju vazduh i talog neba dok koračaju kroz močvaru, hodaju po glibu, oni su nevažni i polupostojeći sa opštepoznatim opskurnim pravilima utuvljenim u njihove glave, zakucanim u lobanje i kosu, ili nepostojeći, prividni, projektovani iz umova voždova i voždića, njihovih senki i prišipetlji novinara, znaj, i pusti jezik da zbori a reči se razlete", te je N.R. prinela diktafon bliže Beatriks Fiksman kada je ona zaustila, pustila prigušen glas tiho, držeći se za grlo izgovorila „na opaske zluradih nisam obraćala pažnju ni dok sam živela u Jugoslaviji, stanovala u Beogradu i

Vršcu, ni dok sam bila učenica a ni kada sam se zaposlila i godinama radila u Jugi, pa zašto bih sada u ovom groznom hotelu u kojem smo kao u usijanom čeličnom kotlu od nekog zazirala, da li od senki što kroz okna između zavesa gmižu kao gušteri i zmije u sobu, i, ako osećam strah, više se plašim senketina no živih ljudi, radoznalaca naćuljenih velikih ušiju, sa orijaškim školjkama na glavi umesto dva uveta, a kada bih školjkama htela nešto stvarno strašno da kažem, da im se besno obratim, imale bi šta da čuju i da se zapuše i izgube sluh, draga moja N. i zato slobodno i čiste savesti pričam o svom životu jer ništa nisam izmislila, samo su drugi nešto i protiv moje volje dodali mojoj životnoj priči, naročito posle hapšenja što nisam prijavila sestru moje školske drugarice koja se izjasnila za Rezoluciju Informbiroa, kada su agenti na saslušanjima u januaru hiljadu devetsto četrdeset devete u tajnoj policiji, u Rejonskoj UDBI u Francuskoj ulici u Beogradu, sigurno zapisali i ono što nisam rekla, montirali su moje izjave da bi sebe i druge uverili u moju krivicu a i mene ubedili da priznam da sam kriva samo zato što sam nešto prećutala, nisu mi dopustili da vidim zapisnik, tako da ne znam šta sam u polumraku potpisala, a ni kasnije ga nisam videla i dobar deo života sam utrošila da bih saznala šta sam tada, tuđom voljom, kazala, deklamovala, tako se kaže, mislim deklamovala“, kako je govorila podizala je ton, pa je skoro izvikivala poslednje reči kao parole, osećajući verovatno da se nalazi u isledničkoj sobi u suterenu, grizla je slogove, a onda odjednom zaćutala, promucala „žedna sam“, te je N.R. brzo u čašu nasula vodu i dodala je Bei koja ju je žudno iskapila i potom duboko disala dok ponovo nije počela da govori o bratu i sebi u Vršcu tokom rata „za

vreme okupacije brat i ja bili smo članovi Hitler jugenda, firerove omladine mada nas niko nije pitao hoćemo li da se učlanimo u tu organizaciju, ja sa četrnaest a bruder sa trinaest godina, niko nas nije ni zarezivao kao da smo lutke, a bili smo učenici nemačke gimnazije što je automatski značilo da smo učlanjeni u Hitler jugend, i nismo smeli da se usudimo da kažemo 'ne' i usprotivimo se članstvu u toj organizaciji u kojoj su nam prali mozgove, što se, rekao mi je moj mladi prijatelj romanopisac Dragi Bugarčić, i sada primenjuje i uveliko koristi kada se ljudi ubeđuju da budu članovi stranke, levičarske, desničarske ili partije centra, svejedno, bitno je da se muštraju mozgovi, trljaju glave i soli pamet čemu se mnogi predaju kao da puštaju moždane ćelije na pašu, rekao mi je i da to nije komično ni naivno mada su reči smešne nego dobro smišljeno da se

MALOVAROŠANI

pripitome, ukrote, uštroje i ti komičari budu mlaki kao domaće životinje, poput stoke vođene na ispašu, a možda ćemo sutra, ako budemo imali vremena da sretnemo pisca" na šta je novinarka uzvratila kratko „nećemo imati vremena za tog pisca", što je Beatriks pomirljivo prihvatila „dobro, dobro, imaćemo obaveza, pune ruke posla i danas samo da kažem još nešto o ratu u Jugoslaviji i Hitlerovoj mladeži, to da su mi njihovi članovi prebacivali što se družim sa Srbima, korili me zbog družbe sa meni dragom Jelkom Marković s kojom sam bila nerazdvojna do pred njenu smrt, mlada je umrla od zapaljenja mozga kada sam već bila u zatvoru, a za vreme rata završila sam drugi, treći, četvrti i peti razred nemačke gimnazije, a maturirala hiljadu devetsto četrdeset sedme u srpskoj gimnaziji, doduše sa zadrškom od godinu dana jer mi je na

maturskom ispitu nađena cedulja sa urađenim zadatkom iz matematike koju sam, što je bilo moje veliko iznenađenje, dobila od profesorke biologije Aleksandre Todić koja mi je papirić dala valjda da se iskupi zato što me je cele školske godine ignorisala, a njoj ga je predala Seka, ćerka direktorke škole, ali nisam nikoga odala kada je inspektor pronašao ceduljicu na klupi iako sam kažnjena odlaganjem mature, i tako je teklo moje školovanje u dve gimnazije, u nemačkoj sam najbolje znala srpski a u srpskoj najbolje govorila nemački, ja sa dva različita identiteta uvek u potrazi za pravim, a čini mi se da ga dosad nisam otkrila, i tako će, verujem, biti do mog kraja, možda će tada da se utvrdi koja sam prava ja“, nasmejala se, ustala sa stolice, ljuljajući se u patkastom hodu izašla iz sobe rekavši „videćemo se sutra“ i bešumnim liftom spustila se do sobe sto jedan na prvom spratu, i čim je za sobom zaključala vrata izula se pa opružila na tvrdoj postelji sa stopalima kod uzglavlja i spavala jedan sat u prostoriji punoj penušavog tamnožutog svetla pre no što se spustio mlečni suton kada se probudila i, sedeći na krevetu, telefonirala, prvo fiksnim aparatom, crnim postavljenim na noćnoj polici, u Beč, u Vijenu ili Vin, kako je govorila, i pitala bi „da li je na vezi Vin?“ još dok nije bilo mobilnih telefona u upotrebi, a zatim je dohvatila hendi, istipkala broj Gerhardovog aparata i pošto je kazala „Vin je na sigurnoj vezi“ nasmejala se u slušalicu, smehom je uzvratio Gerhard uz opasku „kako si, nisi loše“, a samo sat ranije sedeo je na klupi u Šenbrunu suočen sa video-kamerom na tronožnom stalku postavljenom na baštenskoj pošljunčenoj stazi dok je govorio, više njenom sočivu no staklima naočara Branislava Lazina koji je trljao bradu i samo bi ponešto prozujao ne

talasajući Šmitovu priču, jedan čas pre telefonskog razgovora sa Beatriks rekao je „šta sve nisam radio ja nestašno dete, ništa mi nije branjeno, i možda je ujna znala da pušim ali se pretvarala da ne zna, svaki njen pogled upućen meni, siročetu, beše blagonaklon, i nije dopuštala tati da podiže glas, nije mu dala da me grdi, bilo mi je lepo, moram da kažem kod kasarne i vojnog parka po kojem sam mirisao lišće drveća i podrezane žbunove i pokošenu travu, i svega se sećam dobro kao i dana posle drugog oktobra hiljadu devetsto četrdeset četvrte, sve je odjednom bilo drugačije“ i ustajući dodao „za danas je bilo dovoljno, malo sam se umorio kao da sam se vratio u te godine, u vreme kada sam počeo da pušim a cigareta mi sada smeta i ne podnosim je pa mi se i na samu pomisao na njen dim povraća“, i sačekao da Branislav kameru spakuje u torbu, tronožac stavi pod mišku pa su zajedno izašli iz parka i uputili se parkingu gde je bio Šmitov automobil, i dok su on u Vijeni i Beatriks u Vršcu vodili telefonski razgovor, novinarka N.R. je otišla u sobu pet nula šest pored one u kojoj je intervjuisala Nemicu dok se Lazin uputio u hotel „Etap“ u trećem becirku nedaleko od Gasometera, popeo se u svoju sobu i oznojena čela, pošto se svukao i odeću razbacao po podu, ušao u kupatilo pod tuš da spere umor i znoj šištećim mlazevima mlake vode, a potom se na krevetu uvukao pod lak žuti čaršav i zatvorio oči, a Bea je posle samo nekoliko rečenica razmenjenih sa Gerhardom uzela mobilni

TELEFON

i šapnula u mikrofon prijatelju, „bilo je naporno, ali nisam se dala, izdržala sam“, a Gerd „ni ja se nisam dao, i ja sam izdržao, bio sam na maloj muci, nije lako razgovarati sa novinarima“, a ona „i sama znam, nije prosto“,

on „i šta si joj rekla o Banhofštrase“, „crni fijakeri su prolazili ulicom, tiho, kao da je ulica bila posuta slamom da se ne čuju kopita i točkovi, valjda zbog frau Het, Julineni kako smo je zvali, koja nije trpela treskanje kapije, a novinarku je više zanimala moja baba Marija Soro koja je bila Julijina stanarka, zbog tate i dresine na pruzi, krađe mlade, a htela je da zna i sa kim sam se igrala u vojničkom parku“, „meni je publicista Lazin rekao da su danas na Konjičkom stadionu teniska igrališta, i da ponekad tamo svrati“, „još se sećaš“, na šta je s malim telefonom u levoj ruci on rekao „čini mi se kao da sam juče bio na tom igralištu, i možda ću noćas da sanjam Turnberggase u kojoj je bila kuća moje ujne sa šupom, mojim skrovištem gde sam dimio i krio cigarete“, „cigarete?“, „da, cigarete, tada sam pušio sa dvanaest godina“, „a nije ti smetao otrovni duvan, dim cigarete, smrdljivi nikotin“, pitala je, „bio sam nevaljali mali momak“, rekao je i dodao „šta je tebe u detinjstvu najviše zanimalo, tokom rata privlačilo“, malo je poćutala kao da sabira misli, prikuplja deliće sećanja i izgovorila „čitala sam knjige, srpske i nemačke, najbolja sam bila iz srpskog u nemačkoj, a iz nemačkog jezika u srpskoj školi, a nisam znala da li je ispravno da svoje ime pišem na nemačkom ili mađarskom, ili srpskom ćirilicom, kao da sam imala više od jednog identiteta, nisam znala ko sam, a frau Het je tvrdila da je najpravilnije da se potpisujem na nemačkom, što bi trebalo i brat Ladislav pošto je naša mati Nemica“, „Julineni nije bila daleko od istine, Triksi, mama ti je bila Nemica, trebalo je da razmišljaš na nemačkom jeziku“, „čitala sam nemačke i srpske knjige, mađarske ne jer nisam dobro znala mađarski iako je otac Mađar, on je u kući govorio srpski a mama nemački“,

kašljucnula je, „brat i ja smo bili između srpskog i nemačkog, dva jezika bez dodirnih tačaka mada su Srbi u Vršcu usvojili dosta germanizama, posrbili ih i malo iskrivili“, „ja sam srpski uvek loše govorio, a sada znam tek poneku reč koju razmenim sa mladim prijateljima, novinarom Lazinom i piscem Bugarčićem, a to je tako jer se u našoj kući, i ujakovoj, govorilo samo nemački, išao sam u nemačku školu i tamo se nije govorilo srpski, ni mađarski, samo nemački što je razlog da jedva znam da govorim zerbiš i malo razumem kada mi neko govori tim jezikom“, kazivao je telefonu i Bea je pričala aparatu, kao živom biću mu se obraćala i stiskala ga plašeći se da će joj iskočiti iz šake i otkliziti od kreveta na kojem je sedela teško dišući od sparine u hotelskoj sobi, a nekoliko sprata iznad nje N.R. je preslušavala traku i u beležnicu zapisivala rečenice, iskidane, gospođe Fiksman, podvlačeći noseće reči, bitne za intervju, i između njih upisivala svoja pitanja prilagođena ispovesti B.F. i od celog razgovora sklapala harmoničnu kompoziciju za mesečnik „Republiku“ tako da se već prvim čitanjem dopadne uredniku Zlatoju Martinovu, Brana Lazin se pod čaršavom sećao svog detinjstva koje je imalo nečeg zajedničkog sa Šmitovim jer su obojica odrasli u Vršcu, i motali se oko kasarne u južnom delu varoši, prisećao se travnatog igrališta na Konjičkom stadionu, a Beatriks je Gerhardu raspredala kako se provela u Magistratu kada je sa gradonačelnikom, u stvari samo predsednikom Opštine jer Vršac još uvek nije proglašen Gradom, „predsednik mi je pričao o spomeniku šahisti Bori Kostiću koji će se uskoro izliti i postaviti u centru grada, vršački je prioritet taj monument, obeležava se jubilej Kostićev i na veliku svečanost doći će majstori šaha iz

cele države i znalci i ljubitelji drevne čarobne igre, kazao je opštinski čelnik, i dodao ’i mi opštinski čelnici bićemo tamo jer naše znamenite sugrađane ne zaboravljamo, i zauvek ćemo im biti zahvalni što su slavu Vršca proneli i van granica našeg atara i preko mnogih granica diljem sveta gde se čulo ime Vršca lepe varoši kako je napisao besmrtni Jovan Sterija Popović’ a ja sam se snebivala da mu kažem nešto o Šinteraju“, a Gerhard ju je prekinuo „što mu nisi rekla da je krajnje

VREME

ne i poslednji čas da se spomen-krstom obeleže masovne grobnice iskopane tamo“, „rekla sam da sam prethodnog dana bila na Šinteraju u uzaludnom pokušaju da nađem grob svoga oca tamo pokopanog hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine, a on me je uporno nudio kafom i sokom mada je u njegovom kabinetu bila podnošljiva temperatura, čak je bilo prijatno zbog uključene klime, i onda, i onda ništa, kao da nisam ništa rekla, predsednik je bio ljubazan, pravi profesionalac kada dođe gost iz inostranstva, smešio se, protrljao bi bradu, i tako se završio naš sastanak“, „samo toliko“, pitao je Gerhard Šmit, razočaran što se uočavalo po boji glasa i otegnutim ’samo toliko’, „a mogao je još nešto da kaže, jer ne znam kako to da prenesem bečkim prijateljima, kako da im objasnim, na koji način to da rastumačim, hoće li, želi li bar vlast u Vršcu da podrži ideju da se na Šinteraju podigne spomen-krst ili neće“, pa je Triksi razgovor završila sa „ni meni ništa nije jasno, ili vršačka uprava ne pravi razliku između ’da’ i ’ne’, njima je to izgleda svejedno, i dragi Gerd, želim ti laku noć, čućemo se idućih dana ili ćemo se videti kada dođem u Beč“, a Gerhard je rekao samo „laku noć“ i isključio telefon, pa je i Bea svoj sta-

vila pored sebe na krevet i dvoumila se da li da pozove Aleksandera Lermera, Vrščanina decenijama nastanjenog u Americi, u Ohaju, koji je dao veliki novčani prilog za podizanje krsta na vršačkom Šinteraju a pri svakom razgovoru sa Beatriks spominjao bi masovne grobnice i dan pre no što se uputila u Vršac rekao joj da kaže vršačkim rukovodiocima da je postavljanje spomen-krsta civilizacijski čin, to se radi u celom svetu a što ne bi u Vršcu u kojem su rođeni značajni ljudi svetskog formata, ličnosti znane u celom svetu, i poželeo joj mnogo sreće i u putu i na sastanku u Gradskoj kući gde su se hiljadu sedamsto devedeset četvrte godine srpska i nemačka

OPŠTINA

ujedinile u grad, a danas je V. samo opština i ništa više, i Triksi se dobro sećala svih detalja telefonskog razgovora pa je odučila da pozove zemljaka koji je trećeg januara napunio osamdeset sedam godina, lakih i teških kako je on voleo sa primesama ironije da kaže, a u času dok ga je pozivala delilo ih je šest sati, tolika je vremenska razlika između rodnog Lermerovog Vršca i Vedsvorta (V i V) u kojem je primio Beatriksin poziv, i kada se javio rekla mu je „Saša, malo sam se snebivala da li da te pozovem iz Vršca“, „iz našega Vršca“, „iz našeg V“, razgovor su počeli na srpskom a nastavili na nemačkom jeziku i Aleksander je goreo da znatiželje da sazna kako je protekla priča u staroj Gradskoj kući, Većnici vršačkoj, ali se suzdržavao da Bea to ne primeti pošto bi je to možda uzbudilo, i razvlačeći slogove potiho ju je upitao „i šta je bilo u Većnici našoj, draga Triksi, baš bih voleo da znam šta sada naši dragi, mili zemljaci misle, šta su naumili sa krstom“, a Bea nije odmah odgovorila, nakratko je zadžala vazduh u sebi i

kada ga je izdahnula izustila je „ništa novo“, „šta ’ništa novo’, draga moja Triksi“, Bea je nabrala usne i, napućena, odgovorila na oštro Sašino pitanje „i sam znaš kakvi su Vrščani, oni iz Srpskog kraja kažu ’Vrštani’ jer govore vrštanski ne vršački, ni srpski nego baš vrštanski, ne vojvođanski ni banacki nego samo vrštanski da se samo među sobom razumeju“, a Saša „a šta ti je konkretno rekao predsednik vrštanske opštine, da li je bio otvoren“, „kazala sam da sam prethodnog dana bila na Šinteraju, tri puta za sreću izgovorila sam reč ’krst’, srpski, a jednom Kreuz nemački“, „Kreuz?“, „dobro je razumeo šta sam rekla, samo je klimao glavom“ i nastavila da govori o spomeniku Bori Kostiću kao da je šahista igrao partiju života i smrti na groblju, na pasjem i psećem i ljudskom groblju, na šahovskoj tabli postavljenoj, položenoj kao belo-crnim kvadratićima iscrtani plašt na masovnoj grobnici, trebalo je da se u bronzi izlije skulptura velemajstora Kostića vajara Santrača, i tu je predsednik zatvarao, kao da je zaključava u zatvorsku ćeliju poput policajca, priču, kao bajku, zbog koje je došla u Vršac, brzala je Triksi i dodala da je u Vardarskoj ulici posetila Zoru Ananijev, prijateljicu iz mladosti pa se i ona, sa štakom pod pazuhom, čudila bahatosti vrštanske lokalne samouprave koja niti smrdi nit miriše, bezbojna je, metiljava, bezvoljna, kao da tone u živo blato na ledini kod grada, ljutila se i Zorka nemoćna i besna što ništa ne može da uradi, „ni mi ne možemo ništa da uradimo“, govorio je u očaju Lermer, „a oni samo čekaju da umremo i tako odustanemo od našeg nauma da pusto divlje mesto na gradskoj periferiji gde su pokopani naši zemljaci osveštamo i obeležimo kao što se radi u civilizovanim zemljama i priliči kul-

turnim zajednicama“, preglasno je govorio u mikrofon aparata te je Fiksman odmakla telefon od obraza jer se

GLAS

bolno zabadao u uvo i bubnjao, sačekala je da Aleksander začuti i tada mu je rekla da je pre tog poziva razgovarala sa Gerhardom Šmitom, i on je razočaran, pa je potom sagovorniku saopštila da novinarki N.R. doputovaloj iz Beograda daje intervju za „Republiku“, a Gerd u Beču razgovara za vršačku TV Panoviziju sa Branislavom Lazinom, oboje ispovedaju svoju životnu priču što ju je iscrplo a sutra će razgovori biti nastavljeni i jedva govori, skoro promukla, pa je pozdravila Sašu a on je tiho, u poluglasu, i brižno rekao „laku noć“ i zatvorio telefon, na šta je Bea uzdahnula, uvukla se pod tanko ćebe i obučena zaspala, usnula san u kojem se fijakerom vozi kroz Banhofštrase preko rečice Mesić pored starog jevrejskog groblja do zelezničke stanice obzidane žutim fasadnim ciglama iz devetnaestog veka gde ulazi u voz kojim će otputovati u nepoznatom pravcu, možda u Vijenu, možda u nemački Ludvigshafen, možda u Vedsvort u Ohaju, negde gde će se kao senka ušunjati u malu slepu sobu i zaspati, opet, usniti kao u hotelu „Srbija“, i nekoliko časaka kasnije kao hipnotisana spavala je čvrstim snom što će se dogoditi i Lazinu u bečkom hotelu dok se u polusnu seća pokošene trave na Konjičkom stadionu i njenog mirisa dok je igrao fudbal i na njoj sedeo, priseća se crvene prašine na terenu za mali nogomet sa golovima o koje su bile okačene pocepane, mnogo puta krpljene mreže od trulog kanapa, trčao je mahnito po rumenoj prašini, isitnjenom pesku, saplitao se na prašnjavoj terakoti po kojoj su se dečaci klizali i podizali je i nestajali u njenom lelujavom oblaku, gušili su se u njemu, i pre no

što mu je san pao na oči Branislav se pitao da li je tamo sreo dvanaestogodišnjeg Gerharda sa pripaljenom cigaretom u uglu usana nalik glumcu jeftinih holivudskih filmova, imitatora filmskog junaka iz Grackog bioskopa u kojem su se pre i posle rata projektovali avanturistički filmovi i komedije, a Šmit, kasnije je njegovu ulogu kao u filmskom rimejku preuzeo Lazin, bio je jedan od redovnih gledalaca i ulaznice za projekcije kupovao je pre podne, kino je bio u pobočnoj kratkoj ulici preko puta Gradske kuće, a izlazi iz sale u Baštenskoj ulici dok bioskop nije srušen i pretvoren u trg na kojem su drvene stolice zamenjene kamenim i daščanim glomaznim ružnim klupama koje Lazin nije podnosio ne samo zato što su bile odbojne i nijednom nije seo na klupu a san ga je polako obuzimao, zatvorio mu oči i uvukao se u glavu, video je samo lelujavi veo-san, njegovu svetlucavu siluetu, treperio je i zavijorio kao perce, vižljasta nota, u guščije pero pretvoren, samo san, i dok Beatriks Fiksman, Gerhard Šmit, N.R., Branislav Lazin spavaju, Aleksander Lermer je zbog vremenske razlike budan i brižno posmatra obolelu suprugu Ane Mari, neguje je i pogledom, i želi da bar na jedan dan bude u Vršcu i gleda njegove zidove izbliza, ode biciklom do Šinteraja i počupa nekoliko niskih grmova korova pa fotografiše stabljiku koprive kroz čije se žeženo i otrovno lišće vidi Kula nad Vršcem, i groznu smrdljivu kukutu od koje se u stara vremena spravljao smrtonosni otrov za filozofe i slobodne mislioce Antičke Grčke, da pomiriše Mesić koji u njegovom detinjstvu nije zaudarao na otpad što početkom trećeg milenijuma plovuši po njegovoj površini poput brodova-igrački, iskidani splavovi, „samo jedan dan u Vršcu“, govorio je u sebi zagledan u uspavanu

ženu nad kojom je bdeo danju i noću i osluškivao njeno teško, naporno disanje, zabrinut i uplašen, „da samo na dan doletim do Vršca i kažem mojim zemljacima šta mislim“, a posle nekoliko sati i njega je počeo da obuzima san i, pospan otežalih očnih kapaka, uvio se u ćebe u fotelji i zadremao, ali u polusan slike Vršca i prizori sa njegovih ulica i velike pijace nisu dolazili jer su se raspali već u lepoj varoši i od njih nije ostala ni jedna cigla, ni kamen, ni zrno peska, spavao je a njegovo troje Vrščana i jedna Beograđanka, odlebdeli sa ovog sveta, iskoračili iz stvarnosti, oni, vazdušasti i prozirni, čekali su jutro zgrčeni u svojim posteljama i sparnoj noći u Vršcu i Vijeni (V i V) da se vrate započetim pričama i probuđenim sećanjima koja kao da su čekala letnje vrućine dve hiljade sedme godine da izbauljaju iz skrovišta na svetlo užarenih dana i ožive, baš ožive pretvorena u iskidanu, plahovitu bujicu reči za druge ljude, čitaoce i gledaoce ne samo u Vršcu, Beogradu i Beču, sanjali su da ustaju iz kreveta i bauljaju po sobi svedenoj na desetak kvadratnih metara, kao i ona u dvadeset prvom becirku u kući Gerharda Šmita, a onda, kao po komandi, istoga sata su se zaista probudili i polako doručkovali, troje u hotelskom restoranu a Gerd u kućnoj tpezariji, i spremali se za razgovore, ukrštenu

ISPOVEST

jer sve se priče, izmišljene i realne, ukrštaju i prožimaju, postaju jedna jedina pripovest, zapisana za sva vremena ako neko ima dovoljno života da to rastumači, sve je to jedna priča, šta vidimo i o čemu razmišljamo i šta izgovaramo i svaki naš kašalj ili uzdah, sve je samo jedna usmena knjiga za čije razumevanje nije dovoljan ni jedan milenijum, a možda će treći taj sklad da poremeti,

govorio je Branislav Lazin Gerhardu Šmitu dok su pili kafu u Zavičajnoj kući (Haus der Heimat) u Štajngase broj 25 u trećem becirku, na trećem spratu velike zgrade i sedeli za dugačkim drvenim stolom, a pored njih je bila Terezija Veber koja je skuvala kafu, a na Lazinove reči Šmit je rekao „da, da, da“ i gledao u koncentrične krugove kafe i osim „da“ kazao je „sinoć sam pričao sa Triksi Fiksman, ona u Vršcu ima intervju sa beogradskom novinarkom N.R.“ a Brana se grohotom nasmejao „to je kao da svi četvoro istovremeno razgovaramo, govorimo u jedan glas, u jedan glas prolazimo kroz prošli život“, filozofirao je i ko zna kakvu bi mudrost izrekao da je čuo kako je Bea prethodne večeri iz hotelske sobe vodila obeshrabrujući telefonski razgovor sa Sašom Lermerom u Ohaju koji je od svih Nemaca što su živeli u V. ili samo prošli kroz malu-veliku varoš najbolje izgovarao reč „Šinteraj“, u stvari jedini pravilno kao i ime šintera Mišija, čuvara pasjeg i stočnog groblja koji nije doživeo grobljanski preobražaj u ljudsko konačno prebivalište, gubilište, nestao je po završetku rata a bio je jedan od retkih svedoka, ne učesnik, događaja na Šinteraju i oko njega, u njegovoj okolini odakle su dolazila zaprežna kola prenatrpana leševima ubijenih ljudi, i u rečniku vršačke varoši reč „Šinteraj“ je dobila vidno mesto i izgovarana je i šapatom, i polutiho, i glasno, i zapisana u pričama, reportažama, knjigama čak i na sastancima komisija, u njihovim zapisnicima, o njoj su se vodile burne polemike pa je jedan polemičar, omatoreli izlapeli filozof stare i nove palanke, izjavio, a možda se i zakleo, da lokalitet Šinteraj ne postoji, neko ga je izmislio i ucrtao u plan grada da zbuni i obmane građane i turiste, Šinteraj je izmišljena reč, nepostojeće mesto, da bi neko to samo

delimično prihvatio i tvrdio da se tamo više ne zakopava uginula stoka i lešine pasa, te nije više pasje i stočno groblje koje je izmešteno daleko od jezgra varoši samim tim što su tu, sa druge strane Begejskog kanala, fabrika čokolade i industrija keksa, slatkiša što se prodaju i jedu širom bivše Jugoslavije, pa i u drugim balkanskim državama, govorio je Lazin dok su se Gerhard i on pripremali da nastave razgovor započet prethodnog dana, a vršačka čokolada je dobro poznata u svetu, njome se slade sve generacije, obdaništanci i penzioneri, „a mi sada da produžimo naš slatki razgovor“, Lazin je kameru postavio na stativ, i dok je nameštao aparat i spremao sa da postavi novo pitanje Šmitu, u Vršcu, tog užarenog letnjeg dana, vajar Zvonimir Santrač je sedao u svoj „golf“ sa ženom Bosom i vozio se do Neuropsihijatrijske bolnice na čijem ga je ulazu čekao bolnički pacijent Steva, model koji će pozirati u sedećem položaju da bi umetnik imao predstavu čoveka što sedi, šahiste koji je na stolici ili klupi sa šahovskom tablom u krilu, kristalnu predstavu o Bori Kostiću u najboljim godinama kada je krstario zemaljskom kuglom i slao

RAZGLEDNICE

u rodni Vršac posle svake značajne šahovske partije odigrane u stranom velikom gradu, Santrač je s mokrom gnjecavom glinom u šakama gledao Stevu, njegovo nepokretno telo kao paralisano, i video Boru pognutog nad tablom i figurama na njoj ukočenim a i spremnim da po uglačanoj površini potrče i poskoče, video je velemajstora Kostića nabranih misli sa prstima pored šahovske ploče koncentrisanog da zada šah, pa mat improvizovanom, nestvarnom protivniku u usijanom magacinu po kojem je sa crepa kapala vrućina kao vrela smola,

ulje pod kojim je šahista dobijao oblik, pretvarao se u glineno telo po kojem je Bosa polivala vodu iz plastične flaše i trljala po njenoj površini kao po koži čoveka čije je telo gorelo od velike temperature, vrućice od koje je slabilo i topilo se, Santrač, nadimkom Sani, žmireći je posmatrao Stevu u tome času veran odraz Kostića koji je u ateljeu-hangaru postajao spomenik od gline po kojem će umetnik da napravi kalup za odlivak velikog čika Bore, pa će se u bronzi moći izliti i više od jedne velemajstorove zamišljene sedeće figure, možda desetinu replika uglednog Vrščanina, znamenitog i nadaleko poznatog globtrotera B.K. za razne prostore i u drugim gradovima ako se za to ukaže prilika, i Santrač je počeo trijumfalno, i radosno, da zvižduće malu odu radosti od zadovoljstva kada je počela da se nazire gromada od Čikine figure, no Brana Lazin obuzet strašću novinara i istražitelja o tome nije ništa znao u dalekoj Vijeni a nije mu ni na kraj pameti bio Vršac niti carinski magacin kod železničke stanice, samo se nekoliko časaka nabranih usana zagledao u izborano umorno Gerhardovo lice, verovatno zato što je loše spavao i imao teške snove posle telefonskog razgovora sa Beom Fiksman o Šinteraju i koprivi, ipak se Gerd smešio, namestio naočari na licu i upiljio se u kameru kao da očekuje da iz nje iskorači minijaturni čovek, čovečić, nemirni patuljak i pita ga šta je bilo posle drugog oktobra kada je Crvena armija osvojila ili oslobodila vršačku varoš, tog jutra punog magle i sive prašine što je na vetru posipala dotad učmali pogranični gradić najednom razbuktan i raspomamljen, razgoropađen, kao da je u njemu oživeo pritajeni uspavani vulkan, počela da kulja užarena lava iz njega, ali umesto toga Lazin ga je pitao „šta je bilo kada su Crvenoarmejci sa

istoka opkolili Vršac i sa poljana ušli u njegove ulice i kuće“ a Gerhard Šmit je odmah odgovorio „pre nego što su partizani i Rusi ušli u Vršac i isterali nemačke vojnike a mnoge zarobili i ubili, nekoliko dana pre nego što se to desilo vozovima su deca stara do četrnaest godina odvožena prema Beogradu i dalje, a moj otac Štefan nije hteo da me ubaci ni u poslednji dečji tansport, izjavio je da on nikome ništa nažao, nikakvo zlo nije učinio i zato nema razloga da beži a da ja, pošto sam njegovo dete, sa trinaest godina ne mogu sam da putujem u daleko inostranstvo, idem u nepoznato i neizvesno, već treba da ostanem sa njim pošto se ništa, verovao je, neće desiti i ako bude bilo neke istrage i ispitivanja o zbivanjima tokom rata crveni će lako utvrditi da on ni u šta nije umešan, da nikog nije dirao i samo se brinuo o svom detetu no o tome ja nisam imao nikakvu predstavu, nisam se ni o čemu ni pitao, samo sam u šupi pušio cigarete kao da ih sisam, grizem, jedem, a tata ništa nije znao“, i Crvena armija je u Vršcu sa lokalnom vlašću, preko noći osnovanom i proglašenom legitimnom varoškom upravom u gradu osnovala četiri sabirna logora, jedan za vojnike, tri za civile, žene i decu i starce kojima su se za nekoliko dana napunili, prvo hangari na aerodromu u čijem su se limenom teskobnom prostoru tiskale stotine žednih, izgladnelih, iscrpljenih, preplašenih meštana i žitelja doteranih u kolonama iz okolnih sela dok se ne odredi njihova dalja

SUDBINA

i šta će biti sa njima, u koji će se sabirni ili radni ili kažnjenički logor zatvoriti, do bolesti i smrti, voženi kroz ravnu i ravnodušnu Vojvodinu marvenim vagonima bez vode i sa malo vazduha, iscrpljene i ponižene,

iz Vršca i okolnih naselja, iz avionskih hangara u lagersko bespuće i tamu, i Gerhard je rekao da su poslati u logor, kao u tunel, kao u veliku podzemnu jazbinu, pećinu, veliki logor opasan visokim zidovima i suženim nagore tako da se nebo u logorskom dvorištu, prokletoj avliji, nije videlo, nisu se dobro videla nebesa, samo se nazirala, ne svetla nego potamnela i gotovo zacrnela, „mislili smo da smo dospeli u kazamat gde ćemo biti osuđeni na smrt, tata se bojao kao i ostali a ja nisam smeo da pitam šta se dešava, čak sam bio malo sebičan pošto sam mislio na moje cigarete sakrivene u šupi koje će tamo istruleti, istrunuti ako ih neko ne nađe i popuši, nadao sam se da ću uskoro biti oslobođen kao u filmu sa srećnim završetkom i da ću se vratiti u Turnberggase u kuću kod kasarne i dočepam se kutije cigareta, sakrijem je u nedra košulje, i ne sećam se kako sam proveo prvu noć u Helveciji, u Švajcerovom podrumu odakle su logoraši slani u vinograde da rade i obdelavaju lozu i čupaju korov što ju je napadao, rastao pored čokota“, „a šta si prvo pomislio kada su vas strpali u logor“ a Šmit je odgovorio „nisam mogao ni o čemu da mislim jer su uniformisani stalno a i oni u civilu urlali, nešto naređivali, i kundacima pušaka gurali neke ljude, terali ih da se brže kreću, a ljudi su hroptali, teško disali, i nisam mogao da razmišljam, samo sam se bojao da ne padnem i ostanem na zemlji, ni o čemu nisam mislio ni sanjao, bio sam odjednom u logoru, gubio sam se, samo toliko mogu sada da se setim, dvorišta punog ljudi i mračnog teskobnog smrdljivog podruma, zagušljive velike rupe u kojoj se kašljalo, teško disalo u podrumčini kao grobnici u kojoj ćemo ostaviti kosti“, „ostaviti kosti, tako si se osećao“, a Gerhard, pošto je načas za-

ćutao, nastavio je "došlo mi je da pitam oca šta to nažao nikom nije učinio kada su nas strpali u hapsanu u kojoj je svetlo tinjalo, samo što se ne ugasi i bilo je izvesno da će svakog trena da se utili i nastaće apsolutni mrak, kao smrt ili odista smrt, da pitam tatu nisam smogao hrabrosti, pa sa trinaest godina bio sam dete, zelembać a ne čovek, bio sam pola čoveka, mali ljud i ništa nisam mogao da uradim da bih sprečio naše patnje u Helveciji", a Branislav je dodirivao kameru i podešavao i pitao „koliko je trajalo vaše logorisanje i kada ste napustili Vršac, jer slikar Robert Hamerštil koji živi u Ternicu kazao mi je da su posle nekoliko dana iz aerodromskih hangara u Vršcu odvedeni u Zičidorf, Plandište, a odatle u druge vojvođanske lagere gde su bili smešteni tri godine", Šmit se silom nasmejao, „poznata mi je ta priča, Hamerštil je o tome napisao knjigu, čitao sam je, mi smo poslati u logor kao i mnogi drugi koji su takođe bili nevini, tada je došlo do opštepoznate situacije i smatram da ne moram još jednom to da ponavljam, kao papagaj", „opštepoznata situacija, to mi je nešto poznato", bio je uporan

NOVINAR

koji se sa sočivom kamere i mikrofonom urotio protiv starijeg zemljaka kao da će iz njega isceditи i poslednju kap ispovesti, na šta je ovaj mirno govorio kao da recituje „bili smo logorisani od oktobra četrdeset četvrte do leta četrdeset sedme, dve i po godine, na različitim mestima i u raznim logorima, sve vreme u Vršcu, samo rodnom Vršcu, i za nas je bilo dobro što nas nisu isterali iz grada kada su nas već izgnali iz naših kuća koje smo u lagerima mesecima kasnije počeli da zaboravljamo, više nismo mogli da se sećamo mirisa soba, kuhinje i špajza,

šupa sa ogrevom i bašte sa cvećem i povrćem i voćkama, to za nas u tunelima nije postojalo, i tako smo se navikli na život u nekoj vrsti zarobljeništva, civilnog, malo zatvoreni a malo na radu, neki kažu prisilnom ali samo u unzere Veršecu, čak ni u sela okolna nismo odlazili sa našim čuvarima“, rekao je, „dušebrižnicima“, hripavo se nasmejao u nadlanicu i njome brzo otro nausnicu i kao da želi da spreči da se zaceni nastavio „ti uniformisani su stvarno vodili veliku brigu o nama, naši vaspitači, da im neko ne izmakne iz vidokruga, držali su nas u svojim pogledima kao igračke i govorili šta treba da radimo, kuda da idemo, kako da držimo ruke, kada da govorimo a svaka njihova reč nama je bila stroga zapovest pa i kada su u pitanju bili samilosni, meka srca stražari sa ljudskim licem što nisu voleli nametnut im posao, otaljavali su ga i sa nama provodili mnogo vremena u logoru pa smo sa nekima i razmenili reči, tako je to bilo, a trajalo je dve i po godine“, „više od dve a manje od tri“, prozujao je sarkastično novinar, „i samo jedan dan u sabirnom ili radnom logoru bio je nepravedan, neljudski, to bi rekao svako ko je u njemu bio zatvoren“, „pa ne bi se baš moglo reći ’zatvoren’ jer smo mogli slobodno i bez nadzora da šetamo u dvorištu kada nam se prohte“, usprotivio se bivši logoraš, „ali bili smo posle celodnevnog rada toliko umorni da ništa nismo videli, da nam se iz pećina-kazamata nije izlazilo napolje, ležaj nas je privlačio kao magnet gvožđe, jeste, bili smo teški kao

GVOŽĐE

mada omršaveli, slabo hranjeni, otežali poput olova, kada bi se logoraš spustio na ležaj, nije mogao ustati dok ne bi ophrvan teškim umorom posle iscrpljujućeg rada spavao bar nekoliko sati u zagušljivoj jazbini“,

govorio je, govorio Gerhard Šmit koji je mnogo noći proveo u Heleveciji, i besanih, kada je čuo kako ljudi kojima je bio okružen krkljaju u snu kao da se uspavani guše, ugušiće se, činilo mu se i mada se upinjao da zaspi san mu nije dolazio, iako je žmurio imao je osećaj da su kapci na njegovim očima podignuti i tvrdi natekli, da u mraku vidi spodobe, iskrivljene siluete što mašu krilima i šapama sa kandžama, ljudi ili životinje dečak nije razaznavao i čekao je da svane, zora se ušunja u baraku i osvetli spavače i probudi ih, a u iščekivanju svanuća Gerhard je zatvorenih očiju još razgovetnije čuo da neko stenje u tmini kao da strašno sanja, davi se u blatnjavoj vodi, tone u glib močvare uhvaćen muljem na njenom dnu, i očajno se batrga, beznadežno, da se izbavi iz grozomornog sna, iskobelja iz mračnih misli što su ga u svoj kalup uzele, i stežu ga čvrsto i cede, a on teško stenje kao da mu je na grudima sklupčana gigantska crna mačka, pa su drugi spavači kao zaraženi glasnim stenjanjem počeli horski da uzdišu i stenju, škrguću zubima, škripe kao da su bili gvozdeni ljudi, ili su se Gerdu ljudi od gvožđa priviđali kao da su zvuk i slika razdvojeni, gvožđe ne diše niti škrguće, metal je mrtvo telo, i to je dugo trajalo a ujutro, kada je svetlo kroz mutna mala četvrtasta prozorska okna preplavilo logorsku hladnu spavaonicu Šmit je čuo kako neko, nije mu video lice jer je još uvek žmurio sklupčan na ležaju od slame, plačnim glasom kaže „umro je Anton Šnajder, nešto nerazumljivo i nepovezano je govorio u snu kao da ima groznicu, kriknuo je i uspavan ispustio dušu, preminuo je Šnajder, a pitanje je ko je sutra sledeći“, dečak nije hteo da otvori oči ni kada je otac spustio ruku na njegovo rame da ga probudi, nije hteo

da otvori oči ni da se probudi mada nije usnio, a dok su Gerhard i Brana razgovarali o vršačkim logorima, u Vršcu je

KIPAR

Santrač u znoju lica svog i vlažnih obrva, sjaktećih očiju, dišući poput meha, koračajući oko brda gline, izdelavao svetskog velemajstora šaha a na petom katu hotela „Srbija“ u sobi pet nula pet Beatriks Fiksman i novinarka N.R. bile su spremne da nastave prethodnog dana započet intervju o Beinom razuđenom, zrakastom životu, N.R. je na astal postavila uključen diktafon i preko otvorene beležnice položila hemijsku olovku, zakašljala se kao da želi pročistiti grlo, palcem i kažiprstom povukla kožu pod bradom i iscedila četiri proste reči „šta je dalje bilo?“, ali Triksi je samo ćutala, skupila usta kao da siše višnju, posmatrala sto očekujući, verovatno, da i on, njegovo veličanstvo tiš (Tisch) prozbori i sa visine nadmeno je zapita kako se osećala na kraju Drugog svetskog rata, tada za svekoliko čovečanstvo velika moćna istorijska, dotad nedosegnuta, tragedija i patnja, bila bi veličanstvena da nije reč o stradalništvu, a za nju, mladu devojku na pragu zrelosti, obična ružna crvljiva sumorna čamotna zarđala svakodnevica što ju je zanosila na sve četiri strane sveta da u jednom času nije mogla znati da li je nagrižena a izdaleka velelepna Kula nad Vršcem na istoku, malo je i nedostajlo da B.F. začuje glas stola na kojem je ležao uporno strpljivi diktafon koji samo što nije pustio glas, izgovorio izreku „strpljenje je majka mudrosti“, i dok ju je N.R. ćutke posmatrala govorila je „sve vreme rata družim se sa decom iz srpske porodice Vićentija i Ružice Marković čije su ćerke Jelka i Đurđevka tada bile moje najbolje drugarice, sa Jelkom sam se družila skoro

do kraja njenog života, mlada je preminula od zapaljenja mozga, i ja sam se nešto pre njene smrti našla u zatvoru, bila sam zatvorenica, a za vreme rata i pre njega u mojoj porodici nije se gledalo na to ko je koje nacionalnosti, veroispovesti, da li je kršten ili nekršten, i treba da naglasim, da svakome bude kristalno jasno, moj tata nije bio nacista, ali je voleo neke nemačke osobine kojih se pridržavao: pedantnost, tačnost, urednost, vrednoća, odgovornost, i moram da dodam sa kim su mamina braća bili oženjeni, najstariji ujak Vilmoš Birg sa Anom Sauer, Švabicom rodom iz Rumunije, drugi Jozef Birg – poginuo je u Hrvatskoj hiljadu devetsto četrdeset treće godine – sa Anom Birg iz Velike Grede, treći Franc, zvali smo ga Feri, venčao se sa Srpkinjom Grozdanom Vujić učiteljicom iz srpske kolonije, a najmlađi mamin brat Johan je oženio Sofiju Engl, devojku iz Kovina koja je u familiji imala i Jevreje, i moram da kažem da je Hans bio šef policije u Kovinu ali je pomagao partizane, pokret otpora kako se obično i popularno kaže filmskim jezikom, pa kada se sve sabere ne mogu reći da smo tegobe rata previše osetili i da smo patili, jedino smo se hranili lošije nego pre, ali bili smo srećna porodica“, i dotad je novinarka nije prekidala a poslednje Beine tvrdnje su iz nje prosto iščupale reči „zar je moguće da je neko za vreme ratnih strahota mogao da bude srećan ili da mu se samo pričinjava sreća“, što je izgovorila povišenim tonom, vidno uzbuđena mada se bila rodila u posleratnom periodu a Beatriks je mirno kazala „jeste bili smo srećni na svoj način, morali smo tako da se osećamo pošto se

SREĆA

ne dobija, ne pada sa neba kao kiša i ne veje poput snega, nije pahulja, ona se uzima jakom voljom i osvaja ljubav-

lju prema drugim ljudima bilo koje nacije i vere, treba da znaš, draga moja, ali sreća, kao i sve drugo u ljudskom životu, nije večita i ona može lako da se naruši, izbriše mada ostaje u pamćenju, ispari u drugo kondezovano stanje kao bara posle kiše u varoškoj ulici, Banhofštrase ili Turnberggase, ili Herengase danas Sterijina ulica, u kojima smo stanovali Gerd Šmit i ja, i poslednjih nedelja pred dolazak Rusa znalo se da Treći Rajh propada“, „tek tada ste saznali da Hitlerova vojska, velika a i svemoćna pobedonosna dična armada gubi rat, tek tada“, na šta joj se oteo zajedljiv osmeh, a sagovornica je kazala „čuli smo i ranije šta se događa, ali ja govorim o Vršcu, pošto se tih sedmica front približavao Vršcu, jer smo, kada bismo izašli na sokak, došli do Belocrkvanske ili Temišvarske, videli kako užurbane Švabe u kolonama beže iz Rumunije, išle su i gibale se kolone kola, špeditera, automobila, prošao bi i poneki kamion, ljudi su bežali panično kako se ko snašao, a njima su se pridružili i Vrščani kao i žitelji okolnih mesta, naročito onih prema Beloj Crkvi jer je odatle nadirala Crvena armija podižući teške lelujave oblake prašine kojima je posipala sela i zbrisala ih iz vidnog polja, a prašinčina je bila crvena, ako ne crvena ono bar ružičasta, rumena, rumenkasta, nju je podizala glomazna vojna mašinerija, ratna mašinerija, kamioni, džipovi, borna kola, tenkovi, gvozdena čudovišta koja su gmizala po ravnici i sve pod sobom gazila, uništavala, mostovi su se tresli, i podrhtavanje tla kao buđenje drevnog uspavanog vulkana počelo je da se oseća i u Vršcu, brujanje je bilo sve bliže varoši, zemlja se tresla i dok su unezverene izbeglice, ljudi bledi kao smrt, prolazile gradskim ulicama i dok su se njima približavali vojnici, nemački pa ruski zajedno sa partizani-

ma, tih dana objavljeno je da deca mogu da odu iz Vršca vozom za đake, pa smo brat i ja čekali na železničkoj stanici da se ukrcamo u kompoziciju voza kada je tata preko svojih železničarskih veza saznao da je železnički most kod Titela dignut u vazduh, pa je ruta voza promenjena i trebalo je po novom planu da se putuje kroz Hrvatsku što je tatu Ladislava navelo da odustane od odlaska, a sećam se da je rekao 'ako krenemo kroz Hrvatsku, nećemo nigde stići' pa smo se razočarani vratili kući u Banhofštrase odakle su gazdarica i njena ćerka ranije pobegle, i sve se to dešavalo prvog oktobra, a već idućeg dana oslobodioci ili osvajači, kako već ko smatra i kaže, Crvena armija i partizani ušli su u Vršac", uzdahnula je i malo zadržala

VAZDUH

sačekavši da N.R. kaže „a rekla si ranije da ste se pre kraja rata iz ulice Vojvode Knićanina preselili u stan bliži centru grada, ali to nije mnogo bitno za priču, tvoju biografiju, primetila sam onako", ustala je, proteglila se i opet sela na stolicu a Bea, kao da je htela da je podražava ponovila je ono što je N.R. desetak sekundi ranije uradila, naslonila se na naslon sa spojenim šakama na potiljku i pričala šuštavim glasom, kao promukla, jedva je disala i gutala slogove kao da grize šumove „tako je, već smo se bili preselili, naš stan je imao četiri velike sobe i nalazio se u kući jedan blok istočno od velikog raskršća na kojem je rimokatolička Crkva svetog Gerharda, a moja soba je bila u laktu, cela zgrada je zidana na lakat, a soba je bila na samom uglu kuće sa prozorima što su gledali na dve ulice, Osthajmerovu, danas Ivana Milutinovića, i staru Šulgase, srpski Školska ulica a za vreme okupacije Šilergase, danas Vuka Karadžića, i tog jesenjeg drugog

oktobra sa Crkve svetog Gerharda nemački vojnici su pucali na crvenoarmejce dok su ovi uzvraćali paljbu i gađali crkvu, tako da je ona bila delimično oštećena od tanadi, ta razmena vatre nije dugo trajala i sve je bilo brzo gotovo, nakratko sve je utihnulo kao da se pre toga ništa nije događalo a ja sam se bojala da provirim kroz prozor, svi smo se sklonili u kuhinju u dubini kuće, iz kujne se izlazilo u dvorište sa svih strana ograđeno visokim zidovima, crkva je bila oštećena, saznali smo kasnije i dugo vremena je prošlo dok se nije obnovila“ prošištala je i zamukla mada se N.R. trudila, uzalud, da iz nje izvuče još neku reč o drugom oktobru u Vršcu, te je u visinu njene glave podigla ruke dlanovima okrenute Beinom bledom licu, stisnutim ustima, kao da pokušava iz njih dozvati reči koje je stara dama čvrsto držala u sebi i gušila ih, N.R. se ponovo podigla sa stolice i opet sela sa dlanovima na kolenima, uzdahnula „trebalo bi još da pričamo o drugom oktobru, danu kada su crvenoarmejci ušli u V. i po njemu se raštrkali u potrazi za svojim neprijateljima, ipak je značajan taj dan, drugi listopad, oktobar cvajte, zar ne, Triksi, slobodno pričaj, uspomene ma kakve boje bile ne mogu ti nauditi, čak mogu da pomognu da se bolje osećaš jer su daleka poučna i lekovita prošlost“, štektala je novinarka kao mitraljez što je pakleno sipao razorne rafale po fasadi crkve i kidao malter kao kožu sa ljudskog tela, i štektao kao čovek koji pljuje reči, psovke i iz sebe ih izbacuje sa vrcavom pljuvačkom kojom prska slušaoca-žrtvu, dobacuje vatrenu smrtonosnu pljuvačku kao zmijski otrov daleko, „i sve je bilo gotovo brzo a i činilo se da je vreme stalo i da više nije važno šta se dešava, zavladala je tišina koju bi zasekao pokoji usamljeni pucanj kao prigušeni jauk, i svima

nam je laknulo od tog svršetka mada je posle podmukle tišine počinjalo novo zlo koje smo uplašeni naslućivali a niko se nije usuđivao da o tome glasno govori, pa ni da pokretom ruke ili grimasom na licu to naznači, kao da su se ulice preokrenule i okrenute naopačke podigle prema tmurnim oblacima što su se mračni kao zlokobna senka nad Vršcem nadneli preteći, da mi je na pamet pala misao, ne misao, izreka 'biće skoro propast sveta', ali ništa nisam rekla ni mami i bratu, šćućurili smo se u našem stanu kao jadne ptice, ojađena deca, nekoliko dana nismo puštali glas, vreme se zaustavilo, prestalo je da diše, mrtvo vreme pošto je izgledalo da je sve bilo brzo gotovo a i svejedno je bilo šta da kažem, tako je bilo, a posle tišine došlo je do velike buke, buke i besa", kazala je Triksi dok je u Beču Gerhard Šmit raspredao priču kao da razmotava klupko kanapa „kao logoraš radio sam u vinogradima i kao pomoćnik u farbari u kojoj su se prodavali materijali, farba, skupljani po nemačkim prodavnicama, mi koji smo tamo radili morali smo da razvrstavamo boje, crveno sa crvenim, zeleno sa zelenim, plavo sa plavim, farba je išla na farbu kako bi se pripremile za prodaju, i to je dobro išlo, ali sam zbog lošeg izgovora srpskog, ne samo zbog pogrešnog akcenta, ubrzo bio prepoznat kao Nemac što je tada u Vršcu, ne samo u Vršcu i Banatu, bilo neprihvatljivo i morao sam da se vratim u

LOGOR

u Helveciju, da radim u vinogradima a i zimi sam radio napolju mada je bio mraz pošto se uvek za nas našao posao, pa je vinograd bio moj drugi logor, radili smo napolju i kada bi se sve zaledilo, kao robovi, ruke su trnule od studeni, pa smo uzalud duvali u šake koje smo

uvijali u krpe, a kasnije sam radio, takođe radio, u građevinskom preduzeću kao prevoznik-kočijaš“, a dečaka Gerharda Šmita, prodavca boja, dva nervozna Srbina iz sela kod Vršca koji nisu podnosili nemački živalj ni pre okupacije a tokom nje ih mrzeli, pošto su ušli u farbaru i zatražili četke za farbanje po lošem srpskom izgovoru prepoznali su kao Nemca, i požalili se prijatelju komesaru što Švapčić radi u slobodnoj vršačkoj prodavnici, u trgovini oslobođenoj od okupatora, pa su zahtevali da se istera odatle i obavlja poslove po zasluzi njegovog naciona, ta dva Srbina iz nemačkog sela pored Vršca, pretpostavlja se da je Kutric ili Gudurica, revnosno su oblilazili nove prodavnice, drugim rečima trgovine novog vremena, ne bi li u njima otkrili Nemce i odatle ih najurili kao što su sa svojim istomišljenicima neke porodice izbacili iz njihovih rodnih kuća jer im je, kratko i jasno rečeno, smetao i nemački i loše izgovaran srpski jezik, o čemu Gerhard nije hteo da govori i nijednu reč o tome nije izustio, Brana ga je pogledao svetlim očima i nadovezao se na priču o konjskoj zapregi „kao kočijaš na kolima sa konjskom zapregom“, „u to vreme konji su bili glavno prevozno sredstvo, o konjima smo morali da brinemo, i ja sam uz konjsku vuču prevozio građevinski materijal s jednog kraja grada na drugi, pa se išlo i u sela odakle se dopremala cigla i crep, sa starih kuća da se njime dograde i pokriju nove varoške zgrade u koje je trebalo da se usele novi ljudi umesto onih što su odatle isterani i sabijeni u radne i sabirne logore, i što se lagera tiče oni u Vršcu su bili dobra mesta za razliku od onih u kojima je mnogo naših zemljaka ostavilo kosti, vršački logori su bili raj u odnose na strahotne užasne lagere“, i tada se Lazin okrenuo Terezi Veber rekavši „vi

ćete da pričate o Vršcu vašeg detinjstva samo da Gerhard dođe do kraja priče o logorima u Vršcu i svom životu u njima“, na šta je Tereska zaklimala glavom i znakom ruke pokazala da se slaže, bez glasa da ne bi presekla istanjena Šmitova sećanja pošto je od događaja o kojima je pripovedao proteklo više od šest decenija, samo se nasmešila kao da najavljuje da ima spremljenu priču za TV Panoviziju i gledaoce iz njenog prvog zavičaja, čuva je za pravi trenutak kada oči male kamere budu uperene u nju, što Gerharda nije omelo već je nastavio da priča prividno miran a sa pritajenim žarom, potisnutim uzbuđenjem „sa konjima sam ponekad i razgovarao i govorio im o cigaretama preko puta kasarne i vojničkog parka, a onda, jedne noći, pošto smo imali običaj da često, u šali, kažemo ’kroz noć i maglu’ i ponovimo ’kroz maglu i noć’ uhvatili smo maglu i kroz noć, tamnu noć punu crnih senki, kroz tešku tminu, iskrali se iz logora i pobegli u Austriju u kojoj sam, evo, danas, a tata Štefan je preminuo šezdeset druge godine, dvadeset drugog aprila, i sada kao da ga vidim u Turnberggase kako hoda ulicom i kao da se premišlja da uđe u kuću“, uzdahnuo je, „i tako smo puni nade stigli u Austriju kao u obećanu zemlju“, i čim je to izustio, novinar je isključio kameru i rekao da je vreme za kraći predah, „treba malo da se predahne pre nego što se uhvati zalet za nastavak“, i dok je petljao oko kamere premišljao je, kao da je zaboravio da se nalazi u bečkoj Zavičajnoj kući sa Terezom i Gerhardom, kakve su sličnosti Vršca iz ratne hiljadu devetsto četrdeset četvrte i mirnodopske dve hiljade sedme godine, a jedna, očigledna, nepobitna podudarnost jeste da su upravljači varoški ljudi iz prošlog i sadašnjeg vremena istog kova, iskovani od istog kamena ili slepljeni od istog blata izva-

đenog iz močvare ili od peska izvučenog iz grotla živog peska što proždire ne samo ljude, nego i bilje, vazduh, sve, i pretvara u ništa, izdeljani iz istoga drveta, od istog stabla, kestenovog ili nekog drugog, izvučeni ili iz iste divlje biljke, korova, izvučeni, od koprive napravljeni, kao od koprive što raskošno niče po masovnim grobnicama na lokalitetu Šinteraj i koja samo što ne ispripoveda tragičnu, nesrećnu bolnu baladu, užasnu, groznu bajku o ljudima-žrtvama tamo pokopanim, zatvorenim u rastresitoj zemlji kao u podzemnom slepom logoru iz kojega nema izlaza i o kojem predsednici i njihovi pomoćnici ćute, mudro ili priglupo, kao da će svojim nemim jezicima promeniti

PROŠLOST

na privremenoj robiji na Šinteraju, mislio je Lazin dok je srkutao kafu, kao da je zakratko bio izgubljen, nestao u velikoj sali, a njegovi stariji zemljaci su tiho razgovarali, da li o davnim danima u Vršcu nije mogao odgonetnuti jer nije jasno čuo njihove reči, kao da su govorili jezikom njemu nedostupnim mada su glasovi bili utišani da ne bi remetili njegove misli jer bilo im je očigledno da je mladi urednik televizije zaronio u njih i da su ga one opsele, ophrvale možda samo zato što je Gerhard govorio o svom detinjstvu čiji je jedan deo proveo u radnim logorima banatske varošice, svom prvom zavičaju iz kojeg je prvom zgodom pobegao, uhvatio maglu, uveren da se nikada, ni u mislima, čak ni snovima, neće vratiti u V. ma šta da se dogodi, pa je Lazin, kao da su Šmitove reči odjekivale, eho, u njegovoj glavi, zamišljao lagere Stojković, Helvecija i druge u Vršcu lepoj varoši, i aerodromske hladne hangare, u kojima su se tiskali ljudi a deca preživljavala velike strahove i drhtala ne samo od

hladnoće, a uz to i Šinteraj na kojem, mada se godinama o tome priča i polemiše javno, polutajno i u potaji, još nije podignut spomen-krst pre više od pola veka ubijenim i tamo zatrpanim Nemcima, Mađarima i Srbima, a nema ni kamena, kamička kojim bi se označilo ukleto stratiše ljudi zakopanih u rastresitoj zemlji pored uginule stoke i lešina pasa, na izlazu iz Vršca i Vojvodine i Srbije prema Rumuniji, kao da je lokalnim upravljačima vezan jezik a smežurana misao zatvorena u olovnoj kutiji kao opasna smrtonosna radioaktivna materija, mislio je i gotovo pomilovao kameru kao da je kristalna kugla koja će, čudotvorna ili samo sa svevidećim objektivom, proročkim moćima, preseći čvor složenih, spletenih i ukrštenih i u čvor zamršeni vezanih misli i samo pomisli uglednih svemoćnih filosofa nove palanke V oko koje se šire koncentrični krugovi baruštine, močvare sa smrdljivom ustajalom vodom, smrdljivom kao kukurek što raste po jarkovima i periferiji koja okružuje grad i njegove smerne poslušne žitelje, mislio je i rešio da to saopšti Gerhardu Šmitu ali se predomislio kada je ponovo uključio kameru i čim je ona čarobnica, kao živa, počela bešumno da snima, promenio je odluku, rešen da o tome prijatelju govori idućeg dana kada njegov životopis bude zaokružen i spreman za gledaoce iz Vršca od kojih mnogi ne slute značenje toponima Šinteraj preko puta kojeg je, a zapravo i na jednom njegovom delu, podignuta moderna fabrika keksa i slatkiša, na šta bi zajedljivi B.L. kazao da je sagrađena u obliku velikog, džinovskog krsta ako se bolje sagleda njena arhitektonska konstrukcija a iz vazduha prolazi između fabričkih zdanja pored kojih su se industrijske betonske staze ukrštale, kolovozi keksare su se presekli pa su po njima ljudi kao po krstu

bauljali, micali se mravljim usitnjenim užurbanim pokretima, mislio je snimatelj i milovao kameru i njenim okom, sočivom njenoga blistavog oka, gledao u Gerharda i Tereziju siguran da čitaju njegove misli i o njima se sašaptavaju i imaju veliko razumevanje za umor što se jasno ocrtavao na njegovom licu zbog neprospavane noći i stomačnih tegoba koje su ga cedile, mlele i lomile u neudobnom hotelskom krevetu na bečkoj periferiji i kada je s malom primesom zapovesti izgovorio „nastavljamo sa našim radom, spremite se, uključujem kameru“, u Vršcu je Zvonimir Santrač pored bezoblične figure glinenog šahovskog velemajstora držao mobilni telefon i pitao sina kako je njihov Pepe, dvogodišnji žutooki crni mačak glatke sjajane dlake, belih šapa sa belom njuškom na kojoj su se crneli poveća mrlja desno od nosa i mali krug posred brade, koji dva dana nije jeo, ni omirisao svoj obrok, granule i kolutiće mačje salame a nije ni prišao posudi sa mlekom, samo je ležao na stolici i u boleštini iznemoglo preo kada bi Zvonimir milovao umiljatog ljubimca, svima je govorio da je mačkaroš i obožava filozofe-mačke, više nego vršačke političare drvene advokate i lake filosofe koji u svakoj ukazanoj prilici tvrde da samo proverene stvari treba prihvatiti a ono što još nije isprobano treba odbaciti jer po njima svaka drugačija, još neotkrivena

FILOSOFIJA

jeste preteća opasnost, kako je govorio kada bi nepca natopio crvenim vinom, nabeđene malovaroške mudrace, dunstere je izbegavao ali nije mogao da im umakne mesec dana ranije na otvaranju svoje izložbe u Gradskom muzeju kada su mu lelujavo prilazili i u znak čestitanja pružali mlitavo šaku kao mrtvu ribu, i smešili se da bi mu

trenut kasnije okrenuli leđa i svoje ozarene poglede uputili drugima, a u užarenom magacinu, privremenom ateljeu pod starim crepovima, nije mislio na njih kao ni na vrelo crepoće na hangarskom krovu već je bio zabrinut za bolesnog mačka, malog Pepea jer je uveče prethodnog dana povratio beličastu penu mada su ga pet dana vodili veterinaru da prima infuziju pošto nekoliko dana nije okusio ni zalogaj, postao je bezvoljan, zanemoćao samo je spavao ili dremao na svetloljubičastom ćebetu, vajar se pobojao da je otrovan na šta ga je doktor za mačke uverio da nije teško oboleo i nije za ugibanje, nije otrovan, napao ga je mačji letnji virus i, ako nijedan drugi lek ni injekcija ne mogu, pomoći će infuzije, pa mu je na desnu šapu pričvrstio bramilu pošto je probušio rupicu u veni te mu je preko plastičnog creva ukapan rastvor glukoze – Santrač je uplašenu mačku držao u krilu – koja će Pepea da održava dok mu se ne povrati snaga i počne da jede, a do prethodnog dana mačak je jeo i živnuo, ali podla bolest ga je nadvladala, lomila mu sitno telo i zamarala majušno srce, preko očiju je počela da se prevlači siva skrama i u njima žutim tuli sjaj, nije ni mijaukao i kada je Z.S.-u tog vrelog prepodneva Mihajlo, sin, rekao da mačak ni ujutro hranu nije nalošomirisao, da otežano diše, sipljivo, kazao mu je usplahireno da ga odmah odveze u veterinarsku ambulantu Dragana Sladoja koji je davao infuziju Pepeu, da ga pregleda pa da se javi čim čuje Sladojevu dijagnozu, potom je brzo zatvorio telefon, pomilovao navlaženu glinu koja će se već sutra preobraziti u Kostićevo telo od blata, prošuštao je Bosi da Pepeu nije dobro i da ga sin hitno vozi u ambulantu pa će im javiti kako je mačku, i gnevno još prosiktao kako se palanački filosofi, tumači filosofije nove palanke, ne

razbole, ti ljudi-fusnote, i povuku u senku bolesničke postelje i ostave vršačke umetnike da žive i stvaraju u svojim burnim snovima i vršačkoj učmaloj glibovitoj močvarnoj stvarnosti, i na zasluženom miru ostave uspomene na svetskog šahovskog majstora i globtrotera Boru Kostića koji je preminuo u siromaštvu a sada jedna mala, na sreću ne slepa, ulica u paorskom kraju nosi njegovo ime tek da se ne utuli jetka uspomena na njegovo grandiozno šahovsko delo, da opštinski funkcioneri mogu da se diče kako rukovode gradom u kojem je B.K. kao građanin Austrougarske (KundK) monarhije rođen a bio je mrtav kao genijalan i nepomirljiv čovek kome je prostakluk bio odvratan i pre nego što se rodio, da se prave važni, kao da kroje istoriju i daleku budućnost varoši, i tuđim perjem se kite, što ne ostave na miru uspomenu na tihog Boru, brborio je ostrašćeno Bosi a ona mu je odbrusila „bolje gledaj da završiš ovu gromadu od skulpture jer ti vreme ističe“, te je zadihani vajar nadlanicom otro znoj sa čela jer mu je kapao u oči i pekao ga pa uzdahnuo „samo da nam Pepe ozdravi, da mu bude bolje i iz prizemlja uz stepenište ustrči na sprat i tamo sklupčan spava snom pravednika, naš mali sladak mačji filozof, samo da prezdravi i sve će biti mnogo lakše, bronzani Bora Kostić će da oživi u parku kod Gradske biblioteke sa šahovskom tablom umesto rasklopljenom knjigom ili globusom u krilu“, hteo je da produži tiradu i doda da je u knjigama, starostavnim i novonapisanim, zapisano sve osim datuma smrti anonimnih i poznatih autora pisaca i filosofa pošto nisu imali dara da to saznaju, „samo da mačak prebrodi krizu“ obraćao se glini što mu je klizila iz šake pa je i laktom mazao po budućoj skulpturi kao da se ne nalazi pored njega, kao da maše nekome u zama-

gljenoj daljini ili trošnim ciglama u zidu magacina dok ga je Bosa zabrinuto posmatrala a Steva na stolici ogrnut čaršavom bio je pospan i ništa nije shvatao niti obraćao pažnju šta se u ateljeu događa, bio je sa mislima u rodnoj kući iz koje je dopremljen u vršačku duševnu bolnicu, ali i pored toga što ga je obuzimao dremež zbog dejstva lekova nije zevao već je stiskao vilice da mu se usta ne otvore, čak nije govorio ni da je žedan mada su mu usta bila suva, a skulptor je mislio samo o tome da

MAČAK

Pepe povrati snagu i počne da jede, da ozdravi, nadao se dobrom mada su ga obuzele crne slutnje jer su tako i ranijih godina mačke obolevale i nestajale iz kućnog dvorišta, ugibale otrovane ili razarane virusima od kojih spasa nije bilo i sve ih je pokopao u bašti pa na mesto mačjeg groba položio biber crep sa krova srušene stare kuće, da obeleži to mesto, od pet mačaka iz protekle godine ostao je samo mali Pepe, mučile su ga teške misli dok je vajao masivnu glinu, malo glineno brdo što je dobijalo obrise ljudskoga tela, mislio je „da sam čarobnjak, iz komada teške gline izvajao bih Pepea i jednim dahom ga oživeo i pustio da trčkara po ugrejanom magacinu i valja se po betonskom podu“, i došlo mu je da zagrli naraslu glinu kao da mu je pred očima crni mačak, i dok je rukama prelazio preko monumenta u nastajanju Beatriks je u centru varoši na petom spratu hotela „Srbija“, u sobi pet nula pet, pričala kako je prvih dana po ulasku crvenoarmejaca u Vršac bilo strašno, „bila je prava tarapana da su se i mačke razbežale, naš mačak Fidel, a to na nemačkom znači Srećko, kojega smo Laci i ja čuvali i nosili ga pri svakoj selidbi, jedne večeri otišao je od kuće, uhvatio ga je mačji lutalački žar i nestašni pusto-

lov se nije vratio, nismo ni stigli da žalimo zbog toga a u gradu su ponovo buknuli nemiri, u mnogim delovima Vršca odjekivali su pucnji i rafali kao da smo na strelištu što je podsećalo na vašare kada čovek ne zna na koju stranu da se zaputi, bilo je to isto veliko vašarište ali nije bilo vesele muzike iz vergla ni medveda u lancima što su se uz mumlanje i grizanje lanca gegali uspravni kao da plešu, tobože igraju, žvalavi i moreni, nije bilo žive igre, radosne, bio je to ples smrti, dans makabr što je natkrilio varoš“, srknula je malo vode iz čaše, „stradali su i ljudi i psi i mačke i svinje i stoka uhvaćeni, zarobljeni u smrtonosno kolo iz kojeg izbavljenja nije bilo, mogu tako da kažem i da imam dara za pisanje o tome bih pisala jer sve su te grozne užasne uspomene zgužvane, samlevena sećanja da mogu da stanu u jednu šaku, u jednu pesnicu kao gumena kuglica, sićušna lopta koja ostaje na kraju priče, na koncu balade, ako razumeš, N.“, „razumem, draga Triksi, i meni su moji stari o tome pričali i tako to biva kada đavo uđe u ljude, uvuče im se u lude glave pa ih raspomami i natera, baš prinudi da ubijaju, istrebljuju pripadnike svoje vrste“, N.R. je nehotice pomerila diktafon kao da je htela da izbriše reči koje je izustila mada je bila svesna da mali aparat neće dospeti u druge ruke, biće samo u njenim kada sa trake bude skidala razgovor, a tada je Bea svoj dlan položila preko njene nadlanice i kazala „a čega se najjasnije sećam, i to može da bude komično, obojeno crnim humorom, čućeš i videćeš“, „baš bih volela da čujem i vidim to za šta tvrdiš da je crni

HUMOR

mada znam da je ono o čemu pričaš bliže tragičnoj ironiji, ne tragikomičnoj, kao medvedi koji su širom jugoslovenskih pijaca plesali i u žvalama mumlali na prostačke

taktove ofucanih izgrebanih doboša svojih mučitelja, poluljudi, a oni što muče životinje i ljude bez mnogo povoda podvrgnu mukama kao i oni što love životinje lako skrenu u lov na ljudska bića pri čemu izmišljaju opravdanja za nečovečni čin, u ratu je to najlakše, brzo rešenje svakog pitanja, i malo smo se udaljili od tvoje priče sa ovim filosofskim pretpostavkama, a treba da znaš da sam diplomirala filosofiju na Beogradskom univerzitetu te je dovoljna mala iskra da se plamen filosofije, etike pre svega, u meni upali“, nasmejala se a Triksi je prividno ozbiljna, mada je N.R. uočila da je smešak zatitrao na njenim usnama a preko lice je prošao trag ozarenosti, kazala „pokušavala sam da kroz rupu pored prozora, koju sam izvrtela u drvenoj roletni, gledam, i vidim, šta se događa na ulici, a ta rupa, kao špijunka, nastala je kada sam pratila kretanje moje mladalačke ljubavi, i tada sam pomno pratila kada će taj dečak da naiđe pa sam sa torbom, tobože slučajno, istrčavala uzbuđeno na ulicu da bismo zajedno išli do škole, i već prvog dana velikog haosa na samom ćošku naših ulica ugledala sam mrtvog nemačkog vojnika kako leži na leđima i do večeri bio je skoro go pošto je sa njega nova vojska svukla sve osim gaća, sve je bilo brzo gotovo, i kroz rupu videla sam kako se velika grupa muškaraca, kolona je bila dugačka i zmijolika, sprovodi prema Drajlaufergase, a to je bilo polovinom oktobra, posle čega se u gradu šaputalo, pošto se o tome nije smelo glasno govoriti, da su te ljude tamo streljali, i pričalo se da je ubijena i jedna žena, od mnogih ljudi sam čula da su tela ubijenih prevožena različitim kolima, sa konjskom zapregom i špediterima, kroz grad i Temišvarskom ulicom, najširom u Vršcu, do Šinteraja, stočnog i pasjeg groblja, gde su zakopani u ma-

sovnim grobnicama bez obeležja“, uzdahnula dok ju je N.R. netremice gledala ne ispuštajući iz vida nijedan pokret ni treptaj Bein i da bi je podstakla da nastavi kazala je dve reči „masovne grobnice“, „no to nije bilo sve, nije bilo samo to, jer sam videla i kako zaprežna kola puna mrtvaca kroz Šulgase idu prema rimokatoličkom groblju na kraju ulice, tog groblja odavno tamo više nema, gde su bacani u zajedničke rake, a to su bili mrtvi švapski vojnici zarobljeni i zatvoreni u hangarima kod železničke stanice, pa i tamo su se vršila zverstva, i odande jedini izlaz je bio u kolima za mrtve“, kazala je spustivši glas kao da ga gubi i za koji trenutak će zanemeti, a po pričama jednog mladog srpskog vojnika rođenog u Vršcu, stražara u zarobljeničkom logoru Stojković koji je o tim ratnim mesecima prozborio u svojim poodmaklim godinama, svake noći iz magacina su izvođeni nemački vojnici, desetine njih, i likvidirani po kratkom postupku, pa njihovi krvavi leševi tovareni u kola sa konjskom zapregom nazvana po svome činodejstvovanju kola za mrtve što su ih razvozila vršačkim ulicama do groblja, i Beatriks je produžila „šta može jedna rupa u roletni da učini, da otvori vrata u svet, da ti pokaže ono što ni u snu ne bi želela da vidiš a pokaže ti se, radoznalost može biti loša i pogubna, a sada mi se čini da bi bilo bolje da ta rupa, moja rupa kao moj pogled u ulicu i svet i moje svevideće oko, nije izbušena i dovoljne bi bile priče koje sam danima, nedeljama slušala od starijih koji su konspirativno jedva čujno razgovarali uplašeni da i njih ne pogodi žalosna sudbina civila i vojnika ubijenih samo zato što se nisu na vreme sklonili iz varoši uvereni da ih niko neće dirati pošto ništa loše nisu učinili i nikome nisu naudili, ubeđeni da će se nedoumice razjasniti bude

li to potrebno, ako do toga dođe, i prevarili su se i završili u zemlji ukletog Šinteraja negde između stočnog i pasjeg groblja, na žalobnom vršačkom lokalitetu, na kojem sam prekjuče bila i gledala se sa koprivama koje su bile neme, a kada bi divlje bilje progovorilo imalo bi šta da kaže i valjda bi njih predsednik opštine bolje razumeo nego potpisnike apela da se na Šintervizeu podigne spomen-krst, obeležje masovnih grobnica i znak sećanja na nevine žrtve, nepotrebne žrtve kakvih je u drugom velikom ratu bilo desetine miliona“, govorila je još o pokopanim nesrećnicima na periferiji Vršca, na nepočinpolju, zbivanjima čiji su svedoci bili ne samo

KOROV

nego i ptice i ptičurine, vrapci i vrane, što su to ukleto mesto nadletali i kružili oko naraslih humki koje su jesenje kiše i zimski sneg stanjili i poravnali sa okolnim zemljištem i livadama, to je govorila kao da se sebi obraća zagledana u prozor sa kojeg je na nju padala svetlost tako da je novinarka bila s njene desne strane i kada se opet licem okrenula prema njoj pričala je „jednom Rusu se pokvario motocikl i tata je izašao na ulicu da mu pomogne a zato što mu je pomogao da popravi motorbicikl drugi Rus je tati utrapio velikog živog konja, pravog konja otečenih nogu, vidno naduvenih, za vojsku je bio neupotrebljiv a za nas prava atrakcija i izvor retke radosti, i pošto je naš komšija imao dva konja dao nam je nešto malo hrane i sena i slame za našeg novog prijatelja kojeg smo držali vezanog za tepih-klopfer pa smo ga brat i ja timarili običnom ribaćom četkom, pričali sa njim, milovali ga i začudo konj se brzo oporavljao i zadržali bismo ga ali nismo imali čime da ga hranimo pa je tata našem napoličaru javio da dođe po konja no ovaj nije uspeo da

dođe, ili mu nije stalo do konja tako da smo ga predali Gradskom odboru, i u to vreme tata Ladislav je hteo da nas skloni iz Vršca bojeći se za mamu i mene jer sam imala šesnaest godina“, obe šake je postavila na sto dodirujući ga samo vrhovima prstiju, „tata je iz Opštine dobio dozvolu da možemo da odemo u selo Jermenovci kod našeg napoličara, donde smo putovali vozom, a tata nas je posle nedelju dana posetio, međutim dozvola je važila samo dve sedmice pa je otac morao da se vrati u Vršac da bi nam produžio dozvolu, ali na povratku uhapšen je na železničkoj stanici u Plandištu, sutradan su ga stražari, vojnici, prebacili u Veliku Gredu koja je od Plandišta udaljena desetak kilometara, koliko i Jermenovci od Grede, ta tri mesta čine trougao, a o tome su nas obaveštavali seljaci iz oba sela, mi smo strepeli, bojali se šta će da se dogodi tati, mama je prividno mirna nas decu smirivala i tvrdila da će sve biti dobro i da je verovatno došlo do zabune i da će uskoro tata opet da dođe do nas i donese boravišne dozvole“, zažmurila je kao i Zvonimir Santrač natren slep pred zamišljenim spomenikom, kada je Bosa povišenim glasom kazala, u stvari zaciktala, „Sani, Sani, dolazi predsednik opštine“, predsednik opštine se glasno smejao kada je kročio u užareni magacin u beloj pamučnoj košulji kratkih rukava kakvu je na sebi imao i vajar, i sa kravatom oko vrata i na grudima podigao ruke kao da će da zagrli znojavog umetnika i gromoglasno ispalio „kako napreduje naš Bora Kostić, naš veliki šahovski velemajstor, šahovska legenda, i došao sam da te pitam da li ti nešto treba, jer svi šahisti od majstorskog kandidata do velemajstora ove zemlje čekaju da značajni spomenik osvane u Ruskom parku kod Gradske biblioteke“, „zasad ne treba ništa, gospodine predsedniče, skul-

ptura našeg Bore biće na postamentu drugog oktobra kako je planirano“, „ako nešto zatreba, tu smo, naše goste ćemo da dočekamo kako dolikuje Vršcu lepoj varoši, kako to lepo kaže naš veliki umni Sterija“, „jeste, jeste“, mrmljao je Santrač gnječeći glinu da mu je iz pesnice kapala mrka voda, „Sterija, najznamenitiji Vrščanin“ i umalo mu se nije omaklo da prizna da ga opseda velika, strasna želja da izvaja Sterijino bronzano poprsje ali to je prećutao i samo je klimao glavom i vajao, mesio glinu i nanosio je na glinenu posivelu gromadu, bezobrični monument, a predsednik pritisnut nesnosnom vrućinom pobegao je iz hangara prestrašen da ga ne zadesi toplotni udar, vratio se ubrzana koraka držeći se levom rukom za pošu u kola gde ga je vozač uživajući u blagodetima klima-uređaja strpljivo čekao a da nije ni izašao da mu otvori vrata auta, mirno je čekao da se predsednik uvali u sedište pa je poterao automobil nazad u centar grada, i sigurnu Gradsku kuću, njenu razbokorenu hladovinu, provereni zaklon, predsednik je gotovo utrčao u kabinet dok je Gerhard Šmit u Beču ležerno sedeo za dugačkim stolom na kojem je bio postavljen mikrofon i nehajno gledao, opušten kao da pilji, u

OBJEKTIV

kamere na tronožnom stativu i pričao novinaru i sočivu kako su otac i on iz vršačkog logora preko Rumunije pobegli u Mađarsku i dve nedelje u Budimpešti živeli u stanu brata starijeg Štefana Šmita a strica mlađeg Šmita, Gerharda, a odatle vozom su produžili u Austriju, što dalje od rodnog Vršca, i Gerd, sa laktovima na stolu, kazao je brzo kao da izgovara jednu dugu rečenicu „u Austriju smo stigli vozom, do Beča gde smo bili smešteni u jedan prihvatni engleski logor, i tamo mada sam se u poče-

ku pribojavao šta će sa nama biti nije bilo loše, bilo je sasvim dobro, više nego podnošljivo jer mi se pružila mogućnost da završim osnovnu školu i dobio sam svedočanstvo o završenoj školi, bilo je lako, čak bezbrižno, živeti tamo, sve brige su nestale kao sklonjene nevidljivom anđeoskom rukom, a dobijali smo i humanitarne pakete, pomoć iz Švajcarske pa su nam deljeni i američki vojni viškovi, pogotovo nama deci, devojkama i dečacima, skoro mladićima, imao sam šesnaest godina, ali posle izlaska iz prihvatnog logora u Beču bezuspešno smo tražili stan što nam je oduzimalo mnogo vremena, a tih godina ljudi su radili mahom na poljoprivrednim gazdinstvima, naravno i ja, takođe, jer nikakav drugi prihvatljiv posao u to vreme nije mogao da se dobije i dve godine sam proveo kao pomoćni radnik u povrtarstvu predano gajeći povrće da sam počeo sa biljem voditi rasprave, a dobro je da se uz te polemike sa njim nisam potukao, i to mi se nije mnogo dopadalo jer sam ubrzo, već posle prve godine, shvatio da ćemo to raditi i dogodine, i mogu da kažem da tu nije bilo ničeg zanimljivog, izazovnog, ma sve je bila sama dosada koja me je gušila, jela me je, i jedva sam čekao da se oslobodim tog posla, čamotinja mi je smetala, glodala me je, ali nismo imali nikavog izbora za drugi posao pa smo čekali pravu priliku da taj teret skinemo sa naših leđa i slobodno dišemo bez tog putera na glavi“, Branislav Lazin ga je ćutke gledao i usporeno gladio bradu da je Gerhardu došlo da kaže „sada ćemo popiti po čašu piva jer mi se grlo osušilo od suve priče, i pri samoj pomisli na poljoprivredna gazdinstva ožednim, ali ne bih popio sok od šargarepe ili paradajza jer me i to asocira na povrće koje bih da zaboravim, u ovom trenutku, Tereska će nam iz frižidera doneti dve

flaše piva, Brano“, pri čemu Branislav ništa nije rekao, slegnuo je ramenima, smišljao kako da Šmitova

PRIČA

živne i dobije u ritmu, razgoropadi se, da se u njoj nađe nešto neobično, provokativno što bi šokiralo gledaoce, prodrmalo ih i navelo da razmišljaju o Gerhardovoj sudbini, stradanju i egzodusu vršačkih Nemaca pri kraju i posle Drugog svetskog rata, da se ispovest pretvori u vulkan koji nikoga neće ostaviti ravnodušnim tako da iz nje proisteknu mnoga pitanja na koja treba odgovoriti jer svaka priča, pa bila i crtica, sama po sebi jeste upitna, vrsta pitanja što nas navodi da tražimo odgovor sažet u nekoliko rečenica lako pamtljivih, i poučnih, da li da odbije pivo premišljao se Lazin, ali iako je Gerhardova priča, da li zbog njegove starosti i vidne premorenosti, zapala u mirne vode, u mrtvaju, rešio je da pusti stvari svojim tokom bez pritiska i opomene pa će se vremenom vratiti u hučni, bujni tok, hirovite slapove što nose sve pred sobom, melju i varljive mostove licemernih polupriča kojima filosofi nove palanke rado pribegavaju jer prazne proverene i često upotrebljavane opšte fraze za njih su biseri mudrosti pomoću kojih se brane i štite od svake kritike i same pomisli da učine nešto novo, dotad neviđeno neurađeno, drugačije od svakidašnjeg, za njih je kolotečina i čamotinja životni zakon, Brana je rekao da je i njemu nedostajalo pivo da razmrda misli mada pivčuga uspavljuje, navodi na dremež, od njega postaje pospan, pustiće mozak na pašu jer je i sam osetio premor kao da se stapa sa stolicom na kojoj je sedeo, tupi, drveni i postaje deo nameštaja u svetloj prostranoj prostoriji zidova obloženih uramljenim slikama i fotografijama Vršca i portretima pojedinih Vrščana, pijuckao je pivo

kao da ga liže i uživao osećajući da ceo trne, nestaje i posle nekoliko gutljaja ošamućujućeg napitka došao je na ideju da zamoli Terezu Veber, dok se Gerd odmara, da priča o svojim uspomenama iz hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine i time Gerhardu pruži predah i priliku da vidi kako je kada drugi daje

INTERVJU

i obraća se objektivu sumnjičave minikamere kojoj je teško podvaliti jer je nepristrasna i nepokolebljiva u zadatom programu da sve otkrije i pokaže kasnijim gledaocima, i rekao je „gospođo Veber, molim vas da kažete par rečenica o svojoj mladosti u našem rodnom Vršcu, u lepoj varoši, Veršecu šene štatu, kako se kaže na nemačkom dok se naš Gerd odmara“, na šta se Tereska dvoumila i na klimoglav Gerhardov rekla da pristaje, nije joj zapoveđeno, za nekoliko minuta biće spremna da otvori srce pred kamerom, povukla se u malu slepu sobu gde je bila biblioteka Društva, da se dotera za priču o varošici svog detinjstva, a Branislav Lazin se smeškao da li od zadovoljstva što je ubedio gospođu Veber da pristane na ispovest pred kamerom ili zbog hladnog piva, bilo mu je svejedno kao što je Bea Fiksman u „Srbiji“ jednim gutljajem smlačene mineralne negazirane vode ravnodušno natopila usnu duplju, nepca i jezik kao da se to ne dešava njoj nego nekom drugom i tako skupila snage da i dalje priča o Vršcu u ratnom i plamenom rujnom oktobru, o uspomenama za koje nijednom nije kazala da su bolne i pričala je kao da se to drugoj, njoj nepoznatoj osobi, strankinji, dogodilo čija iskustva samo prenosi i saopštava traci u diktafonu „mama je izgubila strpljenje, znali smo da je tata uhapšen i da od dozvole nema ništa, pa smo vozom

iz Plandišta krenuli za Vršac, putovali smo a da nismo znali da je istim vozom u Vršac stigao i naš

OTAC

sa ostalim zatvorenicima, tada smo ga na vršačkoj železničkoj stanici videli poslednji put ali on nas nije video, bio je u grupi od dvadesetak ljudi vezanih za levu ruku dok su ih sprovodili, naš tata je bio visok, za glavu viši od ostalih i dok je gledao prema njemu brat je hteo da zvizne da bi tata znao da smo u blizini, ali mama mu to nije dopustila jer je znala da bi to oca uznemirilo a nije ni mogla da pretpostavi šta bi se potom dogodilo i nemoćno smo gledali kako ga uniformisani vojnik kundakom neprekidno gura u

LEĐA

a on je zastajkivao i pokušavao da se okrene kao da je osećao da smo mi tu, i tako je otac otišao sa zarobljenom grupom, kao da je nestao a mi smo posle osam sati uveče stigli na stanicu u Vršcu, već je nastupio policijski čas pa se nismo usudili da idemo do kuće mada su se neki vojnici nudili da nas donde sprovedu, ali majka je bila oprezna te smo prenoćili u staničnoj čekaonici, a kada smo sutradan došli u stan tamo je bila tatina mati koja nam je rekla da je te noći naš stan pretresen i iz njega su odnete samo sitnice, pisaća mašina, mala harmonika od dve oktave, radio, stan je bio ispreturan, tako da nismo ni znali gde smo se zatekli premoreni i prepuni straha, da smo jedva disali kao da smo pod vodom, saznali smo da je tata zatvoren u logoru Stojković koji je pre toga bio drvara, očeva majka Marija Soro, rođena Varga, nekoliko dana je ocu nosila hranu, a jednog dana išla sam sa njom i tamo srela sina železničara koga sam poznavala, on je tada bio na straži, zamolila

sam ga da pronađe tatu da bismo ga bar izdaleka videli što je on bez premišljanja prihvatio i odmah otišao unutra ali nije mogao da ga nađe i obećao mi je da će se potruditi da to uradi pa da dođem sledećeg dana, no sutradan mi je kazao da tata nije ni doveden u logor, bila sam preneražena i uplašena kada sam to čula, ispunjena crnim slutnjama, i o svemu šta se sa tatom desilo saznali smo samo iz priča dok nikakvo zvanično saopštenje ili objašenjenje nismo dobili, niko nije mogao ili nije hteo, nije se usudio da nam potvrdi da je tata Ladislav ubijen, pa je tek hiljadu devetsto pedeset druge mama sa dva svedoka – to su bili ljudi što su zajedno sa mojim ocem bili pretučeni u zgradi osnovne škole u Glavnoj, danas Dvorskoj, ulici u noći između prvog i drugog novembra hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine – Vladimirom Popovićem i Šoblaher Kalmanom pred sudom dokazala da je moj otac mrtav, sudski je to dokazala, a pomenuti svedoci su nam kazali da je

TATA

pretučen i da je podlegao od teških povreda nanetim surovim batinama i da je mrtav izbačen kroz prozor škole kao da je stradao od pada sa prvog sprata, a najgore je što je kao i mnogi drugi nesrećni ljudi zakopan na Šinteraju, u to vreme bilo je mnogo mrtvih u Vršcu, i kada sam podnela zahtev za rehabilitaciju mog oca kao dokaz priložila sam svedočenje Popovića i Šoblahera“, začutala je i suzna kap se sa levog oka spustila na bledi obraz i na njemu osušila, isparila sjajna kapljica, kada je prinela kažiprst obrazu on je bio suv, a u Beču Tereza je govorila „zovem se Terezija Veber, rođena Kempf u Vršcu, i govoriću o svom zimskom putovanju koje je ostalo zauvek u mom sećanju, a pre toga moram da kažem da je moje detinjstvo

bilo veoma lepo, često ga se sećam i zahvalna sam svojim roditeljima na tom osećaju sigurnosti, veoma sam srećna što sam imala takve roditelje, moje srećno detinjstvo je trajalo do početka rata a sasvim se raspalo drugog oktobra hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine kada smo isterani iz rodne kuće u Drajlaufergase sto trideset šest i oterani u logor kao i mnogi drugi, a te dve logorske godine proveli smo u Vršcu u Ciglani, kod Kešanskog, koja se nalazila na kraju Temišvarske ulice, to se zvalo 'Stočni depo' jer su se tamo nalazile krave sakupljane pošto su bile oduzete Nemcima, i bili smo zaduženi za krave, ali imala sam sreću da sam bila sa roditeljima i sestrom, nisam bila odvojena od njih što je dobro uticalo na mene i moj kasniji život jer nisam osetila mržnju kao drugi što su bili odvajani od roditelja pa su kao deca bili sami, rekla sam da smo bili zaduženi za krave koje smo morali da muzemo, i mada sam imala trinaest i po godina radila sam što i odrasli, samo zahvaljujući majci koja mi je pomagala mogla sam da obavljam sve poslove jer bih u suprotnom zbog godina bila poslata u Rudolfsgnad ili Molidorf, logore smrti, i u Ciglani smo muzli, čistili štale, vodili krave na ispašu, a nije bilo prijatno voditi stoku na pašu jer je prolazila kroz njive a neki Srbi nisu bili baš prijateljski raspoloženi prema nama, no komesari u logoru su imali puno razumevanja za logoraše, neki doktori takođe, kao Gerić i Dobrić, ne mogu da se setim imena ostalih, a bilo je dobro što je u logoru vladao osećaj zajedništva, nije bilo razlike između bogatih i siromašnih jer smo se mi, Vrščani, držali zajedno i skupa odrasli u tim teškim vremenima, bili smo mladi i pevali ponekad i nije stalno bilo loše, moram da kažem, a iz logora smo pobegli oktobra hiljadu devetsto četrdeset šeste godine, sećam se da je bilo veoma hladno,

KIŠA

je padala cele noći dok smo išli od Vršca kroz neka sela ka Rumuniji, a sa nama je bila i mala devojčica koja je na granici izgubila lutku te smo morali da je tražimo što je stvaralo zebnju i bilo vrlo uznemirujuće i teško dok je put kroz Rumuniju bio lakši, u Mađarskoj smo se zadržali četrnaest dana jer sam dobila sepsu, imala sam povrede na stopalima jer nisam imala dobru obuću pa su se rane na nogama inficirale, nakon teškog puta tako izranavljeni i iscrpljeni stigli smo u Beč gde smo imali rođake koji su nas primili pa smo tako izbegli smeštaj u izbegličkom logoru, u Beču smo ostali dva dana pa otišli u Valdfirtel, naširoko poznat kao austrijski Sibir, gde je takođe bilo veoma hladno i gde su nas gledali čudno, nepoverljivo, iz ugla onih koji nemaju samilosti, koji ne razumeju, jer im nije bilo jasno kako neko kao mi, što potičemo iz vinogradarske porodice, može da napusti rodnu grudu, zemlju, vinograde i ognjište, kuću i dođe u neku zabit, bestragiju u Austriji i da u očajanju kaže 'mi više nemamo kuću, vinograd, baš ništa', za nas je to bilo veoma teško, nerazumno vreme, tamošnji ljudi nas nisu shvatali, a ta ledena zima 1946/47 bila je najhladnija, iz Valdfirtela tada vozovi nisu išli ali mi nismo čekali da vozovi krenu pa smo odatle otišli jer nikakvu hladnoću, spoljnu i unutarnju, zimu, nismo mogli više da podnesemo, tako da smo otišli u Beč kod rođaka gde smo našli posao, a ja sam dobila mogućnost da nastavim školovanje jer nismo bili u logoru, te sam krenula u trgovačku školu što je na mene pozitivano uticalo mada je loša okolnost bila što smo izbeglice koje nisu mogle da dobiju kancelarijski posao, već samo na građevini ili imanjima kod seljaka, i tako sam završila trgovačku školu, ali morala sam da

radim kao dadilja, sluškinja no dodatno sam zarađivala štrikanjem ili krpljenjem čarapa, i kasnije sam mogla da odem na zanat jer sam imala potrebu da se dokažem i steknem neko sigurno zanimanje, nekakvu profesiju, no to prosto nije uvek bilo moguće pa sam prihvatila profesiju koju mi je predložila moja šefica pod uslovom da joj tokom školovanja vodim domaćinstvo što mi je bilo sasvim svejedno pošto sam jedino želela da u svedočanstvu bude upisano nešto, neko zanimanje, potom sam završila za krojačicu i radila u jednoj bečkoj radionici četiri godine gde smo učili da šijemo bluze, onda sam napustila radionicu i bila

PRODAVAČICA

šivaćih mašina „singerica“ što je za mene bio uspeh, tu sam provela osam godina i dobila mogućnost da kao moja sestra uđem u jedan šnajderaj gde su se pravile falte, šila dugmad i slično, a onda sam sa svojom porodicom, majkom i sestrom preuzela tu firmu i vodila je dvadeset jednu godinu, za mene je to bilo fantastično jer smo bili nezavisni, bilo je to lepo vreme, u međuvremenu sam se udala za Volfganga, Bečliju koji je, razume se samo po sebi, morao da se oženi Vrščankom jer je Vršac uvek bio prilično dominantan, bio je to divan period do hiljadu devetsto osamdeset prve kada sam se penzionisala, a moj suprug je preminuo četiri godine kasnije, a što se Vršca tiče tamo sam bila devet puta, prvi put hiljadu devetsto sedamdeset prve godine sa mamom i sestrom i posetila rodnu kuću što me je potreslo mada promene nisu bile velike ali imali smo u V. poznanike Mađare i to je u nama probudilo nostalgiju, a tamo je i Crkva svetog Gerharda nepromenjena kakva je ostala u mom srcu, i mislim da je tokom dvadeset godina koliko posećujem

rodni grad Vršac bivao sve lepši, a Crkva svetog Križa na Bregu ostala je ista, pravoslavna Crkva svetog Nikolaja takođe je znamenita, i više me ne boli tako jako kada dođem u Veršec, na sve to gledam kao na deo života, tu sam rođena, Vršac je u meni ali se u Beču osećam kao kod kuće, međutim Vršac zauvek ostaje V“, Tereska Veber je završila svoju kratku životnu priču izgovorenu smireno, ravnomernim tonom koju će Branislav Lazin nasloviti „Razgovor sa zemljakinjom“, a u impresumu će navesti „asistent kamere Dragi Bugarčić“ jer kao veliki

ŠALAC

Lazin će hteti da se našali sa piscem svojim prijateljem D.B.-om sa kojim je u Vijeni prethodne zime proveo nekoliko dana kada su zajedno u ateljeu Roberta Hamerštila, u Potčahu kod Ternica šezdeset kilometara južno od Beča, okruženi Hamerštilovim slikama, njegovim senkama i siluetama, snimili razgovor sa značajnim austrijskim slikarom rođenim u Vršcu, pa je i tada na kraju polučasovnog dokumentarnog filma o poznatom umetniku napisao „asistent kamere...“ navodeći ime romanopisca mada je Bugarčić vodio priču sa Hamerštilom i slikaru postavljao sažeta pitanja o njegovom prvom zavičaju u Banatu i bogatom umetničkom opusu, i dok je Tereza usporeno ustajala sa stolice Gerhard je svoju prineo njenoj i zagledao se u kameru kao u malo ogledalo tražeči u sočivu objektiva odsjaj svoga lica ili trag senke njegove, a u vrućem velikom ateljeu-magacinu blizu železničke stanice Santrač je vodio pravu borbu, veliki rat sa glinom koja se u podne sušila u njegovim rukama i čim bi je premazao preko glinenog brda pucala je pa je Bosa brzo iz plastične flaše sipala vodu po nanetoj smesi i trljala je obema šakama kada se oglasio

Sanijev mobilni telefon sa muzikom sentimentalnog Štrausovog valcera *Na lepom plavom Dunavu*, sin je javljao da je mačak Pepe primio infuziju, zakunjao je i bio zgrčen i uplašen od kerova što su dahtali i ulazili u ambulantu a veterinar Dragan mu je pre odlaska dao bocu infuzionog rastvora i špric da se u usta bolesnika ubrizga rastvor idućeg dana, pošto dolazak u ambulantu oslabelog mačka još više iscrpljuje i plaši a telo mu je omlitavilo, nema mase, pod prstima se napipavaju njegove kosti ispod istanjene kože i krzna pa treba kod kuće pokušati da se on povrati i dobije snagu da jede i prebrodi boljku, veterinar je dodao da još ima nade da se Pepe izbavi, „samo toliko“ izustio je kipar, „toliko“ odgovorio je Mihajlo, a Bosa je dodala „biće sa macom dobro, oporaviće se naš mačak, videćeš, a sada misli na velemajstora čika Boru“, pa je umetnik nastavio da mesi glinu kao da od blata pravi hlebove što je činio kada je bio dete i osim vekni od blata je izdelavao i topove, nanosio je glinu dok mu je znoj kapao u oči i pekao ga, skulptor neimar je čekao da prođe dan jer je bio iscrpljen od napornog rada na monumentu Bore Kostića i brige za bolesnog mačka, da protekne taj dan kada je u hotelu „Srbija“ između Beatriks Fiksman i filosofkinje publicistkinje N.R. ležao diktafon koji je upijao svaku reč i beležio i šumove, svaki šušanj i jedva čujno dobovanje prstiju po stolu, Bea je zažmurila, Ladislavu Soru su oktobra hiljadu devetsto četrdeset četvrte na železničkoj stanici pri povratku iz Jermenovaca u Plandište, gde je trebalo da se ukrca u podnevni voz za Vršac, prišla dva namrštena uniformisana čoveka i pitala ga kako se zove ali kada je prepadnuti železničar zaustio da kaže svoje

IME

nisu sačekali odgovor rekavši mu da je u ime naroda uhapšen i dok su mu govorili da će kasnije čuti optužnicu priveli su ga grupi izbezumljenih ljudi koji su se skoro dodirivali vezanim rukama, ugurali ga među ostale pogurene zarobljenike od kojih je bio za glavu viši, a iste večeri uhapšenike su klimavim kamionom transportovali u Veliku Gredu, rodno selo njegove žene Ane Birg, i tamo zatvorili u veliki magacin okružen ambarima u čijem zagušljivom smradu su proveli nekoliko dugih dana pre nego što su istim kamionom prebačeni u Plandište a odatle vozom u Vršac, i voljom ćudljive sudbine u istom vozu su bili žena, kćerka i sin Ladislav a on nije znao da su u susednom vagonu treće klase njegovi bliski dok su ga na stanici u Vršcu žena i deca videli okruženog ostalim uhapšenicima, on njih nije mada je slutio da su iza njegovih pogrbljenih leđa, želeo je da bude sa njima u tom času, tada su ga njegovi dragi poslednji put videli, te je sa ostalima sproveden u sabirni logor Stojković kod železničke stanice, a u noći između prvog i drugog novembra njega i druge, među kojima je prepoznao Vladimira Popovića i Šoblaher Kalmana, prebacili su u školu u Glavnoj ulici i zatvorili u učionicu na prvom spratu odakle su ih jednog po jednog ruku vezanih na leđima vodili u susednu prostoriju, nekadašnju zbornicu, pitali ih za ime i prezime, imena roditelja, mesto rođenja, koje su

ŠKOLE

pohađali i zanimanje njihovo, onako uzgred, i kao da se međusobno nadmeću u besu besomučno su ih tukli, nemilosrdni i uniformisani i policajci u civilu, preznojeni i porumeneli pri žestokom i unakrsnom ispitivanju praćenom batinanjem i prisili da priznaju da su sarađivali sa

okupatorom, da su izdajnici, kako su neprijatelju doturali informacije o vršačkom i plandištanskom, južnobanatskom pokretu otpora, da su petokolonaši, hteli su od njih izvući i njihova konspirativna, tajna imena kojima su se u svojim nečasnim akcijama oslovljavali da ih kasniji svedoci ne bi razotkrili i tako ih onemogućili da izvrše patriotsku otadžbinsku dužnost i pokažu prstom na njih, izdajnike, i Ladislavu Soru omršavelom i isušenom za nekoliko dana provedenih u Velikoj Gredi i vršačkom lageru Stojković, nalik izduženom stanjenom deblu kakva su se prodavala na drvari na čijem mestu je logor, činilo se da je ubačen, uguran u spiralnu mašinu za mlevenje ljudskog mesa i kostiju, ceo se lomio presavijen u pasu i zgrčen na podu dok ga je oniži debeli uniformisani cokulama šutirao i gurao po olajisanom drvenom podu po kojem se zarobljenik kotrljao umazan i ne znajući da je tu bilo zborno mesto učitelja i nastavnika, činilo mu se da se valja po njivi, po pašnjaku, po oranicama Anine familije Birg, a tu zemlju nije podnosio pa se užasavao i pomisli da bude ratar jer je bio rob železnice i vozova, zaljubljenik u dresinu kojom je jezdio gvozdenom prugom po okolini Vršca i Plandišta, valjao se posle svakog udarca teškom obućom, jer civil koji se zdušno pridružio kolegi prinudnom isledniku na nogama je imao naviksane i sjajne vojničke čizme pod zadignutom nogavicom i njih dvojica, zadihani, uskladili su harmonične pokrete svojih teških ruku i glomaznih nogu kao u sinhronizovanom pomalo nespretnom plesu smrti kada četiri ruke i četiri noge, osam udova, ubrzano i besno, razdraženo gase ljudski život i iz tela usmrćenog istiskuju poslednji nevidljivi dah da se ne vrati u pokojnu osobu i kojim slučajem je oživi, batinaši ništa nisu prepuštali slučaju,

mučki su tukli uhapšenog železničara uvereni da je za vreme rata mnogo toga skrivio, terali su ga da potpiše priznanje, ali on nije znao ni kako se zove ni gde je, pred očima su mu zaigrali svetlaci koji su kao roj pčela, insekata obrazovali obličja silueta i tamnih senke što su kružile oko njega u treperavom lelujavom ludačkom kolu, besomučno su ga tukli islednici i gubili snagu što je njihov bes pojačavalo i unutrašnji glas njihov bio je glasniji i strašniji, razdražen ponavljao je njima, kao da su bili suludi, „smrt, smrt, smrt“ i pretvorio se u krug u koji su upali zajedno sa svojom žrtvom, opet su železničara upitali za ime, za prezime i ime, a on je uspeo da prikupi poslednju snagu i izusti slabašnim prebijenim izmučenim tanušnim glasom „Soro Ladislav“, jedva čujno da ga ni njegovi opsednuti mučitelji nisu čuli a verovatno to njima nije ni bilo upućeno već nekome koga je u tom bleštavom trenu video, što su bile i poslednje njegove reči, rastanak sa životom, svetom u čijoj se memljivoj zbornici valjao u krvi i pljuvački i slini što su kapale iz nosa i curile kroz zube stisnute od bola iz otvorenih usta, prestao je da oseća

BOL

i više nije video ni siluete pretvoren u senku što je nad drvenim patosom ledbela i gasila se, a uniformisani i civil koji su zajednički u kolektivnom duhu, kao savršeni partneri, duo bez mane i greške, dosledno i revnosno, pravoverno, vršili oporu bezdušnu dužnost, s velikim zanosom i pritajenim ogorčenjem su se njoj predavali i bez ostatka, besprekorno obavljali ogavni zadatak, nadmoćno mesili uhapšenike kao gusto mlitavo testo od brašna i vode, kao lepljivo blato sa dna močvare, stavljali su ih na veliko iskušenje, težak ispit i urlajući postavljali

pitanja na koja nisu imali od agenata priželjkivane i očekivane odgovore, nisu znali šta da kažu poluonesvešćeni od udaraca otvorenim šakama i pesnicama, laktovima i kolenima, uvrtali su im noge, izvijali ruke, gnječili su ih tome veoma vični i dobro uvežbani, sa briljantnim uspehom su završili škole mučenja i raspamećivanja, savršeni majstori premlaćivanja, daroviti i vešti umetnici batina, tuče i da ih je Soro Ladislav, izmučen i okrvavljen, kojim čudom, božjom voljom, pitao kako se zovu i prezivaju u njihovim imenima ili prezimenima bilo bi nešto od batina, pruta, udaranja, šibanja, lomljenja, mučenja, i posle svega, na koncu svirepe nazoviigre 'mučitelj-žrtva' nadareni su telo ubijenog železničara izbacili kroz prozor kao praznu vreću, kao džak a ne kao letećeg đaka pri tome se ne pitajući nije li S.L. u toj školi, u centru Vršca, nekada bio učenik i kao dečak u njoj se učio pisanju i računanju, veronauci, gurnuli su ga preko ragastova da bi drugima, ne samo ostalim zatvorenicima, izgledalo da je skočio raširivši široko ruke poput raspetih krila i izvršio samoubistvo u beznadežnom očajničkom pokušaju da se preobrazi u pticu, u orlušinu, bezočni uniformisani i civil su razmenili zavereničke poglede, saučesničke, i bez milosti brzo su ga podigli sa poda i bacili, a izlomljeno telo je potom ubačeno u klimava kola za mrtve i odvezeno sa drugim likvidiranim ljudima na Šinteraj na kraju Temišvarske ulice pa je na stočnom i pasjem groblju u jednoj od tajnih masovnih grobnica pokopan, kao neobeležena vreća, a mesto na kojem je zakopano označeno je jednom stabljikom koprive koja ne može da uvene a dželati Ladislava su verovatno odlikovani za svoj primeren i požvrtvovan nesebičan patriotski rad, napisano je u priči koja nije objavljena ili se ona samo usmeno prenosila

od čoveka do čoveka, od usta do usta, godinama koje su pojeli skakavci a proždrali ljudi i zmajevi, orlušine lešinari, što je još jedan kristalno čist primer da pripovest nadživi svakog čoveka, ubijenoga a potom i ubicu što je nadživeo svoju žrtvu, krivu ili nevinu svejedno, priča je večna, priča pričalica i pripovedača i romanopisaca i dramatičara i pesnika, kao plamen neugasiva jer vatra je dragoceni

ŽIVOT

prenosi se kroz vremena s generacije na generaciju, a tragična sudbina, stradanje jednog železničara zbog zablude mobilisanih priučenih i brzopletosti narodnih milicionera je za veke vekova zapisano u jednom književnom delu, i ništa više, kao u poemi *Gavran* američkog pesnika Edgara Alana Poa, i ništa više, zapisano je o događaju izmišljenom i neizmišljenom zavisno iz kojeg se ugla čita ili samo zuri u slova, a u Beču, u Štajngase, decenijama posle opisane epizode u kojoj je smrt bila glavna stvar, Brana Lazin je stajao u Zavičajnoj kući Podunavskih Nemaca i ruku prekrštenih na grudima kao da miluje ramena sivoga pulovera zahvaljivao se Terezi Veber na usmenoj pripovesti o svom detinjstvu u Vršcu, patnjama u logoru Ciglana, jesenjem kišovitom potucanju kroz mokra zamračena nepoznata sela do jugoslovenske granice i malo lakšem putešestviju po Rumuniji i Mađarskoj, životu i snalaženju u hladnoj negostoljubivoj Austriji i mirnoj starosti u Beču u kojem može slobodno, bez cenzure, da saopštava svoja sećanja i dopuni ih primesama humora pa i smehom začini, govorila je ležerno kao da je pripovedala o životnom putu svoje dvojnice koju je, povremeno, sretala u snovima, Brana je već odredio ram njenoj ležernoj ispovesti koju je ispričala bez

ijednog povišenog tona gotovo pevušeći reč po reč da se jasno osećalo gde se rečenica završava a nova započinje što se moglo naslutiti i po pokretima njenih usana kao da je htela da kaže da uvek pobeđuje život, sve, svaku muku pa i smrt pobeđuje njegovo veličanstvo neprocenjivi život, i sa osmehom kao da se oprašta od kamere i svoje priče utisnute u njenu memoriju ustala sa stolice dok je svoju njenoj prinosio Gerhard Šmit spreman da nastavi priču o bečkoj epizodi a pre nego što će Gerd zaustiti da nešto kaže Zvonimir Santrač je umorno kao da na leđima nosi glinenu stenu, svoje umetničko delo, izlazio iz usijanog magacina, kao senka potamnelim znojem bila mu je natopljena košulja na leđima i pod pazuhom, i dok se Šmit obraćao objektivu i budućim gledaocima vajar je brzo vozio kola, i čim je stigao kući belu košulju kratkih rukava bacio je u korpu za prljav veš, istuširao se i popio čašu hladnog piva pa sišao u dvorište gde je na stolici Pepe, zgrčen u

KLUPKO

spavao s glavom na šapi sa bramilom previjenom voštanim zavojen, bolnik mačak je ravnomerno disao i jedva čujno zapredeo kada ga je Sani pomilovao, i dok je stajao nad ljubimcem mačkom vajaru je pred očima bio krupni glineni kip, svetlucao je a u glavi su mu se pred spavanje komešale misli i poigravale kao da će preko noći opružen u svom krevetu igrati šahovsku partiju protiv svetskog velemajstora Bore Kostića, hteo je što pre da se baci u postelju, zaspi, usni i započne meč sa blistavim bronzanim monumentom u sedećem položaju pa zasićen njegovim prisustvom u svojoj glavi i svome telu, svojem krvotoku, pokaže njemu spomeniku, slepom pošto ništa ne vidi, ko je glavni igrač, tvorac njegov i autor,

ko mu je i otac i majka, ko ga je rodio, ne samo izmislio, i udahnuo mu život ali ne i vid njegovim očima od gline i bronze, i dok je umetnik nad svojim zaspalim obolelim mačkom bdeo desetak minuta, Gerhard Šmit je nastavio bečku priču „što se tiče mog privatnog života za vreme školovanja od hiljadu devetsto pedeset pete do hiljadu devetsto šezdesete godine oženio sam se sa Hildegard i dobio dvoje dece, sina i ćerku, venčao sam se sa Hildom pedeset pete a deca su došla jedno za drugim, ali moram da kažem da sam prvih pet godina jedva poznavao svoju čeljad jer zbog učenja nisam mogao da se posvetim porodici, a morao sam i da radim i to noću šest dana u nedelji, to bi bilo sve o meni i mojoj porodici“, što je Branu navelo da plahovito upita „u našoj zajedničkoj domovini Srbi, Mađari, Nemci i Rumuni, i drugi nacioni žive zajedno dvesta pedeset godina i svi oni za sobom ostavljaju kulturne tragove, pa vas pitam kakvu budućnost, po vašem mišljenju, Vršac ima, šta njega i njegove žitelje čeka ubuduće, nešto lepo ili nešto ružno“, Gerd je odgovorio „Vršac je uvek važio za multikulturalni grad a tako je i danas mada u njemu nema više toliko Nemaca, ali ima drugih naroda i ništa bitno odranije nije se promenilo što se najbolje može videti kada se ode u Vršac a ja sam prvi put od napuštanja rodne varoši u nju doputovao šezdeset druge i od tada svakih par godina jer tamo imam rođake Nemce i Srbe koje posećujem i održavam kontakte mada tamo ne žive moje sestričine, ćerke ujne koja me je u Turnberggase danas Sremskoj ulici čuvala kada je moja mati umrla, koje su bile u mešovitim brakovima, već njihova deca, moje pranećake kako mi to na nemačkom kažemo, deca mojih sestričina a ti susreti su nažalost retki čemu je

velika udaljenost, pa recimo kada sam pre pet godina poslednji put bio u Veršecu sa grupom Nemaca starih Vrščana iz Nemačke i Austrije na ponovnom otkrivanju spomenika pesniku Nikolausu Lenauu, došli smo autobusom, za ta četiri dana boravka u rodnoj varoši imao sam samo tri sata za viđenje sa rođacima i prijateljima pošto je naš boravak bio programiran u sat i žao mi je što nije moglo da bude drugačije jer kada ste u turističkoj grupi morate da slušate putovođu i povinujete se volji većine, a osim u Vršcu boravilo se u Beloj Crkvi, Gudurici, Plandištu, Beogradu, Novom Sadu, tako je ispalo da je tri časa i suviše malo, malo“, nakrivio je glavu i iskosa pogledao Lazina i pogledom pokazao prema čaši piva koje se na sobnoj temperaturi grejalo i čekalo da bude popijeno, prosto je prizivalo i Gerhard se našalio „pivo je ožednelo, zar ne vidiš, i pivce ume da bude žedno“, Brana je rukom dohvatio čašu kao da je tim pokretom hteo da objasni da se slaže i brzo kao da ga vreme gura sasuo već smlačeno pivo „geser“ u grlo i zagrcnuo se kao mu je u ustima ostala teška reč, isključio je kameru pripremajući zemljaku još jedno, poslednje pitanje intervjua čime bi se razgovor okončao, a Gerhard je kazao „sećam se detinjstva, igara kod dede u Ulici Stefana Nemanje, tada Guduričkoj sa leve stane kada se ide prema Kutricu, kuća je bila iza mostića koji je vodio preko jaruge zarasle u korov, treća ili četvrta sa zelenom kapijom, deda, stari Šmit, bio je vinogradar, kolima smo se vozili u vinograd u Kozluku, dobro se sećam te prometne ulice u Čukur mali kojom smo se kolima sa konjskom zapregom vozili u grad i iz varoši prema vinogradima kod Kamenoloma pod Kulom, gledao sam u Kulu i plašio se

da će pasti na nas, na naš vinograd, a i sada je vidim, pa i kada spustim očne kapke, kada žmurim, naginje se nada mnom i prekriva svojom iskošenom otežalom tamnom senkom“, Brana je rekao da treba uzeti mali predah uz opasku „Kula je Kula i ostaje Kula iako je slepa, slepi spomenik iz petnaestog veka, ostaci monumenta sa senkom ili bez senke, ona je onakva kakvom je svojim očima vide glavešine i glavonje vršačke i ostali žitelji lepe varoši slepi za istorijske spomenike, Kula bi trebalo, verujem, da bude ime našeg grada a ne V, jer se pre nazivao Podvršac i osnovan je pod Vrhom“, mali odmor je prošao u vršačkoj „Srbiji“ posle Beinog sećanja na stradanje oca Ladislava, uzdisala je i govorila „negde u novembru ili decembru, mislim, u kuću u naše tri sobe useljeni su Rusi, među crvenoarmejcima je bilo i žena, svi su oni pripadali Komandaturi istočnog fronta a mada taj period nije dugo trajao prisećam se da je bio pun neizvesnosti čak i opasnosti, u stanu je uvek bilo gužve i buke, noćnog pevanja, pijanki, terevenki jer su našim sustanarima vojnicima i oficirima danju i noću dolazili mnogi gosti, među kojima je bilo i pijanih, a sećam se dobrog čoveka Rusa koji nam je u više navrata pomogao pa je stalno meni i bratu govorio da se ne bojimo, da će uvek da nas zaštiti, i zbog tih gužvi preselila sam se kod Srba, porodice Marković,

KOMŠIJA

moje bake u ulici Vojvode Knićanina, staroj Banhofštrase gde sam dočekala srpski pravoslavni Božić i proslavila rođendan, rođena sam sedmog januara već sam ti rekla, Markovići su me štitili, brinuli o meni kao o svome detetu i osećala sam se sigurnom kod njih, a dodaću da su celu našu četvrt kod Crkve svetog Gerharda bili iselili

zbog Komandature istočnog fronta, čak bi iselili i nas da nije bilo našeg dobrotvora koji je brata i mene brižno savetovao da ne izlazimo na Ostenhajmergase, sadašnju ulicu Ivana Milutinovića nego samo na ulicu Vuka Karadžića odnosno nekadašnju Šulgase, zaštitio nas je, mi smo bili jedna od retkih porodica što je ostala u svome stanu pošto se uvek nađe poneki dobar čovek a mi smo imali tu sreću, veliku sreću, moram da kažem, draga moja“, na šta je N.R. klimnula glavom osećajući da se razgovor topi, polako pada a nadajući se da još može da se podigne i pažnju čitalaca „Republike“ zaokupi maksimalno, do najviše granice, pošto joj je Beatriks u pripremnom razgovoru, predrazgovoru, kazala da je njen život dobio ubrzanje, postao neizvestan i uzbudljiv, višeslojan tek posle rata u novom jugoslovenskom sistemu ne samo zato što se udala i postala majka i otputovala u Nemačku, u Ludvigshafen, nego zbog toga što su posle završetka rata promene bile velike i neizvesne i bolne i sudbine mnogih ljudi pa i čitavih porodica zavisile su od jedne rečenice, izgovorene ili prećutane, ili samo od jednog vica ispričanog ili saslušanog, dovoljno je bilo biti u društvu u kojem se u šali govorilo o Josifu Visarionoviču Staljinu ili kasnije o jugoslovenskom Josipu Brozu Titu kada se razišao sa velikim Gruzijcem neprikosnovenim vođom Internacionale i umakao iz njegovog čeličnog zagrljaja smrti, spasao se smrtonosnog poljupca, a neku put su jedna reč ili osmeh na licu zatitran u pogrešnom času bili dovoljni da se zaglavi u zatvoru i logoru za prevaspitavanje i težak besmislen rad, ili pokazan samo jedan zub doprineo bi da se brzo bez dvoumljenja donese svirepa

PRESUDA

poučna, drugim rečima vaspitna, opominjuća i preteća za ostale zube, neotkrivene, jer prosto rečeno takvo je bilo vreme nove slobode i ma šta da se tada kaže postalo bi osnova za nepobitnu sumnju i nepisanu optužbu a unapred dokazanu krivicu i popločan put na izdržavanje stroge kazne, užasan trnovit drum za pakao, sve se pretvorilo u jedan sudbinski potez, zaokret sudbine i oko svih tih događaja plela se sudbina i svijala životna skaska B.F. Triksi kojoj nije uspelo da na dan započetog intervjua sa N.R. ubedi i privoli predsednika opštine V. da se na vršačkom lokalitetu postavi spomen-krst kao obeležje masovnih grobnica posejanih po tom divljem zapuštenom terenu, i filosofkinja se pitala kakva je veza između detinjstva Bee u Vršcu, njenog života u Drugom svetskom ratu i poraću i sukoba Tita i Staljina i puta u nemački grad Ludvigshafen i neuspešnog razgovora sa vršačkim lokalvođom, šta je srž te prividno zamršene a kristalno jasne pripovesti, sa primesama istorije i ličnog životopisa, Triksi i N. su izašle iz sobe, sišle u restoran da ručaju i za vreme obeda N. je upitala Beu koja je najkraća linija, osovina što povezuje sve delove njenog života, a Beatriks je prinoseći supenu kašiku ustima kazala da je veza nevidljiva, još bolje rečeno nepostojeća, samo privid i sve je ostalo u sećanju, a ručak su kraju privele sa šalama i vicevima koje su njihovi poznanici u društvu prepričavali i nadmetali se čiji je vic smešniji i smisleniji, šala oporija i gorča, poučnija, tako su završile skromni ručak sastavljen od jednostavnog restoranskog menija uračunatog u pansionsku cenu smeštaja u hotelu i posle jednočasovnog popodnevnog odmora u svojim sobama vratile su se u sobu pet nula peta i čim je N.R. uključila minijaturni

Fiksmanova je prošuštala „mama je odvedena u vršački logor hiljadu devetsto četrdeset pete godine“, dok je to Bea sa prigušenim kašljem i grgljanjem u glasu izgovarala Terezija je Branu Lazinu pribranim tonom zamolila da njenu ispovest, njeno ispričano sećanje o detinjstvu u Vršcu, logorisanju u Ciglani na kraju Temišvarske ulice, muženju krava i o u prvo vreme tegodnom a kasnije lepom životu u Austriji izostavi u dokumentarnom filmu koji će emitovati na vršačkoj Panoviziji jer bi emitovanje tog dokumenta moglo da naljuti, čak razbesni, hirovite i stroge rukovodioce vršačke opštine i navede ih, pomogne im i pruži priliku za izgovor, da u tome nađu razlog da opstruiraju, ili opravdanje, da se na Šinteraju ne podigne spomen-krst, da to bude njihova odbrana, bastion kao Kula moćan, od žestokih mada ispravnih kritika onih koji su potpisali Apel javnosti zahtevajući od lokalne samouprave Opštine Vršac da se stratište i brojne masovne grobnice dve hiljade ljudi na tom, prema potpisnicima Apela sramnom a po drugim ljudima kojima je strano potpisivanje peticija tužnom i tragičnom, lokalitetu obeleže civilizacijski, primereno, kako priliči modernoj i multikulturalnoj zajednici kakva i jeste njihova rodna varoš skupa sa svojim žiteljima rasutim po državi i svetu, zamolila je Branislava da izbriše snimak na kojem ona u Zavičajnoj kući Donaušvaba govori a to bi bio njen mnogo veći doprinos akciji da se na Šinteraju podigne krst nego učešće u filmu iz kojeg drugi Vrščani i ostali radoznali gledaoci televizije saznaju detalje njenog životopisa pogotovu što je rođena u Drajlaufergase u kojoj je izvršen jedan od strašnih zločina nad civilima pri kraju Drugog svetskog rata, pogledala je ured-

nika plačnim pogledom i samo što joj oči nisu zasuzile mada u priči nije ni spomenula streljanja u ulici u kojoj je njena rodna kuća i uprkos tome što je taj događaj u njenoj ispovesti preskočen kao da se nije ni zbio, i to joj je rekao Lazin, ali ona je bila uporna da se njeno ime u filmu ne pominje, da se njena slika ne pojavljuje jer to može da nanese veliku štetu ideji o spomen-krstu, može da je postavi na klimave noge koje svaki jarosni lokalni i ma koliko mali, beznačajni političar, pa čak i nazovipolitičar, može da sruši i svojom primitivnom spretnošću, nazoviveštinom, učini da od toga ne ostane ni pepela niti kakvog traga što se zbilo sa nesrećnim ljudima ubijenim i na Šinteraju bez ikakvog obeležja tajno pokopanim i kao što je decenijama bilo zabranjeno i neuputno da se o tome govori i piše, pa je od svega rezultat bila tabu tema, zabranjena priča i zašivena

USTA

svedoka koji su vremenom umirali a retki preživeli nisu imali smelosti da o tome ijednu reč prozbore, obuzeti strahom ni slovce nisu mogli da zucnu, „molim vas, gospodine Lazin, da se moje ime u vašem filmu ne pominje“ bila je uporna Tereska na šta je Lazin slegnuo ramena i razočarano rekao „u redu“, uzdahnuo i okrenuo se kameri kao da je njoj hteo da se požali dok ga je Gerhard Šmit sažaljivo gledao a da Terezi ništa nije kazao, Branislav se u mislima obraćao objektivu – i toliko truda uloženog za nekoliko minuta propada, nestaje i ništa nisam uradio, sve je golo sranje – pomišljao je zagledan u sočivo što ga je opčinilo i došlo mu je da kameru gurne sa tronožnog stalka da se razbije u paramparčad, toliko je bio ljut na sebe što je snimio razgovor sa Terezom Kempf a ni pomisao da će možda pa i sa malom verovatnoćom ali

majstorskim manevrom kasnije uspeti da je ubedi da mu dozvoli da pusti film sa njom u prvom planu nije mogla da ga uteši, ali posle nekoliko minuta okrenuo se Gerhardu i postavio poslednje pitanje dvodnevnog intervjua „gospodine Šmit, Vrščani, stari Nemci koji su na razne načine, prinudno ili dobrovoljno, pošto su im oduzete kuće i imanja proterani iz Vršca danas imaju osećaj da su pokradeni a stalno se govori o multinacionalnom gradu Vršcu, bogatoj razuđenoj raznolikoj kulturi, i osećaj da je nešto ukradeno jeste u tome što našem Vršcu jedna nacija nedostaje, nasilno je otrgnuta, istrgnuta, izbačena iz njegove istorije, prošlosti pa time i sadašnjosti i budućnosti koja svakim danom neumitno dolazi sve brže, i da li vam se, gospodine Šmit, čini da vodite paraleni život,

ŽITIJE

na dva koloseka, jedno u Beču koje brzo protiče, a drugo večito u Vršcu koji nosite u srcu, u kojem ste za sva vremena rođeni, dva života, u prvo i drugom zavičaju, Vršcu i Vijeni“, to je izgovorio agresivno glasom punim izazova a Gerhard Šmit je još uvek sažaljevao i Terezu i Branislava, progovorio je pokroviteljski kao da se obraća maloj deci „to je tačno, to je stvarno tačno, mi koji smo otišli iz Veršeca od toga ne možemo pobeći, nemamo nikakvog izgleda da to zaboravimo mada ima mnogo onih koji kažu, tvrde da su sa tim životom, tom prošlošću i prvim hajmatom završili, da ih više ni najmanje ne interesuje i ne samo zato što su zagazili u duboke godine, neki su blizu osamdesete, poneki bili i stariji, ali i mnogi mladi naši potomci nisu previše zainteresovani za banatsku prošlost, jedva ih zanima naša prošlosti, za nju nemaju vremena, a to stanje jeste rezultat toga što smo svi smrtnici kao što su to žrtve i njihovi

dželati, progonjeni i progonitelji, pokradeni ljudi i drski lopovi što su ih opljačkali i kao stoku oterali u sabirne i radne logore u Vršcu i mnoge druge grozne, stravične, užasne lagere u Vojvodini u Kraljevini Jugoslaviji i njenoj posleratnoj naslednici, i moram da kažem da nema van Nemačke i Austrije a pomalo i Švajcarske u drugim državama, naročito u Americi, onih nemačkih potomaka koji znaju nemački a imaju pedeset ili šezdeset godina, nema onih koji znaju nemački jezik, Nemci su poreklom a ne pričaju nemački, ne čitaju nemački, no naravno, što je poučno ne samo zanimljivo, znaju, i osećaju, da

ŠTRUDLA

lepo zanosno čarobno miriše i mogu da izgovore tu veliku kratku reč 'štrudl' pravilno kao da su sa njom rođeni, mogu da je kažu onako kako se izgovara u Vršcu, ali ne mogu iskazati da im se sviđa, ne umeju izgovoriti da je štrudla ukusna, kao ni kuglof tradicionalni nemački kolač, pravi specijalitet, da je dobrog ukusa i prija im, da je jedu u slast, ne umeju da kažu na maternjem jeziku, jednostavno ne umeju reći 'to mi se sviđa', ne znaju, to je prosto ali istinito, i ne mogu baš ništa da dodam, a tu je i kraj moje velike, velike, velike priče bez koje svet nema budućnost, bez koje za čovečanstvo nema nade", Gerhard se nasmejao i čak mahnuo objektivu koji je širom otvorio svevideće oko, a Branislav Lazin je rekao „super je, Gerharde, sviđa mi se, a valjda će se dopasti i gledaocima naše male velike televizije", „prošla su vremena kada se u Vršcu govorilo srpski, nemački, mađarski, rumunski, ciganski i drugim jezicima, nema više tog vremena", rekao je gospodin Šmit i predao se pivu koje nije umelo da govori, a Brana je došao u iskušenje da mu kaže kako Nemci širom sveta umeju da kažu 'pivo' i

na nemačkom jeziku ne samo na onom kojim se govori u zemlji čiji su novi građani postali a isto tako umeju da uživaju u njemu ma gde se našli, pa i u Vršcu odakle su njihovi preci poreklom pošto je vršačka pivara najstarija pivovara na Balkanu, osnovana hiljadu sedamsto četrdeset druge godine, ipak Lazin je to zadržao u sebi, „moju majku su vojnici odveli u logor Stojković avgusta hiljadu devetsto četrdeset pete godine jedne večeri“, šuštavo je govorila Beatriks Fiksman, glas joj je šušketao a kako je priča odmicala bivao je mirniji, „trebalo je da brat Ladislav i ja takođe budemo logorisani, ali zahvaljujući tome što je brak naših roditelja bio mešovit, mati Nemica a otac Mađar, pošteđeni smo i nismo zatvoreni u logor, zapravo bilo je nezakonito i to što su mamu logorisali jer nije bilo ni najmanjeg razloga da u logoru provede dve godine, a moja

DRUGARICA

Zorka Ananijev i ja, i brat Laci, nosili smo joj povremeno hranu, Zora je kao Srpkinja imala prolaz, lakše je mogla mami da doturi jelo, i tako je Soro Ana dve godine trpela logorska iskušenja i muke dok doktor Gašparov lekar 36. divizije koji je bio smešten kod nas u kući i sa kojim smo se sprijateljili – doveo je i svoju porodicu i sa njegovom decom sam se igrala i čuvala ih kao starija sestra – nije majku odatle izvukao i prebacio je u bolnicu u Vlajkovcu, prvo selo kod Vršca na putu prema Beogradu, na zarazno odeljenje 36. divizije gde je mama radila u kuhinji tako da je imala šta da jede, pa brat i ja više nismo morali da joj nosimo hranu, redovno je obedovala u bolnici, mnogo nam je olakšao život dobri i predobri doktor Gašparov, a u njegovo vreme je u kuću kod crkve smešten, bolje reći useljen, sud 36. divizije, a

uskoro je porodica Gašparov dobila stan u ulici Lenau, sada Vaska Pope, na uglu sa Belocrkvanskom ulicom, danas Žarka Zrenjanina, pa nam je Gašparov ustupio taj stan i sve naše stvari preselio u njega tako da je on sa familijom mogao da ostane u našem starom zajedničkom stanu, a posle svih tih pretumbavanja, logora i bolnice, ostao nam je stan u ulici Nikolausa Lenaua pa smo u njemu živeli“, „i šta je dalje bilo“ zapitala je N.R. netremice posmatrajući Beu koja je na pola oka spustila očne kapke i kroz trepavice gledala kao da pokušava da nazre svetlo u hotelskoj sobi velikoj kutiji nalik, „posle smo nastavili da živimo u Lenaugase koja je preimenovana u Ive Lole Ribara ulicu, kasnije na predlog pisca Dragog Bugarčića prekrštena u ulicu Vaska Pope, Popa je bio pesnik u dvadesetom veku Lenau u devetnaestom i tu je negde veza između dvojice umetnika pošto su na obe strane kolovoza uske poetske ulice uz sam pločnik zasađeni drvoredi lipe pa je u junu celi sokak opojno mirisao na cvet lipe, dobro pamtim, još osećam miris lipe, a šta se dalje dešavalo sa mnom kazaću ti malo kasnije, jer moram da uzmem malo vazduha, još malo da mirišem cvet lipe“, kao da je u teatru ruku je prinela licu tobože u njoj držeći peteljku sa cvetom i pretvarala se da ga miriše, Branislav Lazin je kameru odvojio od stativa i stavio je u zaštitnu kutiju, i pošto je izašao iz Zavičajne kuće i ušao u tramvaj 71 i seo do prozora i razgledao zdanja u Renvegu zamišljao je kako montira

FILM

u kojem govori Gerhard Šmit i jasno se vidi njegovo poprsje iza stola i laktovi ruku na njemu a od Lazina samo je glas kada postavlja pitanja, on je u ofu, sliku pokriva lice Gerhardovo, Gerd gleda u objektiv dok

mikrofon hvata glas nevidljivog čoveka koji stalno zapitkuje a intervjuisani dugo govori, Lazin je odlučio da ne montira priču, da je pusti celu sa titlovanim prevodom na srpski onako kako je Gerhard govorio, prvo u parku Šenbruna a sledećeg dana u Hauz der Hajmat, da slepi ta dva dana kako bi se stekao utisak da je u jednom trenu, u deliću sekunda, pripovedač prešao iz otvorene bašte u zatvorenu prostoriju tako da se priča ne prekida, pustiće je onako kako ju je ispripovedao gospodin Šmit, a kakav će to utisak da ostavi na gledaoce, videće se, i Brana se pitao kako će to da deluje na vršačke političare i palanačke nove filosofe kojima neće biti milo da se prošlost vrati i jednom nogom, drhtavom i starom, zakorači u budućnost u pokušaju da rasvetli dešavanja iz sredine dvadesetog veka i kasnijih decenija zapletenih oko masovnih grobnica i koprive na Šinteraju, palančanima ono što nije zasađeno u njihovoj glavi kao čip koji ništa različito od misli i obrazaca u njemu zatvorenih, koncentrisanih poput malog sazvežđa ne podnosi, ne trpi kao lepu bolest, sve je po njima bolesno ili bar bolešljivo osim onoga što oni prihvataju i vide svojim očima, neprihvatljivo je ono drugačije od njihovog ponašanja i životne igre kojoj su se sa velikom strašću i bezrezervno, bez ostatka predavali i bespogovorno slušali nadređene za malu šaku dobiti, kako će reagovati na priču da se neko oseća pokradenim ali da priznaje da ništa ne može preduzeti jer su prošle decenije, palančani jednostavno govore da sve treba zaboraviti i nikako se ne smeju otvarati stare rane, ništa ne treba proveravati i podvrći sumnji, sve je dovršeno, konačno, i ništa ne može da se menja, pa ni film o sećanju snimiti, mozgao je novinar zašto je Tereza

odustala od svoje životne priče, verovatno zato što je još uvek pod irealnim strahom od kazne stečenim kada je kao trinaestogodišnjakinja sa porodicom odvedena u logor, pod utiskom krava u Ciglani i ratnih strahota što su došle sa zapadne i istočne strane sveta i u Vršcu se srele i ukrstile, novopalanački filosofi kao da su kameni spomenici, eksponati u lapidarijumu, imaju nekoga ko umesto njih razmišlja i donosi odluke koje se moraju sprovesti u život, bio je ubeđen Lazin, i neće ni morati da pogledaju film „Razgovor sa zemljakom“ jer će umesto njih neko drugi da gleda svojim svevidećom slepim okom, mislio je Brana u tramvaju i tada je doneo konačnu odluku da od snimljenog materijala ništa ne izostavi i gledaocima na

UVID

pruži celovitu ispovest Gerharda Šmita, Nemca starog Vrščanina, koji se bolje prisećao detalja u Kutricerštrase i Turnberggase nego bečkih ulica koje su mu u prisećanju bile mutne mada je u njima proveo mnogo više vremena nego u vršačkim sokacima, veliku odluku o svom dokumentarcu doneo je u tramvaju 71 dok je Bea u sobi pet nula pet pričala o svom posleratnom životu u Jugoslaviji „uklopila sam se u jugoslovenski novi sistem, zaboravila sam šta se događalo za vreme rata i četrdeset četvrte i četrdeset pete godine, radila sam i izdržavala brata Ladislava koji se školovao, jednom reči bila sam mu ne samo starija sestra već otac i majka, brinula sam o njemu kao mama i tata o meni u svakom času njihovog života, ali prošla sam i kroz teške dane, velika iskušenja naročito za vreme Rezolucije Informbiroa kada se Tito ideološki rastao od Staljina, i tako sam januara četrdeset devete uhapšena i odvedena u istražni zatvor u Rejonskoj Udbi

u Francuskoj ulici u Beogradu, bila sam uhapšena pod optužbom da sam državni neprijatelj samo zato što nisam prijavila sestru moje školske drugarice koja se izjasnila za Rezoluciju Informbiroa, i zbog te optužbe u zatočeništvu sam provela tri godine i devet meseci do trideset prvog oktobra hiljadu devetsto pedeset druge godine, a posle saslušanja u Udbi iz Beograda sam u avgustu odvedena u Ramski rit na tromeđi Jugoslavije, Rumunije i Bugarske, i tamo sam sa ostalim zatočenicima, mnogi su ih prekrstili u robijaše a i valjda smo bili robijaši i robijašice, kopala nepotreban, rekla bih nebeski, kanal, kanal koji ničemu nije služio, zatvorena sam bila u Požarevcu, u devetom zatvorskom paviljonu, mesecima bila tamo dok prvog marta upravnik ženskog logora nije prebegao u susednu Rumuniju koja je bila pod kontrolom Sovjetskog Saveza tako da smo polovinom istog meseca, tog groznog dana bila je velika lapavica, odvedeni na ostrvo Sveti Grgur u kazamat na severu otoka, a kasnije sam prebačena na Goli otok i o tome nerado govorim, i ne bi trebalo ništa da pričam, a tek nedavno sam rehabilitovana i vraćena su mi građanska prava prvog zavičaja, dobila sam smešno malu odštetu jer su verovatno presuditelji mislili da je nama osuđenicima, golootočkim stradalnicima, bila dovoljna moralna satisfakcija kao da se od samog morala živi a ne pomoću njega i čestitog i poštenog rada zarađuje za život pravednika, mogla bih da imam pesničkog dara da ispevam tiradu o nebeskom kanalu, obeležio je te godine koje su pojeli skakavci, stalno smo kopali neke kanale i bušili tunele u snovima, kopali smo korita za reke koje nikada neće poteći i to je bilo kao da smo prokopavali nadzemne i podzemne tokove ponornica koje su u jednom času mogu videti da bi u sledećem

momentu porinule, uvukle se u zemlju i tamo se krile dok opet ne bi zasvetlele pred našim očima, zašto smo kopali nepotreban kanal i ko je bio idejni tvorac toga, athitekta ludih projekata, graditelj u senci, nije mi jasno a nije ni bitno jer smo kao narodni neprijatelji bili osuđeni da ništa dobro i korisno za narod, građane Jugoslavije uradimo, pa bili smo prosto osuđenici, višegodišnji robijaši čije je građansko pravo bilo pod znakom pitanja, pod sumnjom no u nebeskom kanalu je neko pametan i premudar našao smisao našim životima, osmislio ga kao da je čovek

AŠOV

ili lopata, alat glavešinama važniji od živih ljudi, pa uvek im je od živućih takozvanih narodnih naprijatelja sve važnije, pa i mrtvi ljudi pošto su na Golom otoku mnogi ostavili kosti, nebeski kanal, šta misliš, kopali smo da nam prođe vreme, zar ne?“, na šta je N.R. suvo odvratila „nebeski kanal, lepo rečeno“, „da mi je neko dok je moja mati bila u logoru rekao da je moguće da se kopaju nepotrebni kanali, kazala bih mu da se zavitlava“, Triksi se promeškoljila na stolici i dodala „imam još nešto da kažem,“, „kaži“, „sad ću, samo što epilog moje priče ne pokulja iz mene, toliko sam razmišljala o prošlosti, mora da sam sanjala ili mi je neko ispričao i uverio me da se to događalo meni a ne drugoj osobi, onoj što me je snivala i san gurnula u moje uspomene“, „neko je rekao ’sve je samo san’“, „možda sve sanjamo ili neko nas sanja, ali to nije isto mada je sve što se sanja i događa svejedno, jedno“, „sve je jedno, kazao je filosof u jednom od prošlih vekova, davno prošlih“, nadovezala se N.R. i dodala „naša priča ima smisla“, sa tim se složila Bea „naša priča ima onoliko smisla koliko je radni logor na Golom

otoku bio besmislen“, zahripala je i gucnula malo vode da pročisti grlo, a decenijama posle izdržavanja kazne u golootočkim barakama i zgradama od kamena i lomljenja stena, tucanja kamenja i slamanja ljudi jedva se prisećala šta se tamo zbivalo ne samo zato što je htela da neprijatna zbivanja zaboravi nego što je vreme svojim proticanjem to polako brisalo pa su tadašnja dešavanja bledela kao što se i snovi nekoliko noći pošto su odsanjani gube, odlepršaju i nestaju istanjeni poput prozirnih senki kao da nisu ni sanjani ili se snevačima činilo da su u njima bili i kroz njih kao kroz šumu prolazili, kroz to trenutno priviđenje, Triksi je godinama bila zatočena, prevaspitavana na Golom otoku jer nije htela da izda prijateljičinu sestru u nadi da će joj time pomoći no i ona je dopala zatočeništva u vaspitnom logoru gde je trpela muke, i njih dve su se jednom srele u Ramskom ritu kada joj je sestra drugarice poverila da ima utisak da će uskoro umreti, a taj osećaj je visio nad glavom Beatriks Soro i u njenoj glavi bujao kada se našla na kamenjaru Golog otoka, opsedale su je pomisli o umiranju mada je bila mlada i skrpila dvadeset dve godine, noću je u baraci čula ječanje mladih žena i krike njihove kao da se porađaju, apsurdno je i to što su umesto da budu majke i rađaju decu bile robijašice koje su drobile kamenje i s jednog mesta na drugo ga premeštale kao da se igraju bebama, tuđim, dani su im prolazili u prigušenoj veri da će se njihov veliki

SAN

o materinstvu ostvariti i da će dojiti svoju odojčad a ne uludo gubiti vreme sa komadina nesalomivih stena, Bei je uprkos velikom umoru i iscrpljenosti noću, kada bi se zgrčila na svom tamničkom ležaju, sporo i teško san

dolazio na oči i pre no što bi u njega utonula začula bi umnožene prigušene pa sve glasnije očajne krike iznurenih namučenih zatvorenica što su dopirali iz njihovih snova, mora, a koji bi je okružili i stezali, krug je bivao sve manji, davio je, jedva je čekala svanuće kako bi se izbavila iz noćnog logorskog pakla, a samo je jednom sanjala da je puštena sa Golog otoka oslobođena optužbe, kazna se poništava i u Vršcu je u kući kod Crkve svetog Gerharda a te noći jedna kažnjenica je posle ponoći izletela iz barake i nije se vratila, nestala je a niko nije znao da li je skočila u more i utopila se ili je natčovečanskim naporom mada izmršavela i oslabela, isceđena od mukotrpnog prisilnog kuluka, dirindženja, rintanja, argatovanja, uzaludnog truda, praznog rada, otplivala do kopna i sanjane slobode, nijedna od robijašica nije se usudila da upita zatvorske čuvare šta se dogodilo sa njom, je li otišla sa ostrva ili je na njemu sahranjena kao hrana za crve ili je u morskoj vodi postala jelo za ribe i morske nemani, takvo pitanje bi povuklo strogu kaznu, pa i među devojakama i ženama o tome se nije govorilo a kada je mlada Beograđanka upitala Triksi da li je čula nešto o nestaloj devojci, ona je slegnula ramenima, ništa nije rekla a ni uzvratila kada je zatvorenica kazala „sigurno se dokopala kopna, a i ako se utopila, spasla se“, devojka je bila unezverena pa je Bea bila ubeđena da i ona smišlja plan bekstva iz zatvora da se iskobelja iz grozomornog sna, izbavi se sa užasnog ostrva koje je ličilo na staljinističke logore samo zato što su se budući osuđenici izjasnili za Rezoluciju Informbiroa naivno misleći da nisu pogrešili pošto su izabrali pravu stranu, ili zato što vernike u Staljinov besmrtni duh nisu potkazali prostodušno verujući da svaki čovek ima pravo na

sopstveno mišljenje i da se zbog misli niko ne kažnjava i zatvara nego zbog izvršenog zlodela, pa je baš na Golom otoku Bea, ne smo ona, shvatila razliku između pomišljenog i učinjenog, sna i stvarnosti, i u čitavom zamršenom klupku i vrzinom kolu dok je robijala jednom se na stenovitom ostrvu srela sa zemljakom enciklopedistom Sinišom Jankulovim, rođenim hiljadu devetsto dvadeset pete godine u Vršcu, gde je za vreme rata kao učenik gimnazije bio hapšen po nalogu zloglasnog gestapovca Špilera, a kao osamnaestogodišnjak postao je

SEKRETAR

sreskog komiteta Komunističke partije za grad Vršac te je dvadeset drugog oktobra četrdeset četvrte govorio na mitingu pred Gradskom kućom i ispred tansparenta na kojem je ćirilicom ispisano „Živeo Tito“ u V. gde je posle oslobođenja organizovao lokalne organe vlasti, a od novih vlasti prvi put je kao monah komunizma, kako ga je u svom tekstu krstio pisac Dragoslav Mihailović, uhapšen iste godine kada Triksi i odvezen u koncentracioni logor na Golom otoku, gde je među istomišljenicima bio poznat kao „dvomotorac“ jer je posle prvog puštanja iz logora vraćen na ukleto ostrvo gde se on, setnog osmeha, sreo sa svojom tri godine mlađom Vrščankom koja je i posle odslužene nepravedne kazne ponekad usred noći u svojoj zamračenoj sobi čula otegnute krike mladih žena i pričinjavalo joj se da se jedna devojka iskrada iz barake, ili njene spavaće sobe, i baca se u morske talase što je gutaju i jedu, te opsene su decenijama kasnije prestale a u hotelu „Srbija“ o tome nije govorila diktafonu samo je kratko ispričala o svom logoraškom putu u socijalističkoj Jugoslaviji navodeći činjenice koje bi zainteresovale čitaoce petnaestodnevnika da pokušaju

proniknuti u strahote logora u koje su zatvarani ibeovci i tamo brutalno mučeni, „posle svega što sam u logorima preživela i vratila se u normalni život među slobodne ljude, u Beogradu sam se trideset prvog marta hiljadu devetsto pedeset četvrte udala za Ladislava Fiksmana, Nemca, sa kojim sam izrodila dve kćerke i sina, Beu pedeset pete, Edit pedeset šeste i Georga hiljadu devetsto pedeset devete godine koji su mi u životu doneli mnogo sreće i radosti, a tek hiljadu devetsto sedamdesete smo otišli u Nemačku gde i sada, u Ludvigshafenu, živim a deca su mi podarila petoro unučadi, zadržala sam vedar duh, zatiželjna sam i od svakog novog dana očekujem da se nešto lepo dogodi, deca su završila fakultete u Nemačkoj, rekla sam već da sam

BAKA

petoro unuka, i danas se družim sa različitim ljudima i nastojim, koliko mi snaga i vreme dozvoljavaju, da ispravim nepravde nanete mojoj porodici i meni, a ne želim nikome da presuđujem, to mi ne pada na pamet“, uzdahnula je a N.R. upitala „da li je to sve što si htela da kažeš“, „jeste, to je sve što sam htela da ispričam, postoji još nešto što bi moglo da se kaže pošto svaka priča nije do kraja ispričana“, „i ja sam to pomislila, nijedna priča nije završena“, beskrajna priča, zaista joj je palo na um u hotelskoj sobi za stolom okruženim sa tri stolice, to nije izgovorila nego je izustila „sada je kraj“ i izašla iz sobe pet nula pet i otišla u sobu sto jedan i kroz prozor gledala kako sumrak dovlači mrak na Vršac, noć pada na grad u kojem se pale ulične svetiljke dok po trgu i Gradskoj kući baca lelujave, vijorave, izvitoperene, izobličene veštičje senke pokretane slabašnim vrućim povetarcem, nije znala da je vajar Zvonimir Santrač rano legao da

spava a još u polusnu izazivač drsko započinje šahovsku partiju protiv svoje skulpture bronzanog Bore Kostića koji vaga i dugo razmišlja pre nego što polako povuče

POTEZ

za razliku od svoga tvorca Santrača, protivnika koga nije izabrao i koji, njemu nepoželjan, igra brzopotezno, hirovito i grozničavo pokreće figure po tabli kao da vise o koncu života, figure poput majušnih glinenih skulptura gura po poljima i gubi dah ponet neobuzdanom željom da noćnu partiju, vampirsku igru ili ples mesečara hodača u snu što pre privede pobedonosnom svršetku i matira hladnokrvnog jedva pokretljivog protivnika, svetskog velemajstora koji je mnoge pobeđene i rastužene šahiste bio poslao u senku, meč traje celu noć jer je nadmetanje bez šahovskog časovnika, igri bez mere nema kraja ni u svanuću što otkriva sobu u kojoj umetnik čmava a ujutro kada je već počeo da zaboravlja san o partiji šaha Zvonimir Santrač, premoren od grčevitog sna, u priručniku *Upoznajte bolje mačku*, koji je napisala Jelica Mrkušić a izdao beogradski Nolit, čitao je kratko poglavlje o mačjim bolestima i dok mu je šaka kojom je držao knjižicu blago podrhtavala pročitao da mačka, i kada je na samrti, prede ako je miluje voljena

OSOBA

i drugi put je pročitao sricajući slogove „mačka, i kada je na samrti, prede ako je miluje voljena osoba“, ostavio brošuru na krevetu, sišao u prizemlje i otvorio vrata prema dvorištu i ugledao Pepea kako postrance leži ispred kućnog praga ispruženih ukočenih šapa, usta poluotvorenih u grču, u grizu da su se nazirali oštri mali zubi, staklastih mrtvih očiju, mahinalno je krenuo da pomiluje mačka koji se u ranu zoru poslednjom snagom dovukao

do ulaza u kuću, dodirnuo mu krzno i, kao majstor senki, ucveljen, ojađen, žalostiv, slomljenog srca uverio se da je Pepe uginuo iako se telašce životinje još nije ohladilo, vratio se teturav i poluslep u kuću i Bosi, u kuhinji, rekao poluglasom da je njihov omiljeni mali Pepe, Pepe dvogodišnjak, otišao, Bosa je zatečena i u prvi mah ne shvatajući o čemu je reč upitala kuda je Pepe otišao a umetnik je ponavljao „otišao je, otišao“ i počeo da rida i jecajući ušao u kupatilo i u ogledalu posmatrao musavo posivelo lice koje je pod suzama bilo izvitopereno kao na slikama velikog španskog slikara, genija iz Toleda, govorio je u sebi „otišao je, otišao“, a posle nekoliko minuta pošto se umio i peškirom obrisao lice bio je spreman da u bašti ašovom i lopatom iskopa plitki grob za malenog Pepea, to mesto pokrije biber crepom i obeleži mačju grobnicu bez natpisa, dovoljan je bio jedan crep da zapamti gde leži njegov ljubimac koji mu je prirastao za srce, a dok je kopao u grlu mu se sklobučio jecaj kao grudva, ni Brani Lazinu nije bilo svejedno, nisu mu sve koze bile na broju, kada je izlazio iz hotela „Etap“ i uputio se prema međunarodnoj autobuskoj stanici na Erdbergu da uhvati prepodnevni autobus za Beograd, nekoliko stotina metara pločnikom je vukao kofer na točkićima, još uvek ga je držalo osećanje ganutosti zbog razgovora sa Terezom Veber i Gerhardom Šmitom koji će možda, rekli su, ujesen doći u rodnu varoš da obiđu Gradsku pijacu, prošetaju njome i gledaju varošane, nove žitelje koji kao ni njihovi doseljeni roditelji nisu živeli u Vršcu tridesetih godina prošlog stoleća kada su oni, vršačka deca, otkrivali velike tajne vršačkih ulica i trgova i lepu magiju vijugave rečice Mesić što je ispod trinaest mostova proticala kroz grad posred njegovog srca zaraslog

u korov, zagonetno divlje bilje što je sužavalo tok vode, i mulj od kojeg je vodurina posivela i smrdela obrasla otuželom trskom i žalosnim vrbama ponad kojih su bile bašte starih varošana stanovnika paorskog gradskog dela poznatog po nekadašnjem imenu „Srpski kraj“ kao što je dođoški deo bolje znan po nazivu „Nemački kraj“ iz prošlih vremena kada su se srpska i nemačka

OPŠTINA

ujedinile u Grad od kojeg je lošim sledom iznuđenih pogrešnih događaja ostala, bez ironije rečeno, jedna Opština, mislio je Lazin dok je vukao crni kofer i svoje dupe do autobusa u kojem će da drema, jede sendviče, pije mineralnu vodu i pivo u mislima već u Vršcu i svom televizijskom studiju, sam sa dokumentarnim filmom „Razgovor sa zemljakom“ pre no što ga bude emitovao, u putnom koferu je nosio kasete sa filmom iz Beča koji će, možda, jednog divnog dana više vredeti no u satima dok je preko Mađarske putovao u Srbiju, verovatno će ga neko smatrati izuzetno važnim dokumentarnim materijalom, dragocenom građom za novu igranu, čak razigranu, filmsku priču u kojoj se prepliću dokumenti, možda fotografije i kratki titravi crno-beli dok. film. isečci, i umetnička igra, filmska radnja što očarava gledaoce svih uzrasta, nešto nalik na bajku, sanjario je i utonuo u san kada je posle graničnog prelaza kod Horgoša bus ušao u Vojvodinu, sve bliži Beogradu i Vršcu, spavao je a Gerhard je te noći, uoči Braninog povratka u Vršac, sanjao sočivo objektiva i sebe kako sa sobom razgovara, Gerhard sa Šmitom ili prezime sa imenom, okretao se u krevetu i u snu i pred sobom kada je prošao kroz oblak magle ugledao kapiju ujakove kuće u Turnberggase dvadeset, ali se nije zaustavio pred njom nego je krenuo

ulicom ka vinogradima i zastao pred Sremskom četrdeset, pekarom, da bi kupio hleb za ujnu koja je brinula o njemu, hteo je pekaru da kaže da ga je poslala tetka ali nije mogao da proslovi ni reč i dok je prodavac strpljivo čekao da kaže šta želi, veknu hleba ili kiflu, lepinju, nije mogao da se priseti kako se zove ona, ujna, ujak se zvao Peter, pa je rekao „Petra“, a čovek opasan belom keceljom je pitao „šta, Petra“ i dodao „ovde nema Petre ni Petera ako hoćeš to da znaš, ovo je pekara“ što je zbunilo dečaka koji se postiđen povukao iz hlebarnice i izašao na Turnberggase a na ivičnjaku pločnika, pred kapijom, sedeo je dečak mlađi od Gerharda i, pognut, po mekoj vlažnoj zemlji prutićem, pre će biti kestenovom grančicom, nešto pisao a od nažvrljanih reči Gerd je uspeo da pročita jedino ’spomenik’ pošto su ostale više nalikovale hijeroglifima nego latiničnim slovima, spomenik je bio čitko ispisan i dok se udaljavao sa tog mesta a dečak se smanjivao što je video kada se osvrtao, nije razumeo šta ispisana reč znači i nije mogao da je poveže sa nadgrobnim obeležjima na rimokatoličkom groblju na kojem je njegova mati sahranjena pored mnogih drugih Vrščana, ponovo se našao pred ujakovom kućom ali nije mogao da otvori tešku kapiju jer je bila zaključana a i kada je iz džepa kratkih pantalona izvukao veliki ključ i okrenuo ga u bravi, vrata se nisu otvarala pošto je verovatno sa unutrašnje strane bila navučena

REZA

kao znak da nije poželjan, suvišan u porodici što ga je isprva rado prihvatila, negovala ga i ispunjavala svaku njegovu želju i pretvarala se da ne zna da puši i u šupi krije cigarete i šibice, nije više mogao da uđe u kuću, okretao se u postelji i probudio znojav i dok je prikupljao

snagu da ustane, pošto je već bio starac klecavih nogu a samo u snu dečak, u svojoj bašti Zvonimir Santrač je pogruženo bio nadnet nad biber crepom boje terakote, Terezija Veber je u svom malom periferijskom bečkom stanu kuvala kafu, za dve šoljice, jednu za sebe a drugu za preminulog Volfganga koji joj je često dolazio u misli i sa njom pio kafu i s vremena na vreme večeravao a onda odlazio, vraćao se u svoj polusvet a Tereza ostajala, napuštena, u ovome svetu i polako tonula u san u nadi da će Volfija tamo ponovo da sretne a kada to ne bi uspela, pre ponoći bi pustila disk sa muzikom Volfganga Amadeusa Mocarta, uvek prvo *Mala noćna muzika* i druge kompozicije dok ne bi zaspala i više nije čula Volfijeve tonove, i muzičar je nestao, a ujutro, dan posle zabranjenog intervjua, pila je kafu iz jedne šoljice zagledana u drugu nad kojom je braonkasta vrela tekućina puštala majušne oblake pare poput dimnih signala koje ona mada se svesrdno upinjala nije mogla da rastumači i možda odgonetne kao stih jednog velikog pesnika *i ništa više* pošto više ničeg važnog u njenom životu što se koncu svome primicao, dan po dan, nije bilo, malo je žalila što je odbila učešće u dokumentarnom Lazinovom filmu ali bilo je kasno da se predomisli jer je poštovala mladog zemljaka i da je bilo mogućnosti da promeni svoj stav i to mu saopšti ličilo bi na sprdnju sa Branom koji se svom poslu predano predavao u dubokoj slepoj veri da je na putu istine i samo istine i onoga što se među raznoraznim žurnalistima naziva istraživačkim novinarstvom, njeno dvoumljenje bi ličilo na bulažnjenja ostarele žene koja živucka između svog sveta i Volfgangovog polusveta kojem je sve bliža, i bliža, i tako je pila kafu, sama, a takođe kafu je pila sama publicistkinja N.R. u kafeu na

terasa hotela „Srbija“ i gledala sa visine, pošto je terasa izdignuta od tla ulice a ne na njoj kao što je u Parizu i nekom drugom evropskom velegradu, a Vršac je ipak u zabiti, i sa visine, tačnije poluvisine, posmatrala Gradsku kuću i ljude što oko nje kruže, kao mravi, poneko ulazi na glavni ulaz neko na sporedni u zatamnjene hodnike velelepne stare zgrade i postaje cvrčak, razmišljala je i smislila basnu koju je davno neko već sročio i naslovio *Cvrčak i mrav*, no u njenoj verziji biće *Cvrčci i mravi* pošto je množina uvek uverljivija, a mesto radnje, što nije zanemarljivo, jeste Vršac lepa varoš u kojem pije kafu u nadi da će Beatriks Fiksman da dođe i pravi joj društvo, ali

VREME

je kao u svakom lošem filmu isteklo i linijski taksi kojeg je vozio taksista po prezimenu Bugarski došao je pred hotel, zasvirao i N.R. nije imala izbora, platila je kafu, ušla u automobil i otišla iz Vršca, a kola nisu ni izašla iz grada kada se na recepciji pojavila Beatriks da plati hotelski račun što je i učinila i krenula prema pijaci, ne prema kući Zorke Ananijev, da još jednom vidi, ne oseti, da gleda život malog slepog grada, i kada se, u prolazu, našla ispred glavnog ulaza Većnice iz hladne senke Magistrata iskoračio je predsednik Opštine i novofilosofski nasmejan javio joj se, ona je zastala, baš onako kako piscu dok piše zastane roman i glasno, pošto se uveri da nikog nema u blizini, nema svedoka da čuje, kaže „stao mi je roman“, zastala je i predsedniku poželela dobar dan pre no što vrelina ne počne da topi varoš kao da je od voska, on joj je kulturno uzvratio i hvalisavo kazao „gospođo Fiksman, trebalo bi da znate da je naš umetnik, veoma daroviti Zvonimir Santrač dovršio glineni uzorak

spomenika velikoga, znamenitoga Vrščanina Bore Kostića, svetskog velemajstora, sada još, samo, treba da napravimo kalup pa da ga izlijemo u bronzi i monument postavimo u srcu grada, da ga svi oni, koji dođu u našu lepu varoš vide i dive se koliko samom Kostiću toliko i genijalnom radu vajara Santrača, a samo da znate, verujte, ne bio ja predsednik, gospodin Zvonimir će jednog dana biti počasni građanin Vršca“ rekao je, mahnuo rukom i odmaglio što je Bei bilo dovoljno da se okrene i vrati u hotel, mirno uzme prtljag, siđe u podzemnu garažu, sedne u svoj „pasat“ i vozeći auto izađe na svetlost dana, uputi se ka Šinteraju, neobeleženom grobu svoga oca i dok se vozila tamo, polako, u drugim mislima su joj potiho odzvanjale, ili škrgutale pošto je bila nagluva, reči jednog starog umrlog vršačkog političara „Šinteraj treba zaboraviti, to je kao da se ništa nije desilo, ne treba kopati po starim ranama, pogrešna je ideja da ih treba raskrvariti, to je kao da gurate tvrdoglavog magarca i ubeđujete ga šta je prava stvar, kao kada svinji kažete da je divna osoba, Šinteraj će biti stvarnost kada kokoške počnu da razmišljaju, Šinteraj to je samo svet kopriva i divljeg bilja, tamo ničeg nema, samo je trula zemlja i možda poneki podivljali krompir, zakržljali grm u kojem se jure pacovi, možete vi da se prevrćete preko glave, a i jednog dana kada ja umrem, doći ću da vas i sve vaše istomišljenike sprečim da na tom lokalitetu podignete

KRST

spomen-krst, obeležje, kome obeležje, kakvo obeležje, kakav krst, znate li ko odlučuje i čija je zadnja reč, moja, moja, samo moja, i samo moja“, i ne razmišljajući o tome da li je zborio novofilosof, novopalančanin, malovarošanin (ovi pomenuti drugome, onome sa druge strane gla-

ve i očiju, reći će da je istina jedna jedina, cela u celosti, od nje nema nimalo odstupanja, njihova čista i svetla besprekorna čvrsta istina, priča njihova, jeste proverena i nesumnjiva i bilo šta drugi da im kaže i pokuša njihovu reč, misao ne pošto je ona u njima samima duboko zakopana ne skrivena i zasenčena nego baš zakopana i neobeležena, i proba reč njihovu dovesti u sumnju i ubediti ih da je ona netačna, makar delimice muljevita, lažna, ako nastoji sa nje skinuti lukavo i prepredeno postavljene nevidljive znakove navodnika postaje im smrtni neprijatelj pošto je ceo njihov život, istorijski, smišljen od čopora, od grupe, od mase što se povija i pri najmanjem naletu, ne udarcu, vetra, u stanju su da pomešaju „da“ i „ne“, izjednače dve rečce, umesto da jedna drugu potru, kao da su jedna reč od dva sloga sastavljena, svako ko drugačije razmišlja i ne nosi kravatu iste boje ili je uopšte ne nosi nije normalan a ne samo drugačiji, „drukši“ kako neki Vrštani „voledu“ da „každeu“, tvrde oni, vlasnici istine istinitije od najveće istine) ili neko četvrti nevidljivi krenula je ka Šinteraju u lažnoj prituljenoj nadi da će naći masovni grob u kojem leži njen otac, ali na maloj poluraskrsnici ne zastaje, ubrzanom vožnjom prolazi pored sporednog puta što preko kamenog mostića vodi ka neobeleženim masovnim grobnicama, vozi prema Rumuniji, da bi preko nje i Mađarske došla do Beča, u Vijeni predahnula, jednu noć provela u hotelu „Etap“ u bečkom trećem becirku u istoj sobi u kojoj je dan ranije prenoćio Lazin, i sledećeg jutra produžila u Nemačku, *i ništa više*.

Vršac
Dve hiljade četrnaeste

BELEŠKA O PISCU

Dragi Bugarčić je rođen 20. oktobra 1948. u Vršcu (Ulica Stefana Nemanje 60).

Prve dve pesme (*Novembar* i *Bez naslova*) objavljuje 1964. u listu „Pančevac“, a prvu priču *Vašarište* u „Indexu“, Novi Sad, 1966.

Knjige pripovedaka:
Semenkare, Beograd, 1970.
Grob Džonija Vajsmilera, Beograd, 2003.

Romani:
Sparina, Vršac, 1970, 2012.
Pusti puže rogove, Beograd, 1974.
Zaharije u Beču, Vršac, 1975.
Pustolovine Želimira Besničkog, Beograd, 1975.
Gost, Beograd, 1979.
Strah, Beograd, 1994.
Lavirint, Beograd, 1995.
Roman o romanu, Vršac, 1997.
Roman o Milu Doru, Beograd, 2002.
Mozart i kugla, Beograd, 2004.
Sporedna ulica, Beograd, 2006, 2012.
Gatalica, Beograd, 2013.

Dokumentarna knjiga:
Krst na vršačkom Šinteraju (sa Nadeždom Radović), Beograd, 2014.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

БУГАРЧИЋ, Драги, 1948-
Slepi spomenik : filosofija nove palanke ili Nova filosofija palanke : roman o događajima sredine dvadesetog veka s početka trećeg milenijuma i u hromom vremenu / Dragi Bugarčić. - Beograd : Čigoja štampa : D. Bugarčić, 2015 (Beograd : Čigoja štampa). - 140 str. ; 20 cm

Tiraž 1.000. - Beleška o piscu: str. [139].

ISBN 978-86-531-0124-4 (ČŠ)

COBISS.SR-ID 213297676